

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ A.B.D
TEFSİR BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAKİMİYET KAVRAMIYLA İLGİLİ OLARAK
TEFHİMU'L KUR'AN'DA YER ALAN YORUMLARIN TAHLİLİ**

DANIŞMAN
Prof. Dr. Yusuf IŞICIK

HAZIRLAYAN
Ayşe YILDIRIM
064244011005

Konya – 2009

ÖZET
HÂKİMİYET KAVRAMIYLA İLGİLİ OLARAK
TEFHİMU'L-KUR'AN'DA YER ALAN YORUMLARIN TAHLİLİ

Tezin Giriş kısmında Tefhimu'l-Kur'an yazarı Seyyid Ebu'l-A'la el-Mevdudi'nin hayatı ve ilmi kişiliği hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Tefsirinin özellikleri tanıtılmaya çalışılmış ve diğer eserlerinden de bahsedilmiştir.

Hâkimiyet kavramıyla ilgili olarak Tefhimu'l-Kur'an'da yer alan yorumların tahliline geçmeden önce, siyaset ve siyasetle ilgili kavramlar üzerinde durulmuştur. Siyaset kavramının kavram tanımlaması yapılmış ve siyasetin doğuşu hakkında bilgi verilmiştir.

Siyaset kavramıyla çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılan fakat bazı farklı anlamları olan Politika kavramı üzerinde durulmuştur. Mevdudi'nin tefsirindeki yorumlarının politik olmaktan ziyade siyasi içerik taşıdığı dile getirilmiştir. Zira siyaset, hayatın her alanıyla ilgili prensipler sunan bir olgudur ve Mevdudi dinin bu yönünü işlediği için siyaset kavramı da dolayısıyla onun tefsirine girmiştir.

Siyaset kavramı üzerine yapılan değerlendirmeden sonra siyasi bir kavram olarak hâkimiyet konusu işlenmiş ve hâkimiyet teorisi farklı yönleriyle dile getirilmeye çalışılmıştır. Sonrasında hâkimiyet kavramına dini, siyasi ve hukuki yaklaşımların nasıl olduğu anlatılmış ve dini yaklaşım içerisinde Kur'an-ı Kerim'de ve İslam tarihinde hâkimiyet konusu anlatılmıştır.

Hâkimiyet kavramıyla ilgili olarak felsefi yaklaşımların neler olduğu dile getirildikten sonra bu kavramın kapsamı ve yakın anlamlı diğer kelimeler de açıklanmaya çalışılmıştır. Hâkimiyetin kaynağı ve sahibinin kim olduğuyula ilgili olarak genel bir açıklamadan sonra Mevdudi'nin hâkimiyet anlayışı incelenmiş ve ilah merkezli anlayışı dile getirilmiştir.

İkinci bölümde son olarak Mevdudi'nin ayetlere hâkimiyetle ilgili olarak getirdiği yorumlar ve bu yorumların ilk dönem kaynaklarında ele

alnışı arasındaki farklar dile getirilmiştir. Hâkimiyet kavramıyla ilgili yorum yapılan diğer kavramlar da maddeler halinde incelenmiştir. Bu kavramlar: Hüküm, hilafet, din, itaat, cihad, şura ve adalet kavramlarıdır.

THE ANALYSIS OF COMMENTS IN THE CONCEPT OF DOMINATION IN TEFHİMU'L-KUR'AN

Introduction of the thesis, there is a brief information about the life and scientific personal of Mevdudi who is the writer of Tefhimu'l-Kur'an. It tried to introduce the features of work and mentioned about other Works.

Before the review of comments, politics and policy-related concepts are interested in domination in Tefhimu'l Kur'an are emphasized. Politic is described and the information about the birth of politics is given.

The concept of politics often used as synonymous the politics but it has some of the different meanings are emphasized. The comments of Mevdudi carry political content rather than being politic. Because politics is a phenomenon that offers principles considering every fields of the life and because of this aspect of religion is committed by Mevdudi politics entered his commentary.

After the evaluation of politics, domination is committed as a politics. Next religious, political and legal approaches to domination and domination subject is described in Kur'an-ı Kerim and İslamic history.

In the concept of domination what are the philosophical approaches are expressed and the scope of this concept and close significant other words are expressed too. After the general exploration of the source of domination and who is the owner of domination.

Finally, in the second part the comments of Mevdudi onto the verse and the differences between the comments in first period sources are explained. Other concepts about domination are examined by itemizing. These items are: Provisions, Caliphate, Religion, Obedience, jihad and the concepts of justice.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	4
ÖNSÖZ.....	6
GİRİŞ.....	8
I. ARAŞTIRMA KONUSUNUN SEÇİLMESİ	8
II. KONU HAKKINDAKİ KAYNAKLAR	9
III. ÇALIŞMANIN ÜSLÛBU.....	10
IV. ÇALIŞMANIN MUHTEVASI.....	12
V. SEYYİD EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ	14
A. SEYYİD EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ'NİN HAYATI	14
B. SEYYİD EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ'NİN İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	16
C. MEVDUDÎ'NİN TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ.....	21

BİRİNCİ BÖLÜM

I. SİYASET VE SİYASETLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	23
A. SİYASET KAVRAMI VE SİYASETİN DOĞUŞU	23
1. Siyaset Kavramının Tanımlanması	23
2. Siyaset Kavramının Doğuşu	24
B. SİYASET VE POLİTİKA KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	26
1. Siyaset ve Politika Kavramlarının Benzer ve Farklı Yönleri	27
2. Mevdudî'nin Tefsirindeki Yorumlarının Siyasi veya Politik olması	28
C. SİYASİ BİR KAVRAM OLARAK HÂKİMİYET	29

1. Hakimiyet Teorisi	30
2. Hakimiyet Teorisine Çeşitli Yaklaşımlar	31
a. Hâkimiyet Teorisine Dini Yaklaşım	32
(1) Kur'an-ı Kerim'de Hâkimiyet	33
(2) İslam Tarihi Hâkimiyet Anlayışları	37
b. Hâkimiyet Teorisine Hukuki Yaklaşım	40
c. Hâkimiyet Teorisine Siyasi Yaklaşım	41
II. HAKİMİYET VE HAKİMİYETLE İLGİLİ KAVRAMLAR	44
A. HÂKİMİYET KAVRAMINA GİRİŞ	44
1. Hâkimiyet Kavramıyla İlgili Felsefi Yaklaşımlar	44
2. Hâkimiyet Kavramının Tanımlanması	45
B. HÂKİMİYET KAVRAMININ MAHİYETİ	48
1. Hâkimiyet Kavramının Kapsamı	48
2. Hâkimiyet Kavramıyla Yakın Anlamli Kelimeler	49
C. HÂKİMİYETİN SAHİBİ VE KAYNAĞI	50
HÂKİMİYETİN KAYNAĞIYLA İLGİLİ TEOKRATİK YAKLAŞIM.....	50
1. Hâkimiyet Allah'ındır Anlayışı	50
2. Hâkimiyet Allah'ın Yeryüzündeki Vekillerine Aittir Anlayışı	53
D. MEVDUDİ'NİN HÂKİMİYET ANLAYIŞI.....	56
1. Hâkimiyetin Kapsamı	56
2. Hâkimiyet Hakkı	58

İKİNCİ BÖLÜM

I. MEVDUDİ'NİN TEFHİMU'L-KUR'AN'DAKİ HÂKİMİYET ANLAYIŞI	64
A. Mevdudi'nin, Ayetlere Hâkimiyetle İlgili Getirdiği Yorumlar	64
B. Tefhimu'l-Kur'an ve İlk Dönem Kaynaklarında Hâkimiyet Kavramıyla İlgili Yorum Farkları	68
II. TEFHİMU'L-KUR'AN'DA YORUM YAPILAN HÂKİMİYET KAVRAMIYLA İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR	77
A. HÜKÜM	77
B. HİLAFET	80
C. DİN	97
D. İTAAT	119
E. CİHAD	133
F. ŞÛRA	143
G. ADALET.....	149
BİBLİYOGRAFYA.....	163

KISALTMALAR

ABD	:	Ana Bilim Dalı
AÜ	:	Ankara Üniversitesi
AÜİF	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	:	İbn, bin
bnt.	:	Bint
bk.	:	Bakınız
bs.	:	Baskı
c.	:	Cilt
(cc)	:	Celle Celalüh
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	:	Editör
H.	:	Hicri
Haz.	:	Hazırlayan
İFAV	:	Marmara üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İÖ	:	İsa'dan önce
İSAM	:	İslami Araştırmalar Merkezi
İSAV	:	İslami İlimler Araştırma Vakfı
krş.	:	Karşılaştırmamız
M.	:	Miladi
MÜ	:	Marmara Üniversitesi
s.	:	Sayfa
sy.	:	Sayı
TDK	:	Türk Dil Kurumu

TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
tr.	:	Tercüme
vb.	:	ve benzeri
vs.	:	vesaire
Yay.	:	Yayımlayan, yayınevi

ÖNSÖZ

Asırlar öncesinden çağlara ve sonsuza seslenen yüce kitap, çağrısını her dönem farklı ilim önderleri vasıtasıyla, bu kitaba tam anlamıyla muhtaç olan kitlelere ulaştırmaktadır. Amacı; evrensel mesajlarıyla bütün insanlığa, insanlığını ve kulluğunu hatırlatmak olan bu yüce kitabın nesiller ve toplumlarca anlaşılabilmesinin teşekkürünü bu ilim adamlarına borçlu olduğumuzu ifade eder hepsini rahmetle anarız. Mevdudi ve diğer bütün müfessirlerin Kur'an için yaptıkları çalışmaların, inananların düşünce ufuklarını fazlasıyla geliştirdiğini düşünerek Rabbe teşekkürler etmekle kalmayıp bu çalışmalarını tarihin tozlu raflarına terk etmekten uzak durmaktır tercihimiz.

Her ne olursa olsun Kur'an için yapılmış her bir çalışma bizim için kayda değer ve incelenmesi gereken çalışmalardır. Verilen emeklerle ilgili yapılan her bir yorumun çok dikkatli bir şekilde dile getirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bilimsel boyutta yapılan her tür eleştiri bizim için bir kayıp olmaktan ziyade büyük bir zenginliktir. Biz de tezimizde, bu farkındalığı en üst seviyede tutmaya gayret ettik. Çalışmamız sırasında Kuran'a dair bir söz söylemek için ne denli dikkatli olunması gerektiğinin bilinci içerisinde hareket ettik. Bu bilinç bilimsel temelli görüş ve yorumlarımızı dile getirmemizde bize önemli bir dayanak oldu.

Tez konumuzun içerisinde geçen siyaset kavramının kapsam alanının genişliği çalışmamızı yaptığımız alanın da bir hayli dağınık olmasına sebep oldu. Çalışmamız sırasında siyaset kapsamına giren konuların tamamı içerisinde yalnızca Tefhimu'l-Kur'an dâhilindeki siyasi içeriklerle ilgilenmek için sürekli olarak bir alan daraltma durumunu yaşadık. Bunu yaparken de bütünlüğün bozulmaması adına yoğun bir çaba sarf ettik. Bunun için sürekli olarak tezin başlangıç kısımlarına geri dönüşler yaparak bütünlüğü korumaya çalıştık. İlk dönem kaynaklarını okuduğumuz zaman yaptığımız karşılaştırmaların da taraflı olmaktan uzak ve objektif bir şekilde olmasına dikkat ettik. Daha önceden aldığımız duyuların ve yaptığımız olumsuz eleştiri içeren okumaların, tezimizin ana kaynağı olan tefsiri okumamızda taraflı davranmamıza sebep olmaması adına farklı pencerelerden de bakabilmeye gayret ettik.

Elbette takdir edilecektir ki konunun muhtevası ve alanın içeriğinin son derece çetrefilli oluşu çalışmamızın istediğimiz boyutta tam olarak gerçekleşebilmesi konusunda bizi epey zorladı. Bu anlamda tüm gayretlerimize rağmen istediğimiz ölçüde bir çalışmayı gerçekleştirmemiz mümkün olamamıştır. Bu çalışmanın en önemli kanadı okuyucuya ve ileride Mevdudi ve onun tefsirinde yer alan yorumlarıyla ilgili çalışmalar yapacak olan araştırmacılara tezin ikinci bölümünde sunulan tasniftir. Bu tasnifte Mevdudinin yorumları derli toplu bir şekilde bulunacak ve bu da hem okuyucuya hem de araştırmacılara önemli katkılar sağlayacaktır. Fakat bundan sonra yapılacak çalışmalarda bu tasnif içerisinde yer alan bütün konuların ayrı ayrı incelenmesi, bilimsel yöntemler açısından daha etkin ve çalışmayı yapacak kişiler için de daha düzenli bir alanı sunacaktır. Burada yer alan bütün konu başlıklarının hâkimiyet kavramının işleniş tarzında ve daha ayrıntılı olarak tek tek ele alınması geçerliliği daha yüksek tezleri oluşturacaktır. Sonrasında, oluşan bu tezlerin bir sentezi şeklinde daha kapsamlı bir tez daha hazırlanması gündeme gelebilir. Bu son çalışmada da atıflar diğer dar kapsamlı çalışmalara yönelik olarak yapılabilir. Bu çalışma aynı zamanda bir ekip çalışması şeklinde tamamlanmış olması açısından da farklı bir etki oluşturacaktır.

Çalışmamızın her aşamasında yardım ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam **Prof. Dr. Yusuf İŞİCIK**'a, teknik ve pratik bilgileriyle büyük ölçüde katkı sağlayan hocam **Doç.Dr. F. Ahmet POLAT**'a, yorum ve görüşlerini bize net ifadelerle sunan değerli hocam **Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK**'e ve tezin hazırlanmasında maddi manevi emeği geçen bütün dostlara teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayşe YILDIRIM

Konya-2009

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMA KONUSUNUN SEÇİLMESİ

İslam dünyasında tefsir alanında önemli bir yere sahip olan, yüzyılımızın adını duyuran seslerinden biri olan **Mevdudi** ve onun **Tefhimu'l-Kur'an** isimli tefsiri içerisinde yer alan orijinal görüşleri Kuran'a dair okumalarımız arasında dikkatimizi çekmekteydi. Tez danışmanımla yaptığımız istişarelerde de bazı konuları gündeme getirdik ve bunlar arasından Mevdudi ile ilgili olarak bir çalışma yapma planı ortaya çıktı. İslam dünyasında siyasi içerikli yorumlar yapmakla ve dini siyasallaştırmakla itham edilen Mevdudi'nin bu ithamları ciddi anlamda hak edip etmediğini tespit edebilme hedefiyle yola çıkmaya kara verdik. 2008 yılı başlarında başladığımız çalışmamızın hedefimize uygun olarak gelişmesi adına elimizden gelen çabayı gösterdik.

Mevdudi'nin aldığı ithamların haklılık payını ölçebilmemiz için öncelikle onun tefsirini baştanbaşa ciddi ve ayrıntılı bir şekilde taramamız gerektiğinin farkındaydık. Fakat bunun yeterli olmayacağı da açıktı. Onun diğer eserlerini de gözden geçirmemiz gerekeceği için bu çalışmanın zorluğu ve yoğunluğunu fark ettik. Diğer hocalarımızla da yaptığımız istişareler sonucunda konu üzerinde bir daraltma yapmamızın uygun olacağına karar verdik. Öncelikle tezimizin bir bölümünde Mevdudi'nin tefsirinde ayetlere getirdiği siyasi içerikli yorumlarının genel bir tespitini yapmayı düşündük. Bunları maddeler halinde dile getirip düzenli bir sunuşla ifade etmeye çalıştık. Daha sonra bu tespit ettiğimiz siyasi içerikli yorum başlıklarından biri üzerinde ayrıntılı bir değerlendirme ve tahlile gitmeye gayret ettik. Bu başlığın belirlemesini de tefsir okumalarımız tamamladıktan ve Mevdudi'nin siyasi görüşlerinin sınıflamasını gerçekleştirdikten sonra yapmaya karar verdik. Sonuç olarak Mevdudi'nin en radikal yorumlarının bulunduğu ve bu isimle başka eserler de kaleme aldığı bir konu alan hâkimiyet kavramı üzerinde tahlil ve değerlendirme yapmaya karar verdik.

Tezimizin üçüncü bölümünde değerlendirmeye alacağımız hâkimiyet kavramıyla ilgili öncelikle Mevdudi'nin yorumlarını ayrıntılı bir şekilde okuyup netleştirmeye çalıştık. Sonrasında bu görüşlerini ilk dönem kaynaklarıyla

karşılaştırmayı düşündük. Yapacağımız bu karşılaştırmadan elde edeceğimiz sonuçların, Mevdudi'nin görüşlerinin siyasi olduğunu iddia eden görüş sahiplerinin iddialarına büyük ölçüde cevap olacağı inancındaydık.

Bu çalışma planı içerisinde karşımıza çıkacak en önemli sorun siyasi içerik kavramı dâhiline girebilecek pek çok kavramın bulunmasıydı. Zira siyasi içerikli yorumlar dediğimiz zaman meseleye pek çok konu dâhil olabilmekteydi. Çalışmamızın verimi açısından bu konuların sınırlandırmasını yapmamız gerekmektedir. Biz de bununla ilgili olarak yaptığımız okumalar sırasında yalnızca Mevdudi'nin yorum yaptığı siyasi içerikli konuların tasnifini yaptık. Yani siyasi içerikli konular hususunda bizi sınırlandıran hudut, Mevdudi'nin yorum yapmasıydı. Onun yorum yapmadığı siyasi konuları tezimize dâhil etmemeyi düşündük. Bu sayede okuma alanımızın sınırları da bize yardımcı oldu.

II. KONU HAKKINDAKİ KAYNAKLAR

Araştırmamızda ilk müracaat kaynağımız Mevdudi'nin **Tefhimu'l-Kur'an** isimli eseri idi. Çalışmamızın sağlam temellerde yürüyebilmesi için bu eserin Urduca aslından tercümesini bulmaya çalıştık ve Urduca aslından tercüme edilmiş olan meali bulabildik. Çalışmalarımız sırasında bu mealden yararlanmaya gayret ettik.

Tezimizin konusu itibariyle geniş bir kaynak taramasına ihtiyaç duyduğumuz farkındaydık. Fakat zamanımızın kısıtlı olmasından dolayı bu kaynakları Mevdudi'nin eserleri çerçevesinde yoğunlaştırdık. Öncelikle yedi ciltlik Türkçeye tercüme edilmiş Tefhimu'l-Kur'an isimli tefsiri değerlendirme alanımızda olduğu için ayrıntılı bir tarama yapmaya çalıştık.

Mevdudi'nin diğer önemli bir eseri daha araştırmamızda başvurduğumuz temel kaynak durumundaydı. **İtikadi, İktisadi, Sosyal, Siyasal ve Fıkhi Meselelere Fetvalar** isimli eseri konularımızın çoğunluğunu içermektedir. Mevdudi, tefsirinde özet cümlelerle değindiği meselelere kendisine yöneltilen sorularla bu eserinde cevaplar vermektedir. Görüşlerini pratik hayatta karşılaşılan meseleler üzerinden dile getirmesi de ayrıca bizim için kolaylık olmuştur.

İbn-i Haldun'un *Mukaddime*'si de yararlandığımız kaynaklar arasındadır.

Tezimizin sistematığı için büyük ölçüde faydaladığımız bir kaynak da Talip Türcan'ın *Devletin Egemenlik unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri* isimli kitabıdır. Özellikle tezimizin üçüncü bölümünde inceleme konumuz olan hâkimiyet konusuyla çok yakından bağlantılı bir şekilde egemenlik konusunu ele alan yazarımızın tespitleri ve sunuş sistematığı bize yol gösterici nitelikte olmuştur.

Ayrıca Mevdudi'yi özel yaşamı ve farklı yönleriyle tanımamıza yardımcı olan ve Mevdudi hakkında yaptığı çalışmalarını önemli gördüğümüz Abdülhamit Birışık'ın editörlüğünde hazırlanan *Mevdudi* isimli eserdir. Bu eserle, özellikle Mevdudi'nin tefsirciliği ve hangi noktalarda Müslümanlar tarafından eleştirildiği hakkında geniş bilgi sahibi olabildik.

Tezimizde Mevdudi'nin din ve siyaset hakkındaki görüşlerini eleştiren ve aynı zamanda da yakın arkadaşı olan **Ebu'l-Hasan en-Nedvi**'nin de eleştirilerinden faydalandık.

Tezde yer alan ayet metinleri büyük ölçüde Tefhimu'l-Kur'an tercümesinden ve Tefhimu'l-Kur'an Mealinden alınmıştır.

Ayrıca siyaset bilimi ve siyaset felsefesi hakkında gerekli okumalarımızı da Kamu Yönetimi alanında yazılmış eserlerden takip etmeye çalıştık.

İnternet ortamından da geniş ölçüde yararlandığımız tez çalışmamız süresince bize en büyük kolaylığı sağlayan yardımcı faktör ise bilgisayar ortamına aktarılmış olan tefsirler ve özellikle de Mevdudi'nin tefsiri olmuştur.

III. ÇALIŞMANIN ÜSLÛBU

Tez çalışmamızın büyük bir kısmı Mevdudi'nin eserleri ve tefsiri çerçevesinde olduğu için öncelikli olarak okumalarımızı da bu yönde gerçekleştirdik. Tefsiri taramakla işe başladık ve siyasi içerik tespiti yaptığımız ayetleri ve yorumlarını kısaca not ettik. Genel olarak siyasi içerikli olduğunu düşündüğümüz yaklaşık on beş başlık tespit ettik. Bunların her biri için ayrı

dosyalar oluşturduk ve yaptığımız okumalardan elde ettiğimiz bilgileri bu dosyalara aktardık. Tefsir okumalarımız sırasında bu siyasi içeriklerin hangi başlıkla ilgili olduğunu belirterek başlıklar altında yerlerine yerleştirdik. Mevdudi'nin yorum getirdiği siyasi içerik bizim için önemli olduğundan ayrıntılı siyasi konuların içerisine girmekten kaçındık. Tefsirin tamamını bitirdiğimiz zaman bazı maddelerin altına ayet ve yorumlar yerleştirmemiş olduğumuzu gördük. Bu da Mevdudi'nin o konular hakkında açıklamalar yapmadığının göstergesiydi. Sonuç olarak siyasi içerikli yorum getirdiği ayetleri ve yorumlarını on maddeyle sınırlandırdık. Bu yorumların bazı uzun uzadıya devam eden bölümlerinde bazı kısaltmalar yaptık. Kısaltmayı yaparken Mevdudi'nin yorum farkını özellikle belirtmesi açısından bu işleme dikkat ettik.

Tezimizin ikinci bölümünü adeta bir tasnif bölümü şeklinde düşündük. Daha sonra üçüncü bölüme geçerek hâkimiyet kavramı üzerinde yoğunlaştık. Öncelikle kavramın tarafımızdan daha iyi anlaşılabilmesi için ayrıntılı bir okumaya ihtiyaç duyduğumuzu fark ettik. Bir kütüphane taraması yaptık ve bu tarama sonucunda karşımıza çıkan eserleri inceleyerek, ayrıntılı okumamız gerekenleri tespit ettik. Daha sonra da fişleme çalışmasına başladık. Bu okumalarımız sırasında siyaset ve politika kavramlarının işlendiği eserler de dikkatimizdeydi. Bunlarla ilgili bilgileri de ayrı bir dosyada fişledik. Üçüncü bölümümüzde yer alacak en önemli ayrıntı Mevdudi'nin hâkimiyetle ilgili olarak Tefhimu'l-- Kur'an'da yaptığı siyasi içerikli yorumların tahlili ve değerlendirmesi olacağı için Mevdudi'nin tefsirini de bu anlamda tekrar taradık. Bazı ayet ve yorumlarının daha hâkimiyet kavramı değerlendirmesi içerisine alınmasına karar verdik.

Hâkimiyet kavramının kullanımı için ayrıca bir de sözlük araştırması yaptık. Bu araştırma sırasında siyaset ve politika kelimeleri de dikkatimizdeydi. Bunlar için de yaptığımız araştırmaları başka bir dosyada topladık.

Mevdudi'nin hâkimiyetle ilgili olarak ayetlere getirdiği yorumların karşılaştırmasını yapabilmek için ilk dönem kaynaklarından da ilgili ayetlerin tefsirlerini okumaya gayret ettik. Bu okumalarımız sırasında bilgisayar

ortamındaki tercümelere de faydalanmaya çalıştık. Fakat bunlara tam olarak bağlı kalmamaya da dikkat ettik. Farklı tercümelemleri de edinebildiğimiz kadarıyla okumaya çalıştık.

Tezimizin son çalışma alanı olarak da ilk bölümünü ele aldık. Ve bu bölümde önceden fişlediğimiz pek çok kaynak arasından süzebildiğimiz kadarıyla özet bir giriş yapmayı planladık. Bu bölümde önceden yaptığımız sözlük araştırmalarından büyük ölçüde faydalandık.

Çalışmamızın dili de oldukça sade bir şekilde gelişti. İfadelerimizi genellikle ağdalı bir üslupla dile getirmek yerine kısa ve özet cümlelerle ifade etmeyi tercih ettik. Bunda tezimizin konusuyla ilgili eserlerin çoğunlukla tercüme edilmişliği ve İslami literatüre yabancı olmayışı etkili olmuştur.

IV. ÇALIŞMANIN MUHTEVASI

Tezimizin iki önemli çatısı bulunmaktadır. Öncelikle tezimizde düzenli bir şekilde yapmaya çalıştığımız iş, Mevdudi'nin tefsirinde ayetlere getirdiği siyasi içerikli yorumların tespiti ve tasnifi olmuştur. Bir diğer önemli mesele ise, Onun bu siyasi içerikli yorumları içerisinde en dikkat çeken ifadelerini içeren hâkimiyetle ilgili yorumlarının tahlili ve değerlendirmesi olmuştur. Bu iki başlık da bizim merkez aldığımız konuları içine alan, geniş bir değerlendirmeyi gerektiren başlıklardır.

Bu araştırmamız sırasında Mevdudi'nin son derece önemli konular üzerinde cesurca değerlendirmeler yaptığını söyleyebiliriz. Onun bu tarzı bizim ele aldığımız konuların içeriğinin de iddialı bir söylemi barındırması açısından kayda değerdir. Mevdudi kendine has bir sistem ve üslupla pek çok müfessirin üzerinde durmakta zorlandığı konuları açık yüreklilikle dile getirmiş ve bu konuda da yaşadığı coğrafyada bazı bedeller ödemek durumunda kalmıştır. Ama kendisi ne pahasına olursa olsun Kur'an ve sünnet merkezli olarak oluşturduğu fikirlerini eserlerinde savunmaktan kaçınmamıştır. Entelektüel bir düşünce tarzıyla hareket ettiğini gözlemlediğimiz Mevdudi'nin, kendisini bu denli sağlam ifade edişine hayranlığımızı dile getirilmeden geçemeyeceğiz.

Tezimiz genel olarak tanıtıcı ve eleştirel bir tarzı bütünleştirmektedir. Sınırlarını belirlediğimiz konular çerçevesinde öncelikle bir tasnif ve tespitle başladığımız tezimiz, eleştiri, tahlil ve değerlendirmeye devam etmiştir. Elbette ki bu tahlil ve değerlendirmede yeterli bir düzeyin tam olarak sağlandığını söyleyemeyiz. Tahlil ve değerlendirme konusunda yalnızca kendi imkânlarımız dâhilinde ve belli bir sistematik takip ederek hareket etmeye gayret ettik.

Birinci bölümde, siyaset kavramı üzerinde kısa bir değerlendirme yaptıktan sonra siyaset ve politika kavramlarının bir karşılaştırmasını sunmaya çalıştık. Zira bu iki kavramın çoğu zaman birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Biz de Mevdudi'nin tefsirindeki siyasi içerikli görüşlerinin politik düşüncelerden farkını ifade etmek adına bu iki kavramın ayrımını yapma gereği duyduk. Bir diğer önemli konu da üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız hâkimiyet kavramının siyasi içerik taşıyıp taşıyamaması açısından bir değerlendirmesiydi. Bölümün sonunda da kısaca siyasi bir kavram olarak hâkimiyeti tanımlamaya çalıştık.

Tezin ikinci bölümü önemli bir okuma alanımızı ifade etmektedir. Bu bölümde Mevdudi'nin tefsirinin siyasi içerik taşıyan yorumlarının maddeler halinde tasnifini bulacaksınız. Bu sınıflandırmayı genel olarak siyasi kavramların tamamına yönelik olarak değil de Mevdudi'nin tefsirinde ele aldığı siyasi yorumlara istinaden yapmaya çalıştık. Bu bölümde toplam on başlık altında siyasi içerikli kavramları belirledik ve bunların kapsamı dâhiline giren yorumları başlıklar altında tasnif ettik.

Daha önce sınıflandırdığımız yorumların ilki olan hâkimiyetle ilgili ayet ve yorumlarının değerlendirmesini de son bölümde ele aldık. Öncelikle hâkimiyet kavramının genel bir tanımlamasına gittik ve bu kavramla ilgili felsefi yaklaşımları sunmaya çalıştık. Hâkimiyet kavramının kapsamı dâhilinde hangi açılımların yapılabileceğini de ifade etmeye çalıştık. Hâkimiyetin kaynağıyla ilgili farklı yaklaşımları dile getirdik. Sonrasında Mevdudi'nin hâkimiyet anlayışını Tefhimu'l-Kur'an merkezli olarak anlamaya ve yorumlamaya gayret ettik. Mevdudi'nin hâkimiyetle ilgili olarak ayetlere getirdiği yorumlarının ilk dönem

kaynaklarıyla karşılaştırmasını da yapmaya çalıştık. Müfessirimizin hâkimiyet anlayışına yapılan olumlu ve olumsuz eleştirileri de değerlendirerek tezimizin üçüncü bölümünü de bitirmiş olduk. Sonuç kısmında ise ulaştığımız hedefler konusunda kısa bir değerlendirme yaptık. Mevdudi'nin tefsirine yapılan eleştirilere sebep olan siyasi içerikli yorumların tefsirin ne kadar önemli bir kısmını teşkil ettiğini ifade etmeye çalıştık.

V. SEYYİD EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

A. SEYYİD EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ'NİN HAYATI

Ebü'l A'lâ Mevdûdî 3 Receb 1321'de (25 Eylül 1903) Hindistan'ın Haydarâbâd (şimdiki Maharashtra) eyaletine bağlı Evrengâbâd kasabasında doğdu. Kendisine büyük dedesi Ebü'l-A'lâ'nın adı verildi. Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği için Seyyid Ebü'l A'lâ olarak anıldı. Aslen Heratlı olup soyu Çiştîye şeyhlerinden Mevdûd-i Çiştî'ye ulaşmaktadır. Babası Seyyid Ahmet Hasan (1855–1920), İslami ilimleri de okumuş olan ve 1890'lı yıllara kadar batılı hayat tarzını benimseyen bir avukattır. Ahmed Hasan, Evrengâbâd'a gelip yerleştikten sonra bir âlimin etkisiyle İngilizlerle gönül bağını kopardı ve kendisini tamamen dini hayata ve riyazete verdi. Mevdudi bu dönemde doğdu ve üç erkek kardeşten en küçüğü olarak büyüdü. Annesi Rukiye Begüm, Âlemgîr Evrengzîb zamanında Orta Asya'dan Hindistan'a göç eden Türk asıllı bir ailenin kızıdır.¹

Mevdûdî ilköğrenimine avukat olan babası Seyyid Ahmed Hasan'dan Farsça, Urduca, Arapça, mantık, fıkıh ve hadis dersleri alarak başladı. 1914'te batı tarzında ve geleneksel İslami usûle göre eğitim veren Medresetü'l-fevkâniyye'nin sekizinci sınıfına kaydoldu. 1915'te ailesinin Haydarabad'a taşınmasının ardından eğitimini buradaki Darululûm'da sürdürdü.² Babasının 1915'te felç olmasıyla eğitimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. Okuma ve öğrenmeye olan merakı

¹ Anis Ahmad, 'Mevdûdî', DİA, İstanbul, 1992, XXIX, 432; Birişik, Abdulhamit, *Mevdûdî*, İnsan Yay., İstanbul, 2007, s.16.

² Anis, Ahmad, A.g.e., XXIX/432

sebebiyle kendisini yetiştirmeyi sürdüren Mevdûdî, İngiliz yönetimindeki devlet dairelerinde çalışma düşüncesinde değildi. Bu sebeple 1918 yılında ağabeyinin yanında gazeteciliğe başladı.³ 1920’de babasının vefatı üzerine alışma hayatına atıldı ve 17 yaşındayken Hint Kıtası Müslümanlarının büyük bir ilgi ile izlediği “el Camiat” gazetesinin Yazı İşleri Müdürlüğüne getirildi. Daha sonra “Tercüman’ul Kur’an” adıyla bir dergi çıkarmaya başladı.⁴ 1928’de onun sahipliğini aldı. Sonraki yıllarda bu dergi Hindistan Yarımadasındaki İslami hareketin sesi oldu. 25 Ağustos 1941’de Lahor’da Cemaat-i İslami teşkilatını kurmuş, başkanlığına da kendisi seçilmiştir. Bu teşkilat Pakistan’ın yönetiminde İslami kuralların geçerli olması için faaliyet göstermiştir. 1947’de Pakistan kurulunca buraya hareket etti. 1948’de yaptığı çalışmaların, devletin güvenliğini tehlikeye düşürdüğü gerekçesiyle tutuklandı. İlk hapsi 4 Ekim 1949’dan 20 Mayıs 1950’ye kadar sürdü. Kadıyaniler hakkındaki yazı ve çalışmalarından dolayı 1952 sıkıyönetim tarafından idama mahkûm edildi. Ülke içinden ve dışından gelen yoğun baskılar neticesinde 25 Mayıs 1955’te serbest bırakıldı.⁵

1956 Anayasası’nda İslami temellere dayanan bir toplum oluşturulmasını, kanunların Kur’ân ve Sünnet ışığında düzenlenmesini öngören maddelere yer verilmesinde Mevdûdî’nin ve lideri bulunduğu örgütün etkisi büyüktür. Mevdûdî, 22 Eylül 1979’da yetmiş altı yaşında iken bir sağlık kontrolü için gittiği New York Buffalo’da vefat etmiştir. Naaşı Pakistan’a götürülerek bir milyondan fazla insanın katıldığı cenaze namazının ardından Lahor’daki evinin bahçesine gömülmüştür. (26 Eylül 1979)⁶

Mevdudi, Osmanlının yıkılışından sonra devlet-siz kalan İslam dünyasının başiboş kalmadığını ve bir siyasi tezinin olduğunu savunur. Bu devletin nasıl kurulacağını ve nasıl bir devlet olması gerektiğini anlatır. Bu arayışların tamamının nedeni İslam’ın ve Müslümanın dünyada ve sosyal hayatta hak ettiği yerde olmamasıdır. Mevdudi gibi İslam âlimlerinin (Seyyid Kutub,

³ Birışık, A.g.e., s. 17.

⁴ Mevdûdî, Seyyid Ebu’l-A’lâ, *Kur’an’a Göre Dört Terim*, Beyan Yay., İstanbul, 2005, s.1.

⁵ Mevdûdî, Seyyid Ebu’l-A’lâ, *İslâm İnkılâbının Süreci*, Özgün yay., İstanbul, 1997, s.4.

⁶ Anis, Ahmad, A.g.e., XXIX/432–433.

Hasan El-Benna, Muhammed Abduh) amaçları, İslam'ın dolayısıyla Müslümanın hak ettiği yere gelmesidir. Mevdudi bütün yaşamında bu amaçla ilgili büyük çaba göstermiş ve bazı bedeller ödemiştir. Mevdudi'nin 1941 de kurduğu Cemaat-i İslami'nin temel görüşü İslam'ın bir siyasi tezinin var olduğudur. Bu iddia aslında son yüzyılda, devlet işlerinden dinin ayrılması temelinin taşıyan laiklik kuramına bir itiraz, bir reddiyedir. Esas itibariyle Mevdudi, İslam'ın yalnız Allah kul arasındaki bir din olmadığını bu dinin sosyal ve hukuki hayatla doğrudan ilişkili olduğunu söylemişlerdir.

B. SEYYİD EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ'NİN İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Mevdudi, İslam dinini, hayatın her alanıyla ilgilenen bir sistem olarak algılamış ve bu düşüncesiyle paralel olarak ilmi hayatına yön vermiş, eserlerini de bu genel merkezde kaleme almıştır. Tefsirinde de hem dirayet hem de rivayet yoluyla İslam dininin, hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili olarak yaptığı açıklamaları tahlil etmiş ve okuyucuya sunmuştur.

Temsil ettiği fikri gelenek itibariyle Mevdudi, kendisinden önce yaşamış dini ve siyasi alandaki muhtelif önderlerin izlerini taşımaktadır. Onun gelenek eleştirilerinde ve yenilikçilik vurgusunda Seyyid Ahmed Han'ın tesiri görülürken; Müslümanların özgüvenini kazanması, İslami devlet özlemi, diriliş çağrısı ve ihyacılık gibi konularda, birlikte çalıştığı İkbâl'i izleri görülür. Klasik literatürü yeniden değerlendirirken fikhî bakış açısından yararlanılması gerektiği fikrinde Şiblî-i-Nu'mânî onun rehberi olmuştur. Yine teorik bağlamda bile olsa, Mevdudi'nin Kuran'a ve sünnete dönme çağrılarında ise, İbn Teymiyye'nin ve Muhammed b. Abdulvehhab'ın selef esasına dayalı anlayışının izleri görülür. Mevdudi, ilk bakışta farklı özellikleriyle temayüz etmiş bulunan bu düşünce önderlerinden de istifade ile seçmeci bir orta yol geliştirmiştir.⁷

Mevdudi'nin on sekiz yaşında başlayan yazarlık hayatı vefatına kadar devam etti. Bu zaman zarfında dini, ilmi, içtimai, tarihi ve siyasi içerikli 120 kadar kitap ve risale neşretti. Bini aşkın konferans verdi; bulardan 700 kadarının

⁷ Birişik, A.g.e., s. 65.

kayıtları mevcut olup bir kısmı neşredilmiştir. Mevdudî, eserlerinin neredeyse tamamını ana dili olan Urduca'da yazdı.⁸

ESERLERİ

a) *Tefsir, Hadis ve Siyer*

1. *Tercüme-i Kur'ân-ı Mecid ma'a Muhtasar Havâşî* (Lahor 1396). Türkçeye Durmuş Bulgur tarafından *Tefhîmu'l-Kur'ân Meali* başlığıyla tercüme edilmiştir (Konya 2003). 1942-1949 yılları arasında hazırlanan ve ilk olarak 1969 yılında basılan kısa açıklamalı Kur'an tercümesi, dili, üslubu ve kendisine ait düzenlemesi sebebiyle büyük kabul görmüş ve mesela 1976-1992 yılları arasında yüz bin kadar basılmıştır.⁹

2. *Tefhîmü'l Kur'ân* (I-VI, Lahor1942–1972). Mevdûdî Tercümânü'l-Kur'ân'da 1942'den itibaren yayımlamaya başladığı Kur'ân-ı Kerîm tefsirini 1972'de tamamlamıştır. Müellif her sureye bir giriş yazmış, bu bölümlerde surenin nüzulünü, o dönemin şartlarını ve İslam davetinin karşılaştığı zorlukları ele almıştır. Mevdûdî tercümesinde Kur'ân'ı serbest bir metot takip ederek anlaşılabilir bir dille aktardığını ifade eder. Eser Arapça, Türkçe ve İngilizce gibi birçok dile çevrilmiştir.

3. *Kur'ân ki Çâr Bünyâdi Istulâhayn: İlah, Rab, İbadet, Din* (Lahor 1941, 1978; trc. Osman Cilacı-İsmail Kaya, *Kur'ân'a Göre Dört Terim: İlah, Rab, İbadet, Din*, İstanbul 1987; Mahmud Osmanoğlu, *Kur'ân'ın Dört Temel Terimi*, İstanbul 2000).

4. *Kur'ân aôr Piygâamber*, (Rampûr 1954)

5. *Sünnet kî Â'inî Haysiyet* (Lahor 1963). Mevdûdî'nin Tercümânü'l-Kur'ân'da Dr. Abdülvedûd adlı bir şahısla sünnet ve hadis inkârcılığı konusunda yaptığı tartışmaların kitap haline getirilmiş şeklidir. N. Ahmed Asrar tarafından *Sünnetin Anayasal Niteliği* (İstanbul 1997), Durmuş Bulgur ve Halid Zaferullah

⁸ Birişik, A.g.e., s.24.

⁹ Birişik, A.g.e., s.25.

Daudi tarafından *Sünnetin Anayasal Konumu* (Konya 1997) başlığıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.

6. *Siret-i Server-i Âlem* (I-II, Lahor 1979). Mevdûdî'nin hayatının sonlarında kaleme aldığı Hz. Peygamberin hayatına dair eseridir. Kitabı N. Ahmed Asrar, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı* adıyla Türkçeye çevirmiştir (II-III, İstanbul 1983, 1985, 1992)

b) Akaid:

1. *Dîniyyât* (Haydarâbâd-Dekken 1932). Türkçe dâhil belli başlı bütün dillere çevrilen eser İslam'ın temel prensiplerini içeren bir ders kitabı niteliğindedir.

2. *Din-i Hak* (Lahor 1952)

3. *Hutabât* (Lahor 1957; trc. Ali Genceli, *Hitabeler*, İstanbul 1980;

4. Filiz Handan Türedi, *Gelin Müslüman Olalım*, İstanbul 1993).

5. *İslam kâ Nizam-i Hayât* (Lahor 1948).

6. *Tevhîdu Risâlet aôr Zindegî Ba'd Mevt ka Aklî Sübut* (Lahor 1962).

7. *Mes'ele-i Cebr u Kader* (Lahor 1962)

c) Fıkıh:

1. *el-Cihâd fi'l-İslam*. Önce Cem'iyet gazetesinde Şubat-Mayıs 1927 tarihleri arasında tefrika edilmiş. Sonra kitap halinde yayımlanmıştır. (Azamgarh1930).

2. *Resâil ü Mesâil* (I-V, Lahor 1951–1965). Eseri Yusuf Karaca *Meseleler ve Çözümleri* (I-V, İstanbul 1989–1990). Mahmud Osmanoglu ve A. Hamdi Chohan *İtikâdî, İktisâdî, Siyasî, Sosyal ve Fikhî Meselelere Fetvalar* (I-IV, İstanbul 1992)adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.

3. *Mürted kî Sezâ İslamî Kânûn meyn* (Lahor 1953)

4. *İslam aôr Zabt-i Vilâdet* (Lahor 1968;trc. Ramazan Yıldız, *İslam Nazarında Doğum Kontrolü*, İstanbul1967,1972).

d)Siyaset:

1. *Türki meyn İsa'iyôn ki Hâlet* (Dehli 1922). Türkiye'deki Hıristiyanların durumuyla ilgili bir kitaptır.

2. *İslâmî Tehzîb aôr Us key Usûl ü Mebâdî* (Lahor 1932); trc. Mehmed Aydın, *İslam Medeniyeti: Esasları ve Menşei* (Ankara 1968).

3. *Müselmân aôr Mevcûde Siyasî Keşmekeş* (I-III, Lahor 1937–1939). Tercümânü'l-Kur'ân'da yayımlanan siyasî yazılarının bir araya getirilmiş şeklidir.

4. *İslâm kâ Nazariye-i Siyasî* (Lahor 1939).

5. *Mes'ele-i Kavmiyyet* (Lahor 1939,1982). Eserde Müslümanların Hindistan'dan ayrılıp ayrılmaması konusunda o yıllarda çok tartışılan milliyetçilik meselesi ele alınmıştır.

6. *Tenkihât: İslâm aôr Magribî Tehzîb kâ Tesâdüüm aôr Us key Peydâ Şude Mesâ'il per Muhtasar Tebsıra* (Lahor 1939). Çetin Manisalı tarafından *İslam Dünyası Batı Uygarlığı* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. (İstanbul 1989)

7. *Tefhîmât* (I-III, Lahor 1940–1965). Bazı yazılarından derlenmiştir.

8. *Tecdîd ü İhyâ'i Dîn* (Lahor 1360/1940,1952). *İslâm'da İhyâ Hareketleri* başlığıyla Halil Zafir tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. (Ankara 1967).

9. *İslâm aôr Câhiliyet* (Lahor 1942).

10. *Tahrîk-i İslâmî kî Ahlâki Bünyâdeyn* (Lahor 1945, 1976). Kitabı Ali Arslan *İslâmî Hareketin Ahlâki Temelleri* (İstanbul 1967) ve Namık Yazıcı *İslâmî Hareketin Dinamikleri* (İstanbul 1986) adıyla Türkçe'ye çevirmiştir.

11. *Binâ'ü Beygâr* (Lahor 1947). Milletlerin doğuş ve çöküşü hakkındaki eserde tarihe ahlâk açısından bir bakış yapılır.

12. *İslâmî Riyâset: Felsefe, Nizâm-ı Kâr aôr Usûl-i Hükümranî* (nşr. Hurşîd Ahmed, Lahor 1962,1967). Eseri Ali Genceli *İslâm'da Hükümet* ismiyle Türkçeye tercüme etmiştir. (Ankara, ts.)

13. *İslâmic Law and Constitution* (trc. Hurshid Ahmad, Lahore 1955). Mevdûdî'nin İslâm siyaset teorisi, İslâm anayasası gibi konularda daha önce yayımladığı bazı kitaplarla çeşitli makalelerinden derlenmiştir.

14. *Hilâfet aôr Mülûkiyyet* (Lahor 1967). Ali Genceli tarafından *Hilâfet ve Saltanat* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (İstanbul 1980).

15. *İslâmî Hükûmet kis Tarah Kâ'im hôtî hey* (Lahor 1941).

16. *Tahrîk-i İslâmî kâ Â'endeLâ'iha-i Amel* (Lahor 1966).

17. *İslâmî Nizâm aôr Magribî Lâdînî Cumhûriyyât* (Lahor 1974). İslâmiyet ve Batı'daki seküler demokrasi hakkındadır.

e) Eğitim:

1. *İslâmî Nizâm-ı Ta'lîm aôr Pâkistân meyn Us key Nifaz kî Amelî Tedâbir* (Lahor 1957). İslâm'da eğitim ve bunun Pakistan'daki uygulamasına dairdir.

2. *Ta'limât* (Lahor 1963)

f) Kadın:

1. *Hukûku'z-zevceyn* (Rampur 1957). Türkçe'ye *İslâm'da Aile Hukuku: Karı-Koca Hakları* adıyla çevrilmiştir. (trc. Memiş Tekin, Konya 1990)

2. *Müslim Havâtîn sey İslâm kâ Mutâlebât* (Lahor 1955).

3. *Perde* (Lahor 1939,1972). İslâm'da kadın ve örtünme konusunu ele alan eseri Ali Genceli ve Harun Ünal *Hicab* başlığıyla ayrı ayrı Türkçe'ye tercüme etmişlerdir (Ankara 1978; İstanbul 1999).

e)Diğer eserleri:

1. *Mekâtib-i Zindân* (ed. Hakim Muhammed Şerif, I-II, Karaçi 1952–1970).

2. *Kadiyâni Mes'ele* (Karaçi 1953). Ahsen Batur tarafından *Kadiyanîlik Nedir?* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir (İstanbul 1975).

3. *Selâcika* I-I, Lahor 1954). İlk cildini Ali Genceli *Selçuklular Tarihi I* başlığıyla Türkçeye çevirmiştir (Ankara 1971).

4. *İnsân kâ Ma'âşî Mes'ele aôr Us kâ İslâmî Hal* (Lahor 1941). İslâm'da ekonomi üzerinedir.

5. *İslâm aôr Cedîd Ma'âşî Nazariyyât* (Lahor 1963). İslâm ve yeni ekonomik teoriler hakkındadır.

6. *Mekâtib-i Seyyid Ebü'l- Âlâ Mevdûdî* (ed. Asım Nu'mânî, I-II, Lahor 1970–1972).

Yukarıdaki eserler, Mevdudi'nin, konuları itibariyle pek çok alanla ilgili olarak çalışmalar yürüttüğünü göstermektedir.

C. MEVDUDİ'NİN TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ

Tefhîmu'l-Kur'ân, Türkçeye “Kur'ân'ın Anlaşılması” olarak çevrilebilir. Eserin dili Urduca'dır. İlk olarak 1943 yılında yazılmaya başlanan tefsir, otuz yılda tamamlanmıştır. Son cildi Haziran 1972'de bitirilmiştir. Müfessirimiz tefsirini yazarken nüzul sebepleri ve ayetlerin işaretleri doğrultusunda Batı Asya, Arabistan, Suriye, Ürdün ve Mısır'ı ziyaret etmiş ve gerekli araştırmaları yerinde yapmıştır.

Tefhîmu'l-Kur'ân, yayınlanmasını müteakip Pakistan ve Hindistan'da büyük ilgi uyandırmış ve başka dillere de çevrilmiştir. Eserin, İngilizce, Sindce, Bengalce, Peştuca, Farsça, Arapça ve Türkçe tercümeleleri bulunmaktadır.¹⁰

Mevdudi'nin tefsirinin özelliklerini kısaca sunacak olursak:

❖ Mevdudi tefsirinin girişinde bu tefsiri yazma gayesinin; Arapça konusunda yeterli bir bilgisi bulunmayan ve Kuran'ı anlamaya çalışan kişilerin istifade etmesini sağlamak olduğunu dile getiriyor. Bu yönüyle kendi okuyucu kitlesinin de hangi özelliklerde olduğunu belirleyip o okuyucuya göre yazılan bir tefsir olması dolayısıyla farklılık arz etmektedir.¹¹

¹⁰ Birişik, A.g.e., s.47.

¹¹ Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, I/35–37.

❖ Tefsirin farklı bir özelliği de, yazarın Kur'an'da adı geçen yerlere ve Peygamberlerin yaşadığı coğrafyalara, inceleme araştırma gezilerinde bulunmasıdır.

❖ *Tefhîmu'l-Kur'ân*'da dikkati çeken önemli bir özellik de içerisinde haritalara ve çeşitli çizimlere yer veriyor olmasıdır.

❖ Müfessirimizin tefsirinde, tarihi olaylar söz konusu olduğunda arkeolojik bilgi ve bulguları da kullanması da onun belirgin özelliklerindedir.

❖ Bir başka özelliği de zaman zaman vurgulanan; *mesajı pratiğe aktarma* düşüncesidir. Mevdudi tefsirinde İslami davete ve buna paralel olarak İslami hayat tarzına temel oluşturmaya çalışmaktadır.

❖ *Tefhîmu'l-Kur'ân*'da Mevdudi, Kitab-ı Muakddes ve Talmud'dan da bazı alıntılar yaparak karşılaştırmalar yapmıştır. Fakat bu durum İsrailiyatın tefsirde yer aldığı anlamına gelmez. Çünkü Mevdudi Kitab-ı Mukaddes'ten kaynak göstererek alıntı yapmakta ve gerekli açıklamaları bunlar üzerinden sunmaktadır.

❖ Yazar, tefsirinde müsteşrikleri de eleştirmektedir. Bu da tefsirin zengin bir bakış açısıyla kaleme alındığını göstermektedir.

❖ Tefsirin bir başka özelliği de her sure için bir giriş oluşturulmuş olmasıdır. Bu girişler kimi zaman uzun bazen de kısa girişler halindedir.

❖ Mevdudi'nin tefsirinde kaynak kullanımı da günümüz çalışmalarına uygun bir şekildedir. Tefsirinde, tarih, yer, sayfa, cilt, bab gibi bilgileri zikretmektedir.¹²

¹² Birişık, A.g.e. ,(Mustafa Özel, *Bir Yirminci Yüzyıl Müfessiri: Mevdudi*), s.48-58.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. SİYASET VE SİYASETLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A. SİYASET KAVRAMI VE SİYASETİN DOĞUŞU

1. Siyaset Kavramının Tanımlanması

Siyaset kelimesi Arapça "s-v-s" kökünden türemiş "sâ-se" kelimesinden gelmektedir. Kelimenin hayvanlar ve bitkiler için kullanımında; ağaç veya ekine güve düşmesi veya davarın bitlenmesi gibi anlamlara geldiği ifade edilmektedir. İnsanlar için kullanımı söz konusu olduğunda ise kelime "siyaset" halini almakta ve başa geçmek, idare etmek, terbiye etmek, düzene koymak, yol göstermek anlamlarına gelmektedir.¹³ Siyaset kelimesi kısaca; devlet ve toplum yönetimi ile ilgili tüm etkinlikleri ifade eder. Osmanlı'da devlet geleneği için siyaset sözcüğü; "ceza" ve özellikle "ölüm cezası" ve devlete karşı işlenen suçların fiziki olarak cezalandırılması anlamında kullanılmıştır. Yunan siyasal yaşamında ise siyaset, polise veya devlete ait etkinlikler biçiminde tanımlanmıştır.¹⁴

Siyaset kelimesi başa geçmek ve düzene koymak anlamlarıyla ele alındığında kullanımının insanlık tarihiyle eş zamanlı olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlar yaratılıştan itibaren topluluklar ve gruplar halinde yaşamışlar ve bu yaşayışlarını belli bir düzen içerisinde yürütebilmek için zamanla değişse de yaşamlarına bir takım kurallar ve düzenlemeler getirmişlerdir. Bu düzenlemelerin otoriter bir elde yapılmasını ifade eden bir kavram olarak da "devlet" kavramını görebiliriz. Siyasi iktidar denildiğinde, siyasi karakteri haiz herhangi ya da her bir iktidar değil; tüm ülke ve toplum üzerinde geçerli bulunan iktidar kastedilmektedir.¹⁵ Yalnızca kişisel bir diktenin siyasi iktidar olarak nitelendirilemeyeceğini ifade edebiliriz. Siyasal iktidar sahibi olan Devlet, elinde bulundurduğu soyut gücünü siyasi ve hukuki alanda yaptığı düzenlemelerle ve

¹³ El-Bustani, Şeyh Abdullah, *El-Bustan*, Emirgan Matbaası, Beyrut, 1967, I/1124. / El-Ferahidi, Halil B. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn Mu'cemün Lügaviyyün Tüراسiyyün*, Mektebetü Lübnan, 2004, s. 345, / İbn Fâris, *Mu'cem Makâyis el-Luğa*, nşr. Abdesselâm Muhammed Hârûn, Mısır, 1969, I/231.

¹⁴ Dursun, Davut, *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s.26.

¹⁵ Türcan, Talip, *Devletin Egemenlik Unsuru Ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001, s.202.

sağladığı otoritesiyle somutlaştırmaktadır. İslam hukukunda da siyasi iktidar, ülke üzerindeki en geniş (genel) ve şahsa bağlı olmayan bir velayet niteliğindedir.¹⁶

2. Siyaset Kavramının Doğuşu

Siyasetle ilgili çeşitli yaklaşımların Fransız hukukçular tarafından XVI. yüzyılda ilk olarak dile getirildiğini ifade etmek yukarıda söylediğimiz gibi kavramın içerdiği anlam itibariyle geçerli bir iddia değildir. Örneğin eski Türklerdeki "**kut**" anlayışı, Tanrı tarafından verilen yetkinin bir insan eliyle kullanıldığını ve diğer insanlar üzerinde bu yetkiyle düzenlemeler yapıldığını ifade etmektedir. Bu da gösteriyor ki siyaset ve siyasi içerikli kavramların anlam itibariyle geçerlilikleri, insanlık tarihi kadar eskidir. Fakat burada ifade etmemiz gereken önemli bir konu da, siyasetin dini bakış açılarıyla yakından ilgili olduğu ve yapılan yorumların çoğu zaman dinle bağlantılı olduğudur. Dinin otoriter yaklaşımı bazen siyasetin tam merkezinde yer almasına bazen de tamamen dışında tutulmasına sebep olmuştur.

Siyaset, belli bir toplumda çatışma halinde olan çıkarların uzlaştırılması faaliyetidir. Bu uzlaştırma faaliyeti ise yönetim erkinin elde bulunması ile gerçekleşir. Siyaset tarihine bakıldığında insanın ortaya çıkışı ile birlikte siyaset; yönetim sanatı da sahnede yerini almış ve binlerce yıl yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ile yönetsel gücün elde tutulması insanın davranışlarına yön vermiştir. Bu anlamda *siyaset bilimi, insanın iradeye dayanan eylem ve davranışlarıyla ilgilenir.*¹⁷

Siyaseti *bilimsel* olarak ele alan ilk kişi Karl Marx'tır. Marx'tan önce ise Eski Yunan düşünürleri Platon ve Aristoteles siyaset alanında eserler vermişlerdir. Platon (öl. M.Ö. 347), iyi ve erdemli bir devletin nasıl olacağı, kimlerin yöneteceği gibi konularda ideal düşüncelerini açıklamıştır. Platon'a göre; Devlet, temelde üç sınıftan oluşmaktadır. Bunlar: iktidarı kullanan idareciler, savaşçılar

¹⁶ Türcan, A.g.e, s.206.

¹⁷ Rosenthal, Ervin, *Orta Çağda İslam Siyaset Düşüncesi*, (tr. Ali Çaksu), İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.170.

ve üretimi gerçekleştiren çiftçiler ile halktır. Eğer bu sınıflar kendilerine düşen işleri yerine getirirlerse “ahenkli” bir şehir ortaya çıkacaktır. Aristoteles ise devlet ve devlet yönetimlerini, zamanın siyasal sistemlerini ve bazı kavramları gözleme dayalı olarak karşılaştırmalı bir biçimde inceleyerek bazı sonuçlara varması dolayısıyla Çağdaş Siyaset Biliminin temellerini atan düşünür olarak kabul edilir.¹⁸ 1870'lerde Avrupa şehirlerindeki üniversitelerde siyaset alanında kürsüler açılmıştır. Bu dönemde diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi siyaset biliminde de *davranışsalcı* akım kendini göstermiş ve 1970'lere kadar bilimsel gelenek etkisini ağırlıklı olarak göstermiştir.¹⁹

İkinci bölümümüzde inceleme konumuz olan Mevdudi'nin siyasi içerikli yorumlarının çerçevesini tam olarak belirleyebilmek için öncelikle siyaset kavramı üzerinde bir değerlendirme yapmak, siyaset kavramının içerik olarak neleri kapsadığını ifade etmek ve doğuşu hakkında kısa bir değerlendirmede bulunmak yerinde olacaktır diye düşündük ve yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda yorumlarımızı dile getirdik. Dinin siyasi düşünceler üzerindeki etkisine en önemli örneklerden birini teşkil eden Mevdudi'nin tefsirinde ve muhtelif eserlerinde konuya dair geniş ölçüde kaynak bulunabilmektedir. Çünkü o, siyaset kavramının içeriğindeki anlamı, dinin fonksiyonlarından ayırmamakta ve siyasi içerikli düşüncelerini de yine din olarak algıladığı hayatın bütününden almaktadır. Bu noktada Gazali de Mevdudi gibi din ve siyasetin birbirinden ayrılmaz öğeler olduğunu dile getiriyor. Gazali'ye göre *siyaset, dünyevi ve uhrevi her konuda dini ilimlere ihtiyaç duymaktadır. Din olmaksızın siyaset yapmak mümkün değildir.*²⁰

Batı dünyasında siyasetle ilgili gelişmeler olurken İslam dünyasında da siyasete dair önemli eserler kaleme alınmış ve ün kazanmıştır. Bu İslam âlimlerinin başında Farabî ve meşhur eseri *el-Medinetü'l- Fâzıla* gelmektedir. İslam hukuku alanında eserler veren Mâverdî de anayasa, kamu hukuku ve siyasete ilişkin hükümleri bir araya toplayarak önemli bir çalışmaya imza atmıştır.

¹⁸ Dursun, A.g.e., s.34-35.

¹⁹ Andrew Heywood, *Siyaset, Liberte Yayınları*, Şubat 2006, Ankara, s.38.

²⁰ Korkmaz, Fahrettin, *Gazali'de Devlet*, TDV Yayınları, Ankara, 1995, s.42.

El- Ahkâmu's-Sulataniyye isimli eserinde bölümler halinde siyasetle ilgili konuları işlemiştir. Mâverdî, *Nasihâtu'l-Mulûk* 'unda da hem devlet örgütünün genel yapısını, kurumlarını ve bunların işleyişlerini ele almış hem de bu yapının sağlıklı işleyebilmesi için çeşitli öğüt ve tavsiyelerde bulunmuştur. İslam siyaset teorisinin en özgün isimlerinden biri de İbn Teymiyye'dir (öl. 1328). Siyasetle ilgili olarak iki önemli eseri bulunmaktadır: *El-Hisbe* ve *es-Siyasettü's-Şeriyye*. El-Hisbe'de bireyin ekonomik faaliyetleri ve devletin buna müdahalesini ele almıştır. İkinci eserinde ise anayasa, idare, maliye hukuku gibi siyasal iktidarı ilgilendiren konulara yer vermiştir. İslam dünyasının siyaset teorisine katkısı bağlamında üzerinde durulmasının adeta zorunlu olduğu bir isim de İbn Haldun'dur (öl.1408). Dünya tarihi niteliğindeki *Kitabu'l-İber* adlı yedi ciltlik kitabına yazdığı giriş mahiyetindeki *Mukaddime*'si ile tanınmıştır. İbn Haldun, kendisinden öncekiler gibi hükümdarlara nasihatlerde bulunan siyasetname türünde kitaplar değil toplumsal ve siyasal olguların anlaşılması, insanlığın tarihsel gidişinin ana parametrelerinin belirlenmesi yönünde özgün yöntem ve tezler geliştirmiş bir düşünürdür. Orta çağdaki egemen ve yaygın görüşleri aşarak geçmişteki ve zamanındaki İslam devletlerini gözlemleyerek bir "güç devleti teorisi" (mülk) ortaya atmış, Şeriata dayanan hilafetin güce dayanan (mülk) devlete olan üstünlüğünü savunmuştur.²¹

B. SİYASET VE POLİTİKA KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Bu başlık altında, incelemeye aldığımız iki farklı kavramın değerlendirmesini yapacağız: "siyaset ve politika". Bu iki kavram anlam itibariyle çoğu zaman birbiri yerine kullanılan bazen de bir ayrımın yapılması gerektiğini ifade edenler tarafında üzerinde aksi yönde görüş belirtilen kavramlardır. Siyaset ve politika kavramlarının anlamlarını tam olarak belirlemeden tezimizin ikinci bölümündeki Mevdu'di'nin siyasi içerikli görüşleri derken neleri kastettiğimizi ifade etmemiz zor olacaktır. Bu sebeple biz de siyaset ve politikanın varsa birbirinden farklarını açıklayarak kastettiğimiz içeriği belirlemeye çalıştık.

²¹ Dursun, A.g.e., s. 46-58.

1. Siyaset ve Politika Kavramlarının Benzer ve Farklı Yönleri

Siyaset ve politika kavramları üzerinde siyaset bilimcilerin iki yönde yaklaşımları olmuştur. Bazıları bu iki kavramın birbirinden tamamen farklı anlamları ifade eden iki farklı kavram olduğunu dile getirirken bazıları da bu kavramların birbiri yerine kullanılabilir ve aynı anlamı ifade eden iki farklı dil karşılığı olduğunu iddia etmektedirler. Aynı anlamı ifade ettiğini iddia edenlere göre siyaset kelimesi Arapça kökenli, politika kelimesi de Latince kökenli kelimeler olup birbirleri yerine kullanılabilirler. Bunun tam tersi olarak siyaset ve politikanın birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığını düşünen siyaset bilimcilere göre ise; Siyaset, insan yaşamından ayrılması mümkün olmayan fakat yaşamda tam olarak sınırları da görülemeyen oldukça geniş bir alanı ifade eder. Bu alanın içerisine; insanların değer yargıları, toplumun kültürü, anlayışı ve idealleri girer. Çünkü siyaset insanın düşünerek meydana getirdiği değerler ve fikirler topluluğudur, bir dünya görüşüne sahip olabilmektir. Bir takım değerler manzumesi etrafında toplanan insanların, yine bu misyon üzere evrensel yürüyüşlerini gerçekleştirdikleri bir yoldur. Siyaset inanılan değerleri bir takım güçlükler pahasına olsa da savunmaktan geri durmayan bir inancı temsil ederken Politika daha kaygan bir platformu ifade eder. Sözlük anlamına baktığımızda da bu ikinci grup görüş sahiplerinin ifadelerine katılabiliriz. Politika, sözlükte; "Bir ereğe varmak için karşısındakilerin duygularını okşamak, zayıf noktalarından ya da aralarındaki uyuşmazlıklardan yararlanmak gibi yollarla işini yürütme"²² anlamına gelen politika bu anlamıyla değer yargılarına sonuna kadar hizmet eden siyaset kelimesinden oldukça ayrılmaktadır. Politika kelimesinin diğer anlamlarına baktığımız zaman ise birinci görüş sahiplerinin haklılığını düşünebiliriz. Sözlükte kelimenin kullanılan ilk anlamları dile getirilmiş ve siyaset kelimesinin tam karşılığı olarak anlamlar verilmiştir: "1. Devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü. 2. Davranış biçimi, düşünce yapısı."²³

²² P üsküllüoğlu, Ali, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2004, s.793.

²³ TDK, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 1998, II/1815.

Yukarıda yer alan ilk anlam dışındaki anlamlarıyla ele alınacak olursa, Mevdudi'nin görüşlerinin politikanın bu anlamları kapsamında da değerlendirilmesinde herhangi bir sakınca görülmemektedir. Fakat Mevdudi'nin yorumlarını politika kelimesinin ilk anlamıyla değerlendirmemiz mümkün değildir. Bu sebeple de biz onun tefsirindeki görüşlerini dile getirmek üzere çıktığımız yolda politika kavramını değil siyaset kavramını tercih ettik. Çünkü müfessirimiz kendisi her ne kadar siyasi bir partinin liderliğini yapmış ve siyaset sahnesinde aktif olarak yer almış olsa da tefsirinde bu aktif siyasetiyle ilgili özel bilgilere yer vermemiştir. Ayetlerden anladığı anlamı genel bir dini yaklaşımla ve dinin değer yargılarıyla dile getirmeye çalışmıştır.

2. Mevdudi'nin Tefsirindeki Yorumlarının Siyasi veya Politik olması

Tezimizin ana kaynaklarının başında gelen Tefhimu'l-Kur'an isimli Mevdudi'nin tefsiri zaman zaman bir takım ağır iddialara maruz kalmıştır. Bu iddiaların en başında, onun bu tefsirinin içeriğinin siyasi olduğu ve kendi yaşamındaki siyasi mücadelelerin de etkisiyle tefsirinde, ayetlerin ifade ettiği anlamların çok ötesinde siyasi bir bakış açısıyla yorum getirdiği iddiası gelmektedir.

Biz, Mevdudi'nin tefsirini tezimizin konusu henüz hiç belirlenmemişken ve tamamıyla ilgi alanımız içerisinde olması sebebiyle okuduğumuzda böylesi bir tespiti o okumalarımız sırasında abartılı bulduğumuzu ifade etmeliyiz. Fakat konuya farklı bakış açılarını ve ilk dönem kaynaklarının yorumlarını da dâhil ettiğimizde yapılan eleştirilerde az da olsa bir haklılık payının olduğunu gördük. Fakat Mevdudi'nin ayetlere getirdiği yorumların siyasetle ilgisi, onun din olgusunu hayatın her alanında hâkim bir güç olarak görmesi dolayısıyladır. Zira Mevdudi, dinin ümmet tarafından eksik algılandığını, yaşamın bazı alanlarından dinin soyutlandığını haklı olarak ifade etmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, insan yaşamını bir bütün olarak ilgilendiren evrensel bir takım hükümler ve ilkeler ortaya koymakta, dolayısıyla bütün bir yaşam biçimi ve değerler manzumesi anlamında siyasetle ilgili de bazı açıklamalar getirmektedir. Fakat bu, Kur'an-ı Kerim'de kesin kayıtlarla bir yönetim şekli veya bir parti politikası bulunduğu

anlamına da gelmez. Mevdudi, yorumlarında mesajın ümmet tarafından eksik algılanan kısmı üzerinde yoğunlaşmış ve kanaatimizce bu eksikliğe vurgusundan dolayı abartılı bir şekilde suçlanmıştır. Din konusuyla ilgili olarak getirdiği ayet yorumlarını da yine ikinci bölümde ayrıntılı olarak tespit ettik. Ayrıca yine bu bölümde kendisine bu konuyla ilgili olarak yapılan eleştirilere de kısaca değindik.

Bir önceki başlıkta politika ve siyaset kavramlarının farklılıklarını ifade etmeye çalışmıştık. Bu ayırmadan da yola çıkarak Mevdudi'nin açıklamalarının ve tefsirindeki ayet yorumlarının içerisine zaman zaman siyasi içerikli yorumların dâhil olabildiğini fakat bunların bir politika malzemesi olarak asla kullanılmadığını söylemek durumundayız.

C. SİYASİ BİR KAVRAM OLARAK HÂKİMİYET

Mevdudi'nin tefsirindeki siyasi içerikli görüşlerinin tahlili ve değerlendirmesi noktasında ilk olarak ele aldığımız kavram olan hâkimiyet kavramının niçin çalışma alanımız içerisine girdiğini ifade etmek adına hâkimiyet teorisi ile ilgili genel bir değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Hâkimiyet konusuyla ilgili olarak kavram tanımlaması ve bu kavramla ilgili olarak Mevdudi'nin tefsirinde geçen ayet yorumlarını tezimizin üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak bulacaksınız.

Yukarıda siyaset kavramı üzerine yaptığımız değerlendirmede siyasetin politikadan farklı bir anlamda ve hayatın tamamını ilgilendiren yaşamın bütün yönlerini kapsayacak değer yargılarını yorumladığını ifade etmiştik. Siyaset, topyekûn bir yaşam biçimini içine alan geniş kapsamlı kavramlardan birisi olmakla beraber insanların yaşamında da vazgeçilmez bir değere sahiptir. Siyaset alanının en önemli konularının başında da hâkimiyet-egemenlik konusu gelmektedir. Fakat hâkimiyetin kaynağı, kim adına bir hâkimiyetin olduğu, kapsamı hakkında genel geçer bir kanıya varılmadığını, bu konuda farklı görüş ve teorilerin ortaya atıldığını ve tartışma konusu olduğunu gördük. Biz bu tartışmaların ayrıntılarına girmeksizin ve yalnızca tefsir alanı içerisinde kalarak bir değerlendirme yapma amacındayız.

Siyasetle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi bulunan kavramların pek çoğuyla ilgili Mevdudi'nin yaptığı yorumları ikinci bölümde dile getirmeye çalışacağız. Bu bölümde, tefsirin siyasi olarak değerlendirilmesinin en önemli gerekçelerinden biri olarak gösterilen hâkimiyet veya siyasi otorite ile ilgili olarak sert yorumlarının bulunması ve tefsirin genelinde görülen bu eğilimin ayrıntılarından bahsedeceğiz.

1. Hakimiyet Teorisi

Hâkimiyet kavramının algılanışı ve farklı alanlara göre tanımlarının farklılaşmasından dolayı genel kabul sağlayacak bir teori geliştirmek mümkün olamamıştır. Fakat hâkimiyet sahibi varlık ve güçle ilgili olarak çeşitli bakış açıları ortaya konmuştur. Bu bakış açılarından yola çıkarak hâkimiyet alanlarına göre farklı başlıklar altında bir değerlendirme yapmamız mümkün olacaktır. Hâkimiyeti ayrıntılı olarak tanımlayan bölümümüz de ilerde gelecektir.

Hâkimiyet kelimesi, taraflar arasında ister anlaşmazlık bulunsun isterse bulunmasın belirli bir konunun bizatihi değerinin anlaşılması için, bu konuda yetkili kabul edilen bir makama başvurma anlamını ihtiva etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de kelimenin bu anlamı üzerinde yoğunlaşan bir kullanımın olduğu görülmektedir. Bu kelimenin Türkçede "egemenlik" anlamında kullanılan "hâkimiyet" şeklindeki söylenişi ve hüküm koyma, hüküm verme yetkisi, yüksek egemenlik anlamlarıyla kullanım tarihi yenidir.

Çağdaş siyaset anlayışlarına göre hâkimiyet: ister tek kişi isterse de toplumun temsilcileri vasıtasıyla olsun yönetme erkinin tamamıyla bir güç elinde bulundurulması, siyasi otoriteye tamamıyla sahip olunması gibi anlamları ihtiva etmektedir. Kanaatimizce hâkimiyetin bu şekilde algılanışı çağdaş dünyanın karşı karşıya kaldığı pek çok problemin de kaynağını oluşturmaktadır. İnsanların birbiri üzerinde sınırsız bir güç elde etme ve bu gücünü kullanma istekleri bazen haddini aşarak, haksız yollarla bir hükümlanlığa sebep olmakta ve insanlar birbirlerini kıyasıya bir mücadelenin içerisine atmaktadırlar. Bu anlamda biz de güç üstünlüğüne dayanan bir dünya otoritesi değil hak ve adalet prensiplerinin anayasa kabul edildiği bir hâkimiyet taraftarı olduğumuzu dile getirmek istiyoruz. Elbette

Allah'ın hükümleri, dünyada insanlar tarafından sağlanmak istenen otoritenin merkezini oluşturmaktadır. Fakat Allah'ın sınırsız gücü ve yetkisi içerisinde insana bahsettiği serbest hareket alanında da hak ve adalet gibi değerlerin her zaman en büyük güç olarak kabul edilmesi ve hâkimiyetin bu şekilde sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde bu gün dünyada hepimizin de yakından şahit olduğu zulüm ve haksızlıklarla karşılaşılması her zaman ihtimal dâhilindedir. Biz tezimizde, henüz tartışmaya açılma gündemi yeni olan hâkimiyet konusuyla ilgili olarak genel bir tespit yapma ve bu tespitlerimiz sonucunda bizde oluşan kanaatleri paylaşma amacındayız. Hiçbir zaman bu konudaki tespitlerimizin son noktayı oluşturacak bir konumda olduğunu iddia etmiyoruz.

Bu bakış açısıyla baktığımızda ise yukarıdaki tespitlerimizi doğrular nitelikte yorumlar görebiliriz. Geleneksel İslâm siyaset teorisinde dünyevî boyutta, yönetme anlamıyla hâkimiyet, din adamlarına veya bir din kurumuna değil yeryüzünün halifesi olan insana aittir. Fakat insan bu yetkiyi kullanırken tamamıyla özgür değildir ve bazı prensiplerin ölçü ve kayıtlarıyla sınırlıdır. Müslüman toplumların yönetim usullerine baktığımız zaman dünyevi iktidarın ümmete ait olduğunu ve genel kanının da bu yönde olduğunu görebiliriz. Bu durumda Allah adına bir yönetim İslam toplumunda teorik olarak gerçekleşmemiştir. Yönetim halktan alınan yetkiyle ve halk adına olacaktır. Yönetimin usul ve idare tarzının, yöneticilerinin ümmet tarafından belirlenmesi, bunun beşeri bir irade tarafından yapılıyor olması, hâkimiyete esas olan hükümlerin Allah'a ait olmasına ve külli iradeye tabi olmasına engel değildir. Bu durumda yönetimi elinde bulunduran kişiler de Allah'ın değil, ümmetin peygamberi ve aynı zamanda da devlet başkanı olan Peygamberin vekilleridir.

2. Hakimiyet Teorisine Çeşitli Yaklaşımlar

Hâkimiyet kavramı özellikle yakın zamanlarda olmak kaydıyla üzerinde farklı görüş ve yorumların dile getirildiği önemli bir konudur. Hâkimiyetin kaynağı nedir? Sorusuna verilen cevapların niteliği de çeşitli hâkimiyet yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Biz bu yaklaşımları dini, hukuki ve siyasi olmak üzere üç başlık altında inceledik.

Tezimizin asıl konusu Mevdudi'nin tefsirindeki siyasi görüşlerinin tespiti ve bu tespitler içerisinde hâkimiyetle ilgili olan görüşlerinin ayrıntılı değerlendirmesidir. Elbette konumuzun kapsamı bu durumda oldukça geniş bir merkezde bulunmaktadır. Bu sebeple de hâkimiyet teorisine tarih boyunca yorum getirilen yaklaşımların bu üç grupta toplanıp ayrıntılı değerlendirmesinin yapılması da bizim buradaki çalışma alanımızı aşmaktadır. Fakat burada kısa bir tespit yaparak asıl konumuza geçişte genel hatlarıyla hâkimiyet algılarının nasıl olduğu konusunda bir fikir sunmak amacıyla aşağıdaki başlıkları sunduk.

a. Hâkimiyet Teorisine Dini Yaklaşım

İnsanların yaşamının en önemli değerlerinden biri olana dinin, siyasi bir kavram olan hâkimiyet konusuyla ilgili olarak bir yorum getirmemesi düşünülemez. Tarih boyunca insanlar nereden geldiklerini, kendilerini var eden ve ona karşı sorumluluklarını düşünüp, güçlerinin hangi boyutta olduğunu ve özgürlük sınırlarını tespitte çalışmışlar ve pek çok bakış açıları geliştirmişlerdir. Bu durumda en çok gündeme gelen ve en çok tartışılan konu da şüphesiz dini bakış açılarıdır.

Siyaset alanında kimi zaman din tamamen dışarıda bırakılmaya çalışılmış kimi zaman da din merkeze alınarak yorumlar geliştirilmiştir. Örneğin; siyasetle ilgili olarak orijinal fikirler ileri süren Marx, yönetimde ahlak ve adalet prensiplerine başvurmanın faydasız olmaktan daha kötü olduğunu, hatta dine başvurmanın bundan da kötü olduğunu dile getirmiştir. Ona göre dini hayallerin ihtilalci faaliyeti felce uğratmaktan başka bir şey yapmayan iki yönlü fonksiyonu vardır: Hiyerarşik cemiyeti haklı göstermek ve baskı altındakiler için sahte teselliler vermek.²⁴ İslam dini bu bağlamda din olgusunu dünyevi bir konu olan siyaset alanından tamamen çıkarmaksızın bu iki kavramın genel hatlarını belirleme yoluna gitmiştir. Kanaatimizce de yapılması gereken en doğru davranış bu olmalıdır. Zira bu iki kavram da kendi içinde farklı disiplinleri ve alanları ihtiva eden güçlü kavramlardır. Her bir kavramı öncelikle kendi alanı çerçevesinde bir

²⁴ Cranston, Maurice, *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri*, (tr. Nejat Muallimoğlu), M.Ü. İFAV. Yayınları, İstanbul, 1995, s.119.

değerlendirmeye tabi tutmak ve sonrasında uzlaşan noktaları tespit ederek hareket etmek gerekmektedir. Tezimizin bu bölümünde İslam Tarihindeki hâkimiyet algılarının kısa bir değerlendirmesini bulacaksınız. Elbette ki bu konu, ayrıntılı olarak üzerinde çalışılması ve karşılaştırma yapılması gereken önemli bir çalışma alanını ihtiva etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak geniş bir değerlendirme yapabilmemiz burada mümkün gözükmemektedir. Fakat bu başlık altında yapılacak değerlendirmeler daha sonra çalışma yapacaklar için bir ufuk olacaktır. Ayrıca başka bir çalışmada da İlahi dinlerde hâkimiyet algılarının nasıl olduğu konusunun araştırılması yerinde olacaktır. Biz burada çalışma alanımızın genişliği sebebiyle diğer dinlerdeki hâkimiyet anlayışlarına değinemeyeceğiz.

(1) Kur'an-ı Kerim'de Hâkimiyet

Siyasi hâkimiyet meselesinin, İslam tarihinde tartışma konusu olması yakın tarihlere dayanmaktadır. Burada belirtmemiz gereken önemli bir husus da, hâkimiyetin anlam ve kapsamının ve kime ait olduğu konusun gündeme getirilmesi ve tartışılmasının da yine bazı çevreler için rahatsızlık veren bir hal almasıdır.

Öncelikle, hâkimiyetin farklı alanlarının olup olmadığı konusu, bir bütün olarak mı yoksa farklı alt başlıklarla mı değerlendirilmesi gerektiği meselesi ve hâkimiyetin İslam tarihi boyunca algılanış ve uygulanış tarzının netleştirilmesi gereği gözlenmektedir. "Kur'an-ı Kerim'de bu kavram bizzat kullanılıyor mu, ya da yapılan tevil ve tefsirlerden mi kavram hakkında çıkarımlar yapılıyor, İslam tarihinde hâkimiyet teorisi nasıl bir seyir izlemiş?" sorularına vereceğimiz yanıtlar da bu konunun alt başlıklarını oluşturacaktır. Fakat her ne olursa olsun yapacağımız yorumların ve tespitlerimizin meseleye son noktayı koyma amacı ile değil, tartışmaya yeni açılan bu konuya farklı bakış açılarını da kazandırma hedefinde olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Yukarıdaki bölümde de dile getirdiğimiz gibi tüm ilahi dinlere göre Allah'ın ontolojik (kevni) hâkimiyeti mutlaktır. Sınırlandırılmaz ve paylaşılamaz. Ahmet İnan *Çağdaş Egemenlik Teorisi ile Kuran'ın Hâkimiyet Kavramının Karşılaştırması* isimli eserinde, bu düşünceye vurgu yapmakla

birlikte Allah'ın bu sınırsız hâkimiyet alanı içerisinde insana bir yetki vermesinin söz konusu olabileceğini dile getirmektedir. Zira Kur`ana göre insan yeryüzünün halifesidir. İnan, mülkün Allah'a ait olmasıyla özel mülkiyet nasıl bağdaşıyorsa, kevnî hâkimiyet ile Allah'ın insana bahşettiği özel hâkimiyetinin de benzer şekilde bağdaşacağını söyler.

Siyasal hâkimiyetin İslam'da nasıl algılandığını ve nasıl olması gerektiğini anlayabilmek için öncelikle Kur'an-ı Kerim'de kavram hakkında nelerin var olduğunun ve bu kavramın İslam tarihinde nasıl algılanıp yorumlandığının tespit edilmesi önem arz ettiği için aşağıda bu konuları maddelerle dile getirmeye çalışacağız.

Devlet ve siyasetin sosyal, hukukî ve beşerî bir olgu olması ve değişmesi sebebiyle Kur'an, doğrudan siyasî bir sistem önermez, siyasî bir yapılanmanın ayrıntısını ortaya koymaz ve siyasî erki elinde tutacak kişinin kimliği, özellikleri ve sorumlulukları üzerinde durmaz. Çünkü Kuran'ın temel gayesi ve esas ilgi konusu, siyasî oluşumlar ve bunların faaliyetleri değil bu sistemlerin hangi prensiplere göre işleyecektir.

Hz. Muhammed'in bütün yaşamı her konuda olduğu gibi burada da bize en genel prensipleri sunmaktadır. Devlet başkanı olan Hz. Muhammed, ölmeden önce, kendinden sonra siyasî erki temsil edecek olan imam veya halifeyi gizli veya açık olarak belirlememiştir. Dünyevî işlerin düzenlenmesi toplumun tamamını ilgilendiren bir konu olduğu için, kendi yöneticisini seçme yetkisi de bütün Müslümanlara ait bir hukukî haktır. Bu yüzden, Hz. Muhammed, sahip olduğu hukukî ve siyasî yetkilerini başka birine asla devretmemiştir. Çünkü İslam'da, teolojik olarak, dinî ve dünyevi otoriteyi elinde tutan ruhban sınıfı yoktu. Bu sebeple Müslümanların hâkimiyet anlayışını şekillendiren esas satırbaşları Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed'in yaşamında prensipler olarak bulunmaktadır.

İslam dininin temel kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de, siyaset, devlet yönetimi, yönetim biçimleri, gelir paylaşımı, ekonomik faaliyetler gibi konularda özel ve ayrıntılı bir hüküm yer almaz. Kur'an, inanç, ibadet ve ahlak konularına

doğrudan ve ayrıntılarıyla yer verirken siyasi konulara, evrensel nitelik taşıyan genel ilkelerin dışında herhangi bir belirlemede bulunmuş değildir. Sadece genel dini ve ahlaki ilkeler vurgulanır. Bu durum İslam dinin evrensel nitelikler taşıyan ve tüm milletler için ortak değerler ifade eden hükümlerinden kaynaklanmaktadır. İslam dininin bu hükümleri Kur'an-ı Kerim'de sıkça dile getirilir. Adalet, emaneti koruma, Allah ve Resulü'ne, diğer yöneticilere mutlak itaat, istişare, zulüm ve haksızlığın karşısında olma gibi, genel içerikli olmakla birlikte siyasal düşünce içinde hareket noktası yapılabilecek bir takım hükümler bulunmaktadır. Kur'an'ın siyasetle ilgisi bu seviyededir. Dinin genel ilkeler ve ibadetler yönüyle siyasetle ilgisi ve ona yer veren ifadeleri görülmekle birlikte bu ilgi yalnızca genel bir kapsamı ve evrensel söylemleri kapsar. Kur'an-ı Kerim içerisinde siyaset teorileri veya yönetim modelleri aramanın ve de Kuran'ı bu konularda bir söylem geliştirmek için malzeme olarak kullanmanın yersiz olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim, insanların siyasi hareket tarzları ve bakış açıları ile ilgili yol gösterici ve düzenleyicidir. Hâkimiyet ve yönetim konusunda önemli prensipler vazeder. Bunlardan birisi, ümmetin işlerini danışarak ve istişare ile yürütmesini ifade eden şura kavramıdır. İslami yönetim sistemi bu esasa dayanarak bir danışma meclisi olmaksızın hareket etmemiştir. *Hakiki dinin buradaki tek gayesi, hak nizamı ve dürüst liderlik sistemini yerleştirmek ve kuvvetlendirmektir. Bunun tahakkuku da ancak bir ümmet birliği oldukça mümkündür.*²⁵ Bir diğer önemli konu ise Kur'an-ı Kerim'in Allah'a ve Resulüne itaatin yanında dile getirdiği emir sahiplerine itaat konusudur ve itaat de İslami yönetim sisteminin temelini oluşturan önemli bir unsurdur. Kur'an-ı Kerim bu yönüyle insanlara genel prensipler çerçevesinde kendi işlerini yürütebilme ve gerekli sistemi kurabilme hak ve özgürlüğünü vermiştir.

Yukarıda da dile getirildiği gibi İslam dini devlet yönetimi ile ilgili sadece genel ilkeler koyarak yönetim konusunda geniş bir hareket alanı sunarken bireylerin özel hayatlarıyla ilgili ve bireyler arası ilişkilerle ilgili ise pek çok ayrıntılı hüküm getirmiştir. Özel alanda bireyler için konulan ayrıntılı hükümler

²⁵ Mevdudi, *İslami Hareketin Ahlaki Temelleri*, (tr. Ali Arslan), Hilal Yayınları, İstanbul, 1967, s.23.

onların problemlerini daha kolay giderebilmelerinde ve ilişkilerini daha sağlam temellerde yürütebilmelerinde yardımcı önemli bir etken olmuştur. Ayrıca devlet yönetimi konusunda serbest bir hareket alanı sunması da verimli ve etkili bir idarenin oluşmasını sağlamıştır.

Hâkimiyetin kayıtsız şartsız Allah'a ait olduğu fikrini ileri sürenler Kur'an'da "hüküm" ve ondan türeyen kelimelerin yer aldığı ayetleri delil olarak almaktadırlar. Kur'an-ı Kerim'de hâkimiyet kelimesi, siyasi hâkimiyet anlamıyla değil "hüküm" anlamıyla 150'den fazla ayette kullanılmaktadır. Ve çoğunlukla İslam âlimleri siyasi hâkimiyet kavramının karşılığı olarak es-siyade kelimesini kullanmaktadırlar. Hüküm kelimesinin geçtiği ayetlerde ise ilim, hikmet, karar vermek, doğruyu yanlıştan ayırmak gibi konularla ilgili mesajların vurgulandığını ve bunlarda siyasi bir üslup gözlenmediğini söyleyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'de ifadesini bulan hâkimiyet, metafizik ve ontolojik anlamdaki hâkimiyettir. Din ve ibadetlerle ilgili her türlü yetki ve hüküm Allah'a aittir. Burada kullandığımız din kelimesinin alanını da bütün bir yaşam olarak değerlendirdiğimizde hayatın her alanıyla ilgili hüküm sahibinin yalnızca Allah olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla dile getirildiği gibi dünya ve ahiretle ilgili her türlü hüküm Allah'a ait olmakla birlikte Allah, insanlara bu değişmez hükümler çerçevesinde hareket serbestliği sağlamıştır. İnsanların her türlü ilişkilerinde birbirleri üzerinde etkili olabileceklerini ve Kur'an'da vurguladığı genel prensiplerin sınırlarına dikkat ederek birbirlerini yönetme, dünyevi işleri sevk ve idare etme yetkilerine de sahip olabileceklerini ifade etmiştir.

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'de hâkimiyet kavramının bizzat siyasi olarak kullanımı söz konusu değilken, hüküm ve hikmet kelimeleri ile Allah'ın bütün yaratılmışlar üzerinde hâkim olduğu ve bu hâkimiyeti içerisinde de kendi hükümleri çerçevesinde hareket serbestliği sağladığı ifade edilmektedir.

(2) İslam Tarihi Hâkimiyet Anlayışları

İslam tarihi siyasi hayatının geçirdiği dönemlere bir göz attığımızda Hz. Peygamberin hem sağlığında hem de vefatından sonra siyasi ve dini otoritesinin asla tartışma konusu olmadığını görürüz. *Risaletin bir gereği olarak peygamberimizin nüfuzu umumiydi, sözü Müslümanlar arasında dinlenirdi, hükmü genişti, hâkimiyetin el uzatabileceği her şey Peygamberimizin nüfuzu altındaydı. Liderlik ve otoritenin her türü Hz. Peygamberin müminler üzerinde sahip olduğu yetkinin içerisindeydi*²⁶. Fakat Hz. Peygamberden sonra yönetim alanındaki yetkilerin kimler tarafından yürütüleceği ve bu yetkinin kapsamı hem teoride hem de pratikte bazı görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Ne Kur'an'da ne de hadislerde Hz. Peygamberden sonra kimin devlet başkanı olacağı, dini ve dünyevi işleri yürütme konusunda onun yerine kimin halef olacağı konusunda herhangi bir belirleme yapılmamıştır.

Hz. Peygamberin vefatını takiben sahabe, devletin yeni başkanının kimliği ve nasıl seçileceği konusuna bir çözüm getirmek üzere bir araya geldiler ve uzun tartışmalar sonucunda bir karar vardılar. . Yine kendi geleneklerine göre bir belirleme yaparak Hz. Ebu Bekir'i halife olarak seçtiler. Yöneticinin kim olacağı konusunda ümmet arasında tartışmanın olması, âlimlerin büyük çoğunluğu tarafından Hz. Peygamber'in kendi yerine geçecek kişiyi belirlemediği şeklinde yorumlanmıştır. Çünkü Resûlullah kendisinden sonra yönetici olacak kişiyi belirlemiş olsaydı ümmet arasında tartışma çıkmazdı. Sünnî teori, Resulullah'ın Ebu Bekir'i ima ve işaret ettiğini kabul etmekle birlikte bu yönde doğrudan bir belirleme ve tayin olmadığını savunmaktadır. Şia ise Hz. Ali'nin tayin edildiğini ve sahabenin onun hakkını gasp ettiğini ileri sürmüştür.

Ebu Bekir'den sonra yeni kurulmuş devletin başına sırasıyla Ömer, Osman ve Ali geçti. Her ne kadar sahabe ve tabiin olsalar da Arap toplumunun iki güçlü kabilesi olan Emeviler ve Haşimiler arasında uzun yıllar hâkimiyet mücadeleleri görülmüştür. Zaman zaman bu liderlik veraset yoluna dönüşse de ilk

²⁶ Abdurrazık, Ali, *İslam'da İktidarın Temelleri*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.83.

dört halife döneminde böyle bir usul takip edilmemiş, seçim ümmetin kabulüne bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Halife kelimesine ve bu kelimenin pratikteki anlamına Arap toplumunun aşinalığından söz edebiliriz. Zira Hz. Ebu Bekir'e, sahabeler arasında yapılan uzun tartışmalar sonucunda biat edilmesiyle kendisine Allah'ın elçisinin halifesi denmesi bize bu durumu ifade etmektedir. Fakat halife kelimesinin ümmet tarafından "Hz. Peygamber'in halifesi" olarak kullanılması da Allah adına bir hilafet düşüncesinin olmadığını bize gösteren önemli bir göstergedir. Sonuç olarak ilk dört halifenin seçiminde ümmetin görüşü esas belirleyici olmuştur diyebiliriz. Halifelerin başa geçmesi için biatin önemli bir yeri olduğunu da görmekteyiz. Bu da bize gösteriyor ki ümmet, Allah'ın değişmez hükümlerine göre hareket edeceklerine inandıkları lidere siyasi iktidarı teslim etmede de titiz davranmaktadır.

Fakat Muaviye dönemiyle birlikte ilk dört halifenin yönetime gelmesinden tamamen farklı bir usul gözetilmiştir. *Muaviye'den sonrası Hilafet değil "Mülk" tür.*²⁷ Muaviye ile birlikte siyasi iktidarda biat değil veraset esas alınmıştır. Bu durum İslam devletini zayıflatan ve birtakım yanlış uygulamalara sebep olan bir boyut kazanmıştır. Tabir yerindeyse Muaviye ile birlikte cahiliye dönemindeki cahili anlayışa geri dönülme eğilimi gözlenmiştir. Bu da bize gösteriyor ki Kur'an-ı Kerim'de siyasi sistemin ayrıntılarıyla ilgili herhangi bir ayetin bulunmaması ümmete serbest hareket alanı sunmuştur. Fakat her zaman hatırdan tutulması gereken bir durum olarak şunu söyleyebiliriz ki; "İnsan hata yapabilen bir varlıktır". İnsanın yanılacağı gerçeğini gözden kaçırarak ümmeti kesin kayıtlarla sınırlamak daha kötü sonuçlara yol açabilirdi. Kanaatimizce Kur'an bu durumda da evrensel nitelikte bir kitap olduğunu göstermiştir.

İlk dört halife döneminde siyasi hâkimiyetle dini otorite aynı yetki elinde bulunmaktayken bu durum daha sonraları yönetimin verasete dayanmasıyla değişmiş ve dini ve dünyevi olan hâkimiyet gibi iki farklı alan oluşturulmuştur. İslam tarihinin sonraki dönemlerinde de bu şekilde bir anlayışla hilafet devam

²⁷ Uçar, Şahin, *İslam'da Mülk Ve Hilafet*, Beyajans, Konya, 1992, s.130.

etmiştir. Son olarak Osmanlı döneminde Yavuz Sulatan Selim'in Abbasilerden hilafeti devralmasıyla tekrar siyasi ve dini otorite birleşmiştir.

İlk dönem hâkimiyet anlayışlarını ayrıca bir gruplandırmaya tabi tutacak olursak, üç grubun varlığından söz edebiliriz. Birincisi hilafet teorisiyle yorumlarını dile getiren Ehl-i Sünnet'in anlayışıdır. Bu anlayışa göre halife, dinin bekçiliğini yapmak ve dünyevi işleri düzenleme konusunda peygamberin temsilciliğini üstlenmek ve onun misyonunu taşımakla görevlidir. Bu bakış açısında Peygamberin siyasi otoritesi doğrudan dile getirilmemekle beraber pratikte halifeye tanınan yetkiden anlaşılacağı üzere Sünni literatürde Allah adına bir halifelik anlayışı söz konusu değildir.

İkinci olarak da Şianın ortaya koyduğu ve yöneticinin Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi şeklinde düşünüldüğü imamet teorisini dile getirebiliriz. Bu bakış açısıyla Şia Hz. Peygamberin siyasi liderlik özelliğini de dünyevi olmaktan uzaklaştırıp ilahi boyutta değerlendirmiş ve ondan sonra bu yetkiyi üslenecek olan imama da bu boyutta bir liderlik atfetmiştir. Bu anlayışa göre imam, bütün dini ve dünyevi konuların hepsi hakkında ilk ve son karar mercii ve en üst yetkilidir. Çünkü bu yetkisini Allah adına yürütmektedir.

Son olarak da çok yaygın olmamakla beraber ümmetin zihnini uzun süre meşgul eden ve bazı ayrılıkların da başlangıcını temsil eden Haricilerin ortaya koyduğu ümmet hâkimiyeti teorisidir. Haricilere göre hâkimiyet, bir kabile veya herhangi bir soya ya da Allah adına yetkilendirilmiş bir kişiye değil ümmetin tamamının tercihiyle seçilen bir ekibe bırakılmalıdır. Sonuç olarak diğer teorilerde de yönetimde bir vekillikten söz edilebilir, fakat ayrıldıkları nokta bu vekilliğin Allah adına mı millet adına mı olacağı meselesidir.

Yukarıda yaptığımız bu tespitleri geçmişte, o dönemin şartlarına göre çözüm getirilmeye çalışılan ve tartışılan konular olarak görmemiz yerinde olacaktır. Bu konularla ilgili yapılan uygulamalar ve ortaya konulan görüşler sonraki nesillerin davranışlarını kayıt altına alamaz elbette ama kendi problemlerini çözme noktasında yol gösterici olması açısından değerli ve

faydalıdır. Ayrıca bu tarz tartışmaların olması ümmetin daha ilk dönemlerden itibaren farklı görüş ve yorumlarını rahatlıkla dile getirdiğinin de göstergesidir.

b. Hâkimiyet Teorisine Hukuki Yaklaşım

Hukuk, idari sistemlerde bir üstyapı kurumu olması yönüyle sistemin en önemli değerleri olan halkın haklarını korur ve sistemin geçerlilik ya da özgürlük sınırlarını belirler. Aynı şekilde hukukun bu yönünü kullanarak bireylerin sistem içerisinde hak ve özgürlüklerini koruyan bir üst yapı kurumu daha vardır ki bu da siyasettir yani siyasi hâkimiyettir. Hukukun üstünlüğü esasına dayanarak gerçekleştirilen siyasi hâkimiyet de yöneticilerin güçlü çıkar çevreleri dışında tüm halkın geneline hizmet götürmesi sonucunu doğurmaktadır.

Siyasi otoritenin yani devlet başkanın prensip olarak hukuki konularda yargıçların ve hukukçuların kararlarına ve görüşlerine müdahale etmediği yönetim tarzları uzun yıllar varlıklarını güvenilir bir şekilde yürütebilirler. İslam toplumlarında sağlanmak istenen ve büyük ölçüde de başarıldığı gözlenen en önemli konulardan biri de bu adalet ve özgürlük dengesinin sağlanması ve bununla ilgili olarak hükümetlerin gerek kadılar ve gerekse siyasi hâkimiyeti elinde bulunduran yöneticiler vasıtasıyla üzerine düşeni yapmasıdır.

Siyasi hâkimiyetin sağlam temellerde yürütülmesinde hukukun düzenli işleyişi önemlidir. Hak ve özgürlüklere yeterince titizlik gösteren bir hukuki anlayışla siyasi hâkimiyetin birlikteliğinden güçlü bir yönetimin olması elzemdir. Bu anlamda İslam dininin en temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim Müslümanlara siyasi otoritede kendilerine en büyük desteği ve kolaylığı sağlayacak olan prensipleri açık ve net ifadelerle dile getirmekte ve Allah'ın sağlam hükümleri vasıtasıyla siyasi iktidarın güçlenmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu durumda Müslümanlarca yapılması gereken tek şey Allah'ın hak ve adalet doğrultusunda gösterdiği prensipleri yine onun kitabından doğru bir şekilde okumaktır.

Sonuç olarak hukuk, siyasi hâkimiyetin destek aldığı üst kurumlardan biri olarak diğer kurumlarla birlikte siyasi hâkimiyetin güçlenmesi için

vazgeçilmez değerlerden olmaktadır. Siyasi hâkimiyet pratikte; kanun koyma, devleti idare etme, kanuna ve yönetime itaatin sağlanması için yargılıma ve cezalandırma hususlarının tamamını içermekte ve bunların bütünlüğüyle güçlenen bir yapı arz etmektedir. Başka bir ifadeyle yasama, yürütme ve yargının ortaklaşa işleyişinden güç almaktadır. Şu halde siyasi hâkimiyet kavramı, kanun koyma (yasama) ve bu kanunlara itaati temin etme (yürütme), itaatsizlik halinde müeyyide ile karşılama (yargı) gücünü ifade etmektedir. Bu noktada İslam dinin en önemli yardımcısı sağlam hükümlerin hazır ve güvenilir bir şekilde yer aldığı Kur'an-ı Kerim'e sahip olmasıdır.

c. Hâkimiyet Teorisine Siyasi Yaklaşım

Yukarıda siyaset üzerine yaptığımız değerlendirmede kavramın içeriği hakkında bir tespit yapmaya çalıştık. Bu kavramın devlet ve toplum yönetimi ile ilgili tüm etkinlikleri ifade eden geniş bir kapsamı olmasından yola çıkarak hâkimiyet kavramını da bu içerikle inceleyeceğiz. Tezimizin üçüncü bölümünde ise hâkimiyetle ilgili olarak Mevdudi'nin görüş ve yorumlarını ayrıntılı bir şekilde değerlendireceğiz. Hâkimiyet kavramının içerdiği anlamın siyasi boyutunu değerlendirmeye almamız ileriki bölümlerde gerekli bazı konuları açıklığa kavuşturması açısından da önem arz etmektedir.

Öncelikle hâkimiyet kelimesinin etimolojik açıklaması bize yol gösterecektir. Arapçada “engel olmak, men etmek” anlamına gelen “h-k-m” kökünden türetilmiş ca’li bir mastardır. Buna göre hâkimiyet, kendisi dışındaki tüm kudret ve güç sahiplerine engel ve üstün olma halini ifade etmektedir.²⁸

Kendisi dışındaki bütün güçlere engel olabilecek bir gücü düşündüğümüz zaman, bunun sınırsız bir iktidar gücünü ifade ettiğini söyleyebiliriz. Peki, bu sınırsız iktidara sahip olabilecek varlığın özellikleri nelerdir? Bu sorunun yanıtı hâkimiyet kavramının da siyasi boyutunu ortaya koyacaktır. Zira hâkimiyet konusu her dönemde birilerinin üzerinde düşündüğü ve görüş belirttiği bir kavram olmuştur. Asıl itibarıyla, bakıldığı pencereye göre alması gereken anlamları, belli

²⁸ Türcan, Talip, *Devletin Egemenlik Unsuru Ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001, s. 78.

bir ideoloji ve siyasi yaklaşımla aldığını görmekteyiz. Bu çerçevede kısa bir değerlendirme yaptığımızda hâkimiyet kavramına farklı yaklaşımların olduğunu görebiliriz. Bu yaklaşımların farklı başlıklar altında ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir. Fakat bizim burada bütün bu bakış açılarını değerlendirmemiz mümkün değildir. Hâkimiyet kavramına farklı yaklaşımları başlıklar halinde sunacak olursak:

1. Siyasi yaklaşım,
2. Hukuki yaklaşım,
3. Dini yaklaşım, şeklinde üç ana başlıkta ele alınabileceğini söyleyebiliriz.

Biz, tezimizin bu bölümünde çoğu zaman dini bakış açısının etkisi altında olarak değerlendirilen siyasi yaklaşım çerçevesinde hâkimiyet kavramını anlamaya çalışacağız. Yukarıda dile getirdiğimiz sınırsız iktidar sahibinin özelliklerini ortaya koymamız siyasi olarak hâkimiyetin boyutlarını bize açıklayacaktır. Bunları maddeler halinde ifade edecek olursak aşağıdaki sonuçlara ulaşabiliriz:

- ❖ Öncelikle hâkimiyet kurulan ve buna ihtiyacı olan bir kitle mevcut olmalıdır.
- ❖ Hâkimiyet sahibi olan varlık öncelikle kendisi dışındaki bütün güçlerin en üstünde olmalıdır.
- ❖ Hâkimiyet sahibi, egemenliği altındaki bütün varlıkların gereksinimlerini karşılayacak nitelikte olmalıdır.
- ❖ Yetkisini bizzat kendisi veya kendisinin yetkilendirdiği eller tarafından gerçekleştirilmelidir.
- ❖ İktidarını yargılayabilecek herhangi bir güç ve yargılanmasını gerektirecek herhangi bir uygulaması olmamalıdır.
- ❖ Hâkimiyeti altında bulunan her şeyin düzen ve işleyişini kusursuz olarak yürütebilmelidir.

❖ İktidarını gerçekleştirme konusunda herhangi bir yardımcıya ihtiyaç duymamalıdır.

Bütün bu tespitlerden de anlaşılacağı üzere hâkimiyet sahibi olmak ve siyasi iktidarı elinde bulundurmamak önemli bir güce gereksinim duymaktadır. Bu noktada hâkimiyetle ilgili görüş belirtenler kimi zaman hâkimiyetin çerçevesini sınırlı tutarak bir anlam vermekteyken kimi zaman da en üstün ve sınır kabul etmeyen anlamıyla tanımlamaktadırlar.

İnsanların, insanlar üzerinde kurdukları iktidardan bahsederken devlet kavramı gündeme gelmektedir. Devlet, yetkisini sınırlı hâkimiyetinin bulunduğu, egemenliği altındaki bireylerden almaktadır ve bu yetkisinin devamı, onu iktidara getirenlerin ellerindedir. Dolayısıyla **devlet** kavramı hâkimiyetin kelime anlamını tam olarak içermeyen bir anlam arz etmektedir. O halde devletin de üstünde bir gücün yetkisini ele almak zorunluluğu vardır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, İslami bakış açısının farklılığı hemen ortaya çıkacaktır. *Zira İslam, hiçbir zaman insanları kendi inancına girmek için zorlamaz. Bununla birlikte o yalnız inançtan da ibaret değildir. Kulları, kullara kulluk etmekten kurtaran bir hürriyet fermanıdır. İslam, her şeyden önce kulların hâkim olduğu, insanın insana tapındığı sistemleri yıkmak ister.*²⁹

İnsanların birbiri üzerindeki iktidarını ifade eden devlet kavramının da üstünde olan bir hâkimiyet telakkisinden söz etmek dini yaklaşımın açıklamalarıyla mümkün olacaktır. Zira bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde hâkimiyet kelimesi gerçek anlamını bulmaktadır. Çünkü kendisine inanılan ilahın ve onun emir ve yasaklarının hâkimiyetini kabul etmek yukarıda sayılan hâkimiyet sahibinin özelliklerini görebilme açısından elzemdir. Hâkimiyetin sahibi olan varlıkta bulunması gerek niteliklerin hepsini birden üzerinde taşıyan yegâne varlık ilahtır, düşüncesinden hareket edilmesi hâkimiyet kavramının siyasi boyutu içerisine dini bakış açısının dâhil edildiğini göstermektedir.

²⁹Hasan El-Bennâ, Seyyid Kutub, E. A. Mevduci, *İslam'da Cihad*, I.I.F.S.O, ts., s.83.

Sonuç olarak hâkimiyet kelimesi hem kelime anlamı hem de kendisine verilen pratik anlamlar açısından siyasi bir nitelik taşımaktadır. Kelimeye verilen anlamların içeriğindeki iktidarın güç sınırları topluma, dini inanca ve hukuka göre farklılık arz etmektedir. Fakat verilen bütün anlamlar, yönetme erki, gücün bir elde toplanması ve sevk ve idaresi anlamıyla aynı platformda buluşmaktadır.

VI. HAKİMİYET VE HAKİMİYETLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A. HÂKİMİYET KAVRAMINA GİRİŞ

1. Hâkimiyet Kavramıyla İlgili Felsefi Yaklaşımlar

Hâkimiyet konusundaki düşünceleri genel anlamda üç grupta değerlendirmemiz mümkündür. Birinci grubu oluşturan fikir sahiplerine göre hâkimiyet, devletin vasıflarından yalnızca biridir. İkinci grup ise devlet gücünü ve hâkimiyeti ayırlamaz kabul etmektedir. Diğer grup ise hâkimiyetin, devletin en üst gücü ve kaynağı olduğunu ifade etmektedir.³⁰ Böylece üç farklı çerçevede değerlendirilebilecek iddia ve sözler ortaya çıkmaktadır.

Hâkimiyetin kaynağı hususunda ise; ilahi olanla beşeri olan arasında da ayrımlar yapılmış ve farklı fikirler ileri sürülmüştür. Bunları da yine üç kısımda değerlendirebiliriz. Öncelikle dinin, yani ilahi otoritenin üstünlüğünü kabul edenler, ikincisi dinin siyasi otoriteye tabi kılınması ve son olarak da dinin ve siyasi otoritenin birbirinden tamamen ayrılması. Bu bölümde yalnızca siyaset ve hukuk bilimcileri ve filozofların dile getirdikleri fikirlerine kısa cümlelerle yer vereceğiz.

Birinci grup olarak değerlendireceğimiz görüş sahiplerinden ilahi otoriteyi hâkimiyette üstün kabul edenlerden biri olan Luther'in görüşleri olacaktır. Otoriteye mutlak bir itaati vurgulayan Luther, iktidarın ilahi kaynağı hükümdara ve hatta zorbaya (tiran) itaat ödevini beraberinde getirir. O, "Cismani hukuk ve kılıç bu dünyada Tanrı'nın isteğiyle ve Tanrı'nın koyduğu düzen sayesinde mevcuttur" diye yazar. Ona göre dünyada insanlar iki kısımdır, birincisi Tanrı'nın krallığına tabi olanlar, ikincisi dünyanın krallığına mensup olanlardır.

³⁰ Türcan, Talip, *Devletin Egemenlik Unsuru Ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*, s. 79.

Bir başka deyişle gerçek anlamda inanmış Hıristiyan olan herkes ve diğerleri olarak bir ayırım yapmıştır. Luther, Hıristiyanca özgürlük diye dile getirdiği olguyu da başlangıçta birbiriyle çelişiyormuş gibi görünen fakat kendi içinde tutarlılık ifade eder tarzda açıklıyor. Ona göre “Hıristiyan en hür insandır; her şeyin efendisidir, kimseye boyun eğmez. Hıristiyan insan her şeyde bendelerin en bendesidir; zira herkese boyun eğer.”³¹

İkinci grup olarak, dini siyasi otoriteye tabi kılan fikir sahiplerinden olan Spinoza'nın konuyla ilgili yaklaşımına değineceğiz. O'na göre “Din bir yasa gücüne yalnızca yönetim hakkına sahip olanların iradesiyle kavuşur.” Eğer, Tanrının sıkı biçimde emrettiği yurttaşlığın gereği sadakatte kusur etmek istemiyorlarsa bütün fertler, iktidarın verdiği emir ve aldığı kararlara itaat etmek mecburiyetindedirler. “Aşkın oluşu gereği Tanrı, insanlar üzerinde doğrudan doğruya bir hükümlanlık icra etmez; onların önüne bir hükümdarın yaptığı gibi yasalar koymaz ama O'nun insanları yönetmesi yalnızca yerleşik iktidarlar eliyle olur.”³²

Son olarak da hâkimiyette dinin ve siyasi otoritenin tamamen birbirinden ayrılığını savunan görüş sahiplerinden Locke'un algılayışı ile ilgili bir tespit yapacağız. Locke kilisenin ve devletin birbirinden ayrılığını ve özellikle ikisinin de özgürleşmesini savunur. Çünkü bu ikisi birbirinden tamamen farklıdır ve alanları itibariyle birbirleriyle ilgileri yoktur. Yani bir anlamda devletin mutlak iktidar düşüncesinden uzaklaşıp, laikleşmesi gerektiğine vurgu yapar. Bu durumda yönetici dinsel bir nedenin sevkiyle bir karar alamaz. Çünkü devlet yalnızca dünyevi işlerle meşguldür, dinsel mülahazaların etkisine kapılmamalıdır.³³

2. Hâkimiyet Kavramının Tanımlanması

Hâkimiyet kelimesi Arapça'da “engel olmak, men etmek” anlamına gelen “*h-k-m*” kökünden türetilmiş ca'li bir mastardır. Buna göre hâkimiyet, kendisi dışındaki tüm kudret ve güç sahiplerine engel ve üstün olma halini ifade

³¹ Barbier, Maurice, *Modern Batı Düşüncesinde Din Ve Siyaset*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 29–31.

³² Barbier, A.g.e. s. 147,148.

³³ Barbier, A.g.e. s. 191–193.

etmektedir.³⁴ Ayrıca aynı kökün türevlerinden olan “ahkeme” kelimesi de; gem taktı, olgunlaştırdı, sağlam yaptı anlamlarına gelmektedir.³⁵ “Hakeme” terimi de Kur’an’da yer almakta ve yargılama anlamını içermektedir.³⁶ Bütün bu terim anlamlarıyla hâkimiyet kelimesi daha geniş bir perspektifte karşımıza çıkmaktadır. İslam siyasetinde ise bir fert, aile, sınıf veya zümre Allah’ın otoritesine, hâkimiyetine ortak olamaz, görüşü çoğunlukla dile getirilmektedir.³⁷

Hâkimiyet kavramının tanımlanması konusunda bir görüş birliğine varıldığından söz edilemez. Siyaset ve hukuk bilimcileri, filozoflar ve İslam âlimleri hâkimiyet kavramının tanımı ve mahiyeti hakkında çeşitli görüşler dile getirmişlerdir. Hâkimiyet kavramıyla anlam olarak bağdaştırabileceğimiz bir kavram olan “egemenlik” kelimesi hâkimiyet teorileri dile getirilirken sıklıkla kullanılan kelimelerdendir. Dilimizdeki egemenlik kelimesinin, “bir çocuğu koruyan, işlerine bakan ve her türlü davranışında sorumlu kimse, veli” anlamına gelen “ege” kökünden türediği kabul edilmektedir. Egemen, “yönetimini hiçbir kısıtlama ve denetime bağlı olmaksızın sürdüren, bağımlı olmayan, hükümler, hâkim, sözünü geçiren, üstünlük kazanan anlamlarını taşımaktadır. Egemen sıfatının isim halini oluşturan egemenlik kelimesi ise, “egemen olma durumu” demektir.³⁸ Bazı İslam düşünürleri bu kavramın Fransız düşüncesinde ortaya çıkmış bir kavram olduğunu iddia etmektedirler.*

Egemenlik kavramı Latince; “superanus” olup *en üstün iktidar* anlamına gelmektedir. Siyaset Disiplini literatüründe bu kavramı vurgulayan Bodin'dir. Jean Bodin egemenlik için 'birçok ailenin ortak çıkarlarının, egemen bir güçle yönetilmesi', Thomas Hobbes; 'bireysel kudretlerin toplamını egemenin kendi

³⁴ Türcan, A.g.e. s. 78.

³⁵ El-Bustani, Şeyh Abdullah, *El-Bustan*, Emirgan Matbaası, Beyrut, 1967,II/II, s. 559. / El-Ferahidi, Halil B. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn Mu'cemün Lügaviyyün Türasıyyün* (edt. Davud Selim), Mektebetü Lübnan, 2004, s. 170. /Karaman, Hayrettin, Topaloğlu, Bekir, *Kamusu'l-Cedid*, Yılmaz Ofset, İstanbul, 1973, s.66.

³⁶ Özel, Mustafa, *Kur'an'da Anahtar Siyasi Kavramlar*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 27, İzmir, 2002, s. 278.

³⁷ İslamoğlu, Mustafa, *İmamlar Ve Sultanlar*, Denge Yayınları, İstanbul, 2006, s. 224.

³⁸ Türcan, A.g.e. s.77.

* Fethi Abdulkerim bu düşünceden hareketle egemenlik kavramına açıklık getirmiştir.

iradesine göre kullanmak yetkisi' olarak tanımlarlar. Günümüzde ise egemenlik anayasalar aracılığıyla sınırlandırılmakta, güçler ayrılığı ilkesiyle bölünmekte ve seçimler aracılığıyla devredilmektedir.³⁹ Bodin' göre ise; egemenlik en yüksek buyurma gücü, en yüksek iktidar olup, öteki bütün buyurma güçleri, iktidarla ondan çıkmaz; Öteki bütün buyurma güçleri egemen tarafından “sınırlı bir süre” için verildiği halde, egemenin buyurma gücü süreklidir.⁴⁰

Egemenlik kavramıyla bütünleştirebileceğimiz hâkimiyet teorisi ve İslami siyasetin hâkimiyet anlayışıyla ilgili olarak Mevdudî, oldukça cesur açıklamalarda bulunmaktadır. Hâkimiyetin her anlamda bir olan Allah'a ait olduğunu dile getiren müfessirimiz, *Gelin Dünyayı Değiştirelim* isimli eserinde:

“Sadece gayri müslimleri değil Müslümanları da İslam'a davet ediyorum, gelin bu dünyaya yayılmış olan zulüm ve kargaşaya son verelim. İnsanın insana hâkimiyetini söküp atalım”⁴¹ diyerek bu düşüncesini dile getirmektedir.

Sözlükte “hüküm veren, yönetici, kadı manalarına gelen “hâkim” kelimesi Kuran'ı Kerim'de ilk anlamıyla kullanılmıştır. Yönetici, kadı anlamında ise hadislerde ifade edilmiştir.⁴²

İslam hukukçuları “hukuki hükümlerin yaratıcı kaynağı (menşei)” anlamında tek hâkimin Allah ve O'nun ilahi iradesi olduğunda ve bu manada aklın istiklali bulunmadığında ittifak etmişlerdir. “Hâkim” usul-i fıkhıta “hüküm sadır olduğu kaynak ve hukukun menşei” anlamına gelir.

³⁹ Türköne, Mümtaz'er, *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005, s. 36.

⁴⁰ Şenel, Alâeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995, s.314.

⁴¹ Seyyid Ebu'l-A'la, Mevdudî, *Gelin Bu Dünyayı Değiştirelim*, Özgün Yayıncılık, İstanbul, 1999, (Kitabın arka kapak yazısından alıntı.)

⁴² TDV *İslam Ansiklopedisi*, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1997, c.15, s.182.

B. HÂKİMİYET KAVRAMININ MAHİYETİ

1. Hâkimiyet Kavramının Kapsamı

Hâkimiyet kelimesinin anlamı düşünüldüğünde oldukça geniş bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda hâkimiyet, **“kendisi dışındaki tüm kudret ve güç sahiplerine engel ve üstün olma”** halini ifade etmektedir.⁴³ Bütün güçlerin en üstünde bir gücü düşündüğümüz zaman da her alanda en üst ve yetkili olan bir güç sahibinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu durumda “Böylesi bir güce layık olan kimdir ve bu gücü var eden nedir?”, soruları gündeme gelmektedir. Zira bu öyle bir yetkidir ki, kapsamı itibariyle herhangi bir yargılamaya, eleştiriye tabi tutulamaz. Bu yetkiyi sorgulayacak herhangi bir güç de bulunmayacaktır. Bu hâkimiyetin sahibi de hükümlerinden dolayı herhangi bir yargılamaya gerek bırakmayacak şekilde kusursuz ve tam olmalıdır. Bu anlamda bir hâkimiyetin hasredileceği varlığın kusursuzluğunu, onun hükmü altındakilerin görmesi ve yaşaması da gerekmektedir.

Bütün bunlardan çıkan sonuca göre mutlak manada hâkimiyet yetkisi en geniş kapsamıyla, değişmez ve kusursuz hükümlerin sahibi olan ilahi bir varlığa ait olmalıdır. Hükümlerin kaynaklığı anlamında hâkimiyet ancak böylesi ilahi bir güç tarafından sahiplenilebilir. Fakat hükümlerin insanlar arasında gerçekleştirilmesi de yine O'nun hâkimiyeti kapsamında geçerli olan bir durumdur. Burada egemenlik sonsuz hâkimiyet sahibinin hükümleri alt başlığında, oldukça dar bir kapsamda ele alınabilir. Sınırsız bir gücün egemenliği altındaki hâkimiyet, kapsam olarak elbette daha dar olacaktır.

Sınırsız hâkimiyet sahibi herhangi bir denetime ve gözetime tabi değilken, yeryüzünde, insanlar arasında bir iktidara sahip olan güç, her zaman ilahi hükümlerle sınırlı bir yetkiyi kullanabilecektir. Konulan hükümlerin dışında bir karar verilmesi durumunda bu yetkisi ilahi güç tarafından kısıtlanabilir veya tamamen alınabilir. Bu durumda da görüldüğü üzere yeryüzünde insanların birbirini üzerine kurdukları hakimiyetin kapsamı sınırlı iken, hükümlerin sahibi olan Allah'ın hakimiyet kapsamı için herhangi bir had veya sınır söz konusu değildir.

⁴³ Türcan, A.g.e. s. 78.

2. Hâkimiyet Kavramıyla Yakın Anlamlı Kelimeler

H-k-m kökünden türemiş olan hâkimiyet kavramıyla, yargılama, hükümler koyma anlamında ve de kendisi dışındaki güçlerin üstünde olma gibi anlamlarıyla yakın anlamlara gelebilecek olan kelimeler: “siyadet(egemenlik) ve mülk (krallık) kelimeleridir.

Geleneksel olarak kabul gören devletin egemenliği tanımı “ mutlak insan üstünlüğü”ne dayanmaktadır. Biz nerede böyle bir insan üstünlüğü bulursak, bu grup devlet olarak tanımlanabilir. Çağdaş Arap terminolojisinde seyyid (başkan) den türeyen “**siyâdet**” terimi, egemenlik için kullanılmaktadır. Kur’an’da (12/25) yönetici anlamında seyyid terimine atıflar vardır. Fakat siyâdete herhangi bir atfın yapıldığını görmemekteyiz. Bununla birlikte “**mülk**” terimi Kur’an’da sık sık yer alır. Sözlük olarak krallık, egemenlik, sahiplik, efendilik anlamlarına gelir.⁴⁴

Es-Siyâde kelimesi, s-v-d kökünden olup, şeref ve asalet anlamına gelmektedir. Siyâdet sahibi anlamında olan seyyid de, çok sayıdaki topluluğun işlerini deruhte eden, insanların karaltısına sığındığı kişi; başkalarına aklı, malı, vermesi ve faydasıyla üstün olan kimse, başkan gibi anlamlar taşımaktadır. Es-Siyâde kelimesinin yönetme iktidarı ve hükümler anlamı etimolojik manası ile uyum arz etmekte ve doğrudan bir semantik bağ tespit edilebilmektedir.⁴⁵

Yukarıda dile getirdiğimiz hâkimiyetle yakın anlamlar ifade eden kelimelerin de özel olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi, hâkimiyet (egemenlik) kavramının başlı başına işlendiği bir tezde ele alınması yerinde olacaktır. Biz burada yalnızca kelimeye etimolojik olarak yakın anlam taşıyan kelimelerin kısa bir açıklamasıyla yetindik.

⁴⁴ Özel, Mustafa, *Kur’an’da Anahtar Siyasi Kavramlar*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. XV, Kış-İlkbahar, İzmir, 2002, s. 272,273.

⁴⁵ Türcan, A.g.e. s.78.

C. HÂKİMİYETİN SAHİBİ VE KAYNAĞI

HÂKİMİYETİN KAYNAĞIYLA İLGİLİ TEOKRATİK YAKLAŞIM

1. Hâkimiyet Allah'ındır Anlayışı

Hâkimiyetin kayıtsız şartsız, her durumda Allah'a ait olduğu ön kabulüyle başlayan düşünce sistemi, özellikle İslam âlimleri başta olmak üzere dini eğilimli görüş dile getiren pek çok kişi tarafından da ortaya konulmuştur.

Bununla birlikte İslam'da dini bir otoritenin bulunmadığını iddia eden İslam düşünürleri de bulunmaktadır. İmam Muhammed Abduh *El-A'mal El-Kamile* isimli eserinde kullandığı şu cümlelerle dikkati çekiyor:

" Bu dinin kapsamında güzel öğüt verme otoritesi dışında hiçbir dini otoriteye yer yoktur. Bu da öyle bir otoritedir ki, Allah bu otoriteyi sadece halifeye, yargıca, müftüye değil en astundan en üstüne kadar her Müslüman'a armağan etmiştir. Hatta bunlardan herhangi birisinin üzerine aldığı her otorite sivil otoriteden ibarettir. Her ne biçimde olursa olsun İslam'da dini otorite makamı mevcut değildir."⁴⁶

İslami algılayışa göre yeryüzünün ve yeryüzünde yaratılmış her varlığın tek hâkimi, maliki, düzenleyicisi, sevk ve idare edicisi Allah'tır. Allah bu hâkimiyetini herhangi bir gruba, kişiye veya zümreye devretmemiş bizzat kendisi kullanmaktadır. Hâkimiyet, yücelik; eşsizlik ve dokunulmazlık İslam'da sadece Allah'a aittir. Avrupalı bazılarının İslam Devleti'nin teokratik bir idare olduğuna dair iddialarının aksine dokunulmazlık insanlar içinden çıkan ne bir kral, ne bir başkan veya herhangi bir şahsa ait değildir.⁴⁷ İdare Allah'ın elindedir. Bu varlıkların yaratıcı ve sahibi Allah olduğu müddetçe idarecisi de Allah'tır. Dolayısıyla Allah'ın indirdiği hükümlere başvurmak ve onlarla hükmetmek

⁴⁶ Ammara, Muhammed, *Laiklik Ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991, s. 293, İmam Muhammed Abduh, *El-A'mal El-Kamile*, c.2, s.175, c.3, s.285, 286–288.

⁴⁷ El Arabî, Muhammed Abdullah, *İslam'da Yönetim Sistemi*, (tr. Süleyman Güzel), Şura Yayınları, İstanbul, 1991, s.153.

insanlığın boynuna borçtur.⁴⁸ Allah'ın emir ve yasaklarının olduğu konularda egemenlik Allah'a aittir. Allah'ın halifesi ümmetin vekili olarak ve yine ümmetin maslahatına yönelik olarak hareket eder ve Allah'ın yasasının dışına çıkmaz.

O uyulmasını istediği hâkimiyet alanıyla ilgili her şeyi kapsamlı olarak elçisi ve gönderdiği kitaplar kanalıyla insanlığa ulaştırmıştır. Elçisini, insanların içinden biri ve “Yaşayan Kur’an” diye ifade edebileceğimiz bir kişi olarak göndermiştir. Değişmez Kur’an hükümlerini hayata geçirmesi için de sürekli vahiyle desteklemiş, korumasını elçisinden eksik etmemiştir. Ondan sonra ümmete düşen vazife de peygamberce bir yaşam, Kur’an ve sünnetin yolundan gitmek ve siyasi anlamda yönetimi üstlenen ulu’l-emr’e itaattir. "Kur'an-ı Kerim, İslam hükümetinin en üstün kanunu, hiçbir maddesi değiştirilemeyen anayasasıdır."⁴⁹

"İslam düşüncesinde Allah hakkından söz etmek, toplum hakkı anlamındadır. Ayrıca "**mal Allah'ındır**" demek de "**mal ümmetin ve toplumundur**" anlamına gelir. Buna bağlı olarak Allah'ın hükmü ve otoriterliği hakkında konuşmak da siyasi alanda insanın, yeryüzünün imarı ayrıca bunun içi gerekli olan ve Allah'ın halifesi olarak yöneteceği bir devlet kurması konusunda Allah adına halifelik yapması hükmünce toplumun hükmü ve otoriterliği manasını taşır. O halde bu noktada hükmün Allah'a ait olmasıyla siyasi otoritenin ve İslam toplumundaki hükmün Müslüman cemaatlere ait bulunması arasında zıtlık söz konusu değildir. "⁵⁰

Bir diğer dini yaklaşım ise; daha önce de Hilafetle ilgili ayet yorumlarını sınıfladığımız ikinci bölümde dile getirdiğimiz gibi, Hıristiyan din adamlarının “İki Kılıç” yaklaşımı adıyla ifade ettikleri hâkimiyet tarzıdır. Bu kurama göre de hâkimiyet Tanrıya aittir fakat Tanrı elinde bulunan yönetme erkini kiliseyle yarı yarıya paylaşmaktadır. Daha sonraları kilise tarafından kullanılmaya çalışılan bu yaklaşım çeşitli halk kitleleri ve din adamları arasında çatışmalara yol açmış ve

⁴⁸ Udeh, Abdulkadir, *İslam'da Mal Ve İdare*, trc. Durmuş Ali Kayapınar, Sebat Basımevi, Konya, 1977, s.95.

⁴⁹ Udeh, A.g.e. s. 130.

⁵⁰ Ammara, A.g.e. s. 54.

ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Kilise Tanrının kendileriyle paylaştığı bu yetkinin gücünü benimsemiş ve dilediği gibi kullanmıştır. Hatta tutumunu çoğu kez baskıcı ve otoriter bir yapıda sabitleştirmeye çalışmıştır. Ve sonuç olarak yönetim, siyaset, ekonomi, hukuk gibi bütün alanlarla ilgili olarak kısıtlayıcı, yasaklayıcı bir anlayış ortaya çıkmıştır. Kilisenin bu baskıcı tutumu kısa sürede aykırı seslerin duyulmasına sebep olmuştur. Böylece dini hayatın bazı alanlarında uzaklaştırmaya dolayısıyla gerçekleştirilen baskıyı da azaltmaya ve hatta yok etmeye yönelik olarak bir takım fikirler öne sürülmüş ve halkın da bu yönde düşünceleri desteklemesi sağlanmıştır. Böylece Batı dünyası kendileri için oldukça yeni bir kavram olan ve fakat dinin baskıcı tutumundan bir kurtuluşu kendilerine gösteren bir kavramı kabullenmiş ve hayata geçirmiştir. Bu kavram dinin ve ilahi olanın hâkimiyetini kesinlikle reddeden ve neredeyse ilahi olan dışında her ne olursa olsun hâkimiyeti teslim edebilecek olan “**Laiklik**” kavramıdır. Buna göre Allah dışında pek çok şeyin hâkimiyeti kabul edilebilir.

Kanaatimizce bu iki yaklaşımın da kendi kapsamında haklılık payları olmakla birlikte tam doğru bir algılayışı yansıtmadığını söyleyebiliriz. Mutlak hâkimiyetin tam ve eksiksiz olarak Allah’a ait olduğunu söylerken Allah’ın bu hâkimiyetini yeryüzünde yaşayan bir insan olan elçisi kanalıyla gerçekleştirdiğini iddia etmek bir çelişkidir. Yine aynı şekilde yetkinin iki farklı özellikteki varlık tarafından eşit bir paylaşım ile yürütülmesi de mümkün değildir. Çünkü Allah ve insan aynı yetkiyi paylaşacak denklikte değildir. Bu durumda rahatlıkla söyleyebiliriz ki Allah hâkimiyetini değişmez hükümleriyle gerçekleştirir. O bir yandan hiçbir surette değişmez hükümler ortaya koyarken bir yandan da insanların serbest tercihler yapabilecekleri bazı alanlar da sunmaktadır. Fakat bu alanlarda hareket etmenin şartı da değişmez hükümlere aykırı eylemlerde bulunmamaktır. İnsanlığın yararına olan ve Allah’ın hükümlerine de zıtlık teşkil etmeyen her türlü uygulama ve görüş kabul edilebilir diyebiliriz.

İnsanlar üzerinde “hüküm” Allah’a aitken, “iktidar” insanların kendi aralarında paylaştıkları bir güçtür. Burada “**Zamanın değişmesiyle hükümler de**

değişir” şeklindeki İslam hukuku prensibi de bize yol göstermektedir. “İslam hukukçuları İslam Şeriatı’nı iki bölümde değerlendirmektedirler.

1. İman ve ibadetler;
2. Dünya işleri.

Bu ayırmda Allah’ın değişmez hükümleri birinci kısmı oluşturmaktadır. İkincisi dünya işlerine, insanların maslahat ve muamelelerine müteallik meselelerdir.”⁵¹ Bu ikinci kısımda insanlar Allah’ın değişmez hükümlerine aykırı olmayacak tarzda muamelelerini gerçekleştirebilirler.

"Allah kendi zatını, kulların kendi aralarında çekiştikleri hususları ayıran ve ayırmakta olan özellekle ve çoğunlukla kıyamet gününde Allah'ın huzuruna haşrolundukları sırada aralarında hüküm veren otorite sahibi anlamında Hâkim olarak vasıflandırır. Yoksa bu hâkimlik, insanlığın otoriterliğini geçersiz kılan beşeri bir toplumdaki siyasi yöneticilik anlamında değildir. Zira Allah kullara yeryüzünde halifelik veren, onlara bağışladığı yetki nedeniyle yargılayan ve hüküm verendir. O'nun kıyamet gününde kulları arasında hüküm vermesi, cennetlikleri cennete, cehennemlikleri de cehenneme koyması ve verdiği bir hükümden dolayı koğuşturucu hiçbir kimsenin bulunmaması manasındadır." ⁵²

"İslami hükümet, kuvvet ve otoritesini Allah'tan almaz. Bilakis halktan alır." ⁵³ Bu yetki ve otoriteyi halka emanet eden ve ümmete bu konuda serbest hareket alanı sunan da “**Hüküm**” *Sahibi Allah*’tır.

2. Hâkimiyet Allah’ın Yeryüzündeki Vekillerine Aittir Anlayışı

Yukarıda açıklama yapmaya çalıştığımız Hâkimiyetin direk olarak Allah’a ait olduğunu ifade eden yorumların genel olarak dini bir bakış açısına sahip kişiler ve topluluklar tarafından dile getirildiğini söyleyebiliriz. Fakat bunun dışında devlet ve siyasette dini bakış açısından tamamen uzak bir yaklaşımı benimseyen, bir bakıma laik söylemi her fırsatta dile getiren bir diğer düşünce

⁵¹ Ogan, M. Raif, *Hükümlerin Zaman İle Değişmesi*, İslâmiyât, c.8, sy.4, Ekim-Aralık 2005, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2006, s. 149–152.

⁵² Ammara, A.g.e. s. 57.

⁵³ Udeh, A.g.e. s. 150.

tarzından söz edebiliriz. Bu anlamda düşünülürse Hâkimiyetin yeryüzünde Allah'ın vekilleri eliyle kullanılması da söz konusu olmayacaktır.

Allah'ın yeryüzünde yönetim ve hâkimiyet alanıyla ilgili olarak bir vekil tayin etmesi düşüncesi ne dini bakış açısıyla ne de laik anlayışla bağdaştırılabilir. Mutlak hâkimiyetin Allah'a ait olduğunu iddia eden bir düşüncenin bunun arkasından Allah'ın, hâkimiyetini gerçekleştirebilmek için yeryüzünde vekillere gereksinim duyduğunu söylemesi bir bakıma kendi içinde çelişmektedir. Bununla birlikte İslam'ın laik bakış açısını tamamıyla benimsediği de söylenemez.

Çağımızda pek çok İslam ülkesinde halkın laiklik esasına dayanmayıp hukuki ve siyasi temelde İslam Devleti anlayışını savunması, laiklik ilkesinin anayasal olarak kabul edildiği ülkelerde ise laikliğin sürekli olarak tartışma konusu olması İslam âleminde laiklik meselesinin İslami açıdan genel kabul gören bir şey olmadığını açıkça gözler önüne sermektedir. Elbette burada laiklik esasının İslam dünyasında kabul görmemesinin bu harici etkenin yanı sıra dâhili bir takım tarihi, siyasi, içtimai ve dini sebepleri bulunduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Zira Batı'da laiklik kiliseden bağımsızlaşma şeklinde tezahür etmiştir. *Zira Martin Luther'in Hıristiyan düşüncesine getirdiği en devrimci görüş, bütün insanların iman yoluyla "aracısız" olarak Tanrı ile ilişki kurması, herkesin kendinin rahibi olması düşüncesiydi. Böyle bir radikal düşünce doğal olarak, Tanrı ile kul arasındaki araçlar olan din adamları sınıfını, kilise örgütünü gereksiz kılıyordu*⁵⁴. Ne var ki İslam dünyası için aynı ihtiyaçtan söz etmek tarihi açıdan mümkün değildir; çünkü İslam medeniyeti tarihinde kilise benzeri bir dinsel kurum, din adamları sınıfı ve tahakkümüne hiçbir dönemde tanık olunmamıştır.⁵⁵

"İslam tarihi boyunca din ve siyaset arasında seküler anlayışı taşıyan ve İslami ilkeleri hayata uygulamada esneklik taraftarı olan İslami liderler ile peygamberin ilke ve hayat tarzına bire bir uyulması gerektiğine inanan

⁵⁴ Şenel, A.g.e., s. 294.

⁵⁵ Kırbaşoğlu, M. Hayri, *İslam'ı Laikleştirme Girişimine Teolojik Katkının İmkânsızlığı Üzerine*, İslâmiyât, c.8, sy.3, Temmuz-Eylül 2005, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2006, s.145–146.

fundamentalistler arasında her zaman çatışma olmuştur."⁵⁶ Fakat bu çatışma bazı düşünce ayrılıkları sebebiyle gerçekleşen tartışmalardan ibarettir. Liderlerin sonuç olarak temel aldıkları, kaynak olarak gördükleri iki önemli dayanakları vardır ve bunlar bütün liderler için ortaktır: Kur'an ve sünnet.

Rasulullah, kapsamında bağımsız düşünmesi halinde bizatihi algılayamayacağı "gayb" olayı bulunduğu için dini olan hususların kaynağını vahiy ve Kuran'ın teşkil ettiğini bildirmiştir. Dünyevi hususlara gelince, kapsamında devlet, siyaset ve toplumsal işler bulunması nedeniyle bu konulardaki tek kaynak toplumsal çıkarlardır. Din, "üst düzey modeller ve bu modellerin ortaya koyduğu tavsiyeler" çerçevesinde topyekûn ümmetin toplumsal çıkarlarıyla bağımlı olan insanlığa ait akıl ve deneyimden ibarettir.⁵⁷

Allah'ın hâkimiyet yetkisini yeryüzündeki vekillerine devretmesi hususundaki düşünceler esasında ne dini bakış açısıyla ne de laik söylemle bağdaşmamaktadır. Zira Allah kullarının yaratıcısı, yaratıklarının tek hâkimi, düzenleyicisi ve yargılayıcısıdır. O bu özellikleri konusunda herhangi bir yetki paylaşımına gereksinim duymaz. Ve dilediği zaman dilediği şekilde yarattıklarına müdahale etmesine hiçbir güç mani olamaz. Allah din ve dünya işleri şeklinde bir ayırım olmaksızın genel ve değişmez hükümlerin sahibidir. Bu değişmez hükümlerin içerisinde kullarına geniş yetkiler sunan, tercihlerini gerçekleştirebilecekleri serbest alanlar da bırakmıştır. Fakat kulların hiçbir zaman Allah'ın hükümlerine aykırı hareket etmemeleri de şart olarak bildirilmiştir. Allah "hüküm"ün sahibi iken kul yeryüzündeki "yetkinin, iktidarın" sahibidir. Bu yetki nasıl ve ne şekilde olursa olsun Allah'ın koyduğu prensiplere aykırı olmadığı sürece kabul edilebilir niteliktedir. Örneğin devletin yönetim şekli ne olursa olsun, her anlamda adaleti sağlayacak bir yapıda olmalıdır. Yönetimde "adalet" Allah tarafından konmuş olan hükümdür, bunu sağlayacak olan yönetim de ister teokrasi olsun, ister demokrasi, oligarşi vs... kabul edilebilir.

⁵⁶ Heywood, Andrew, *Siyasi İdeolojiler*, (tr. Ahmet Kemal Bayram), Adres Yay., Şubat 2007, Ankara, s.366.

⁵⁷ Ammara, A.g.e. s. 281.

Konuyla ilgili olarak Kuran'ı Kerim'in yaklaşımına bakıldığında "Kur'an-ı Kerim'de fertlerin hâkimiyeti konusunda farklı kavramların kullanıldığı görülmektedir.

Örneğin; Hz. Davut'un yöneticiliğinde "halife" kavramı,

Hz. İbrahim'in yöneticiliğinde "imam" kavramı,

Hz. Musa'nın yöneticiliğinde "melik" kavramı kullanılmıştır."⁵⁸ Görüldüğü gibi ister halife, imam veya melik olsun yönetimde önemli olan adaletin sağlanmasıdır. Yönetimi elinde bulunduranlara da farklı isimlerin verilmesi bu hükmü değiştirmez.

"Hâkimiyet, kayıtsız şartsız milletindir' sloganında yönetme ve hüküm koyma hakkının kime ait olduğunu tespit ön plandadır. Bu siyasi rejimle ilgili bir tercihtir. Mahiyet olarak milletini gücünün üstünde hiçbir gücün olmadığını iddia ve ifade eder. Bu sloganla ifade edilen mahiyet demokrasiye inananlar için doğru, hâkimiyetin kayıtsız ve şartsız Allah'ın olduğuna iman eden müminler için ise batıldır. İslami ıstılahta "mükellefin fiillerine iktiza eden hitabı ilahinin eserine hüküm denilir" şeklinde tarif edilmiştir. Çoğu ahkâmdır. Kur'an-ı Kerim'de Resul-i Ekrem (s.a.v)'e hitaben: "(Ve şu emri indirdik) İnsanlar arasında, Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmet! Sakın onların hevalarına uyma"(Maide:49) emri verilmiştir. Dolayısıyla hiç kimsenin Allah'ın indirdiği hükümlere mukabil olmak ve o hükümlerin yerine geçmek üzere hüküm icat etme hakkı yoktur."⁵⁹

D. MEVDUDİ'NİN HÂKİMİYET ANLAYIŞI

1. Hâkimiyetin Kapsamı

Mevdudi, gerek tefsirinde gerekse diğer eserlerinde hâkimiyet tasavvuru ile ilgili ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. Bu kavramın kapsamını da oldukça geniş tutmuştur. Ona göre İslam'da hâkimiyet tasavvuru, bütün meselelerin üstünde en mühim bir mahiyet arz etmektedir. Çünkü gerçek olarak Hâkim olan bu sonsuz kâinatın Halikı (yaratanı) Allah'tır, insan ise durumu ve vaziyeti

⁵⁸ Udeh, A.g.e. s. 24-25.

⁵⁹ Kerimoğlu, Yusuf, *Devlet ve Siyaset*, Misak Yayınları, Ankara,1995, s.32.

bakımından bu Hâkim-i âlâ'nın halifesi, mümessili ve bir nevi vazifeli memurudur.⁶⁰

Mevdudi, hâkimiyetle ilgili olarak iki farklı yaklaşım ve sonuçtan bahsetmektedir. Bunlardan biri, İslami bakış açısı iken diğeri, dinsiz medeniyetlerin hâkimiyet anlayışlarıdır. O'na göre; *“İslam'ın bir doktrin olarak bünyesine hâkim olan ruh, her şeyden evvel Kadiri Mutlak'ın hükümranlığı, ahirete iman ve insanın kul olduğuna ve sorumlu bulunduğu itikattir. Buna mukabil, dinsiz medeniyetin köküne hâkim olan ruh ise, insan hükümranlığı, başıboş hürriyet ve sorumsuzluktur.”*⁶¹

İlahi hâkimiyet olarak dile getirdiği yetkiyi tam anlamıyla Allah'a hasreden Mevdudi'nin hâkimiyet kavramıyla iç içe olarak işlediği bazı önemli kavramlar da bulunmaktadır. Mevdudi bu kavram dâhilinde açıklamalarda bulunurken hüküm, hikmet, hükümet, iktidar, otorite, mülk (malik olma), mabut-ilah gibi kavramları da kullanarak hâkimiyet teorisini geniş bir kapsam içinde sunmuştur. Mevdudi ayrıca hâkimiyetin sahibinin tam karşıtı olarak Tağut kelimesini kullanmış ve zıtlıkları dile getirerek kavram karşılaştırması yapmıştır.

Hâkimiyet kavramı kapsamında yorumlar getirdiği yukarıdaki bu farklı kavramlarla ilgili ayrıntılı açıklamalarına bakacak olursak şu tespitleri yapmamız mümkündür:

❖ Bütün kâinatın yaratıcısı olarak; hüküm vermek, emir buyurmak tamamıyla Allah'a aittir. Ondan başka herhangi bir kimsenin buna hakkı yoktur.

❖ Firavun'un ilahlık iddiasını -hükümette kullandığı yetki anlamında olsa bile- nasıl kabul etmek mümkün değilse bugün Allah'ın ilahi hâkimiyetini tanıdıklarını söyleyip Allah'ın hükmü dışında hareket eden idarecilerin yönetimini kabul etmek de mümkün değildir.

⁶⁰ Mevdudi, *İslam'da Hükümet*, Hilal Yayınları, Ankara, 1976, s.172.

⁶¹ Mevdudi, *İslam'da İhya Hareketleri*, Hilal Yayınları, Ankara, 1967, s. 29.

❖ Mülk, (padişahlık, hükümdarlık, krallık ve hâkimiyet) Allah'ındır. Allah bütün kâinata mutlak muhtar, seçme hakkına sahip, ferman veren, buyruk buyurandır.

❖ En büyük iktidar, Allah'ın elindedir. En büyük güç ve iktidar sahibinin mümessili olan peygambere de mümessillik vasfı ile itaat edilmelidir.

❖ Helal ve haramın değerlendirilmesinde ancak Allah yetki sahibidir ve kanun koyucu yalnız O'dur. Kanun koyma hususunda İlahi kanuna dayanarak da olsa örnek hükümlerden sonuç çıkararak bir şeye helal veya haram demek Allah'a iftira atmak demektir. Allah bu konuların tespitinde insanları serbest bırakmamıştır.

❖ Allah'tan başka her kim bir nesneyi yahut da bir kimseyi mutlak tercih sahibi olarak kabul ederse bu nesne Tağuttur. Böyle yapan da Tağuta kulluk etmiş bulunur, o da Allah'a kulluk etmenin tam tersinedir.⁶²

2. Hâkimiyet Hakkı

Mevdudi'nin hâkimiyet kavramı kapsamındaki değerlendirmelerini özet cümlelerle ifade etmeye çalıştığımız yukarıdaki bölümde Mevdudi'nin hâkimiyet tasavvurunu oldukça geniş bir perspektifte değerlendirdiğini gördük.

Hâkimiyetin kaynağı ve hâkimiyet hakkı konusunda ise Mevdudi'nin yukarıdaki görüşlerine paralel ve destek mahiyetinde yorumlarının olduğunu söyleyebiliriz. Müfessirimiz gerek tefsirinde gerekse muhtelif eserlerinde sıkça bu konudaki düşüncelerine yer vermektedir. Mevdudi, **“Hâkimiyet kimin hakkıdır?”** diye soruyor ve bu başlık altında cevabını sunuyor.

Mevdudi'ye göre **"egemenlik ve hâkimiyet, çoğunluğun veya azınlığın değil Allah'ın olmalıdır. Bu esas kabul edilmedikçe hiçbir oy verme ve seçimi kabul edilemez."**⁶³

⁶² Mevdudi, *İslam'da Hükümet*, s.172-189

⁶³ Mevdudi, Ebu'l-A'la, İtikadî, *İktisadî, Sosyal Ve Fıkhî Meselelere FETVALAR*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992, 1/473.

İslami hükümetin anayasasında Hâkimiyet, her manada ve her şekilde Allahu Teâlâ'nındır diyen Mevdudi bu düşüncesini ayetlerle desteklemektedir.

“Allah’ın nazil kıldığı ile hüküm vermeyen böyleleri kâfirdirler.” (Maide:44)

Ayetin yorumunda Mevdudi, Allah’ın kanuni hâkimiyetini kabul etmeyi iman ve İslam olarak ifade ederken bunu inkâr etmenin de küfür olduğunu söylüyor. Kanuni hâkimiyet diye özelleştirdiği kavramı, hakiki ve bütün kâinat üzerindeki hâkimiyet olarak açıklıyor. Böyle olunca da hâkimiyeti elinde bulunduran şeriksiz olarak insanlar üzerinde de hâkimiyete sahiptir sonucuna ulaşıyor. O’na göre “İslam’ın temel prensibi şudur ki; Hiç kimse kendi hâkimiyeti adına kanun yapmaya hak kazanmamıştır. Bu hak sadece Allah’a aittir. İnsanlar fert ve cemaat olarak bütün ulûhiyet ve yasama haklarından, diğer insanlar üzerine hâkimiyet kurma girişimlerinden vazgeçmelidirler. Hiçbir ferdin ve grubun kendince yasa yapma ve emir verme hakkına sahip olmasına izin verilmemelidir. Kendilerini yasa koyucu ve emir verici mevkiine oturtanlara itaat etmek mecburiyeti kabul edilmemelidir. Ve hiçbir fert onlara katlanmaya da mecbur değildir.”⁶⁴ Mevdudi, hâkimiyetin yalnızca *hak dinin* olması gerektiğini dile getirmektedir. Ona göre; “Hz. Peygamber’in bi’setinin en önemli gayesi de Allah tarafından getirdiği din ve hidayeti bütün hayat nizamına galip kılmaktır. Allah’ın nizam ve kanunu her türlü nizam ve kanunlara hâkim ve üstün kılınmalıdır.”⁶⁵ Bu hâkimiyeti, yeryüzünde sağlayacak olan da peygamberlerdir.

Müfessirimiz tamamıyla Allah’a has kıldığı hâkimiyeti son bir alanda daha değerlendiriyor ve bu alanda da hâkimiyetin yalnızca Allah’a ait olduğunu ifade ediyor. Bu hâkimiyet alanını da siyasi hâkimiyet olarak belirliyor. Mevdudi’nin bu konudaki tespitlerini şu şekilde dile getiriyor:

“Siyasi hâkimiyet kimin olacaktır? Bu sorunun cevabı da şu olabilir ve şu olmalıdır: Bu Allah’ın olmalıdır. Nitekim insanlar da bir temsilci gibi siyasi

⁶⁴ Mevdudi, Ebu’l-A’la, *İslam’da Siyasi Sistem*, Özgün Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 30.

⁶⁵ Mevdudi, Ebu’l-A’la, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1992, s. 389.

iktidarı Allah Teala'nın kanuni hâkimiyetini geçerli kılmakla ayakta tutabilirler. Bu şekilde dahi kanun ve siyaset ıstılahında hâkimiyetin sahibi olan kimseye dahi hakiki hâkimiyet sahibi diyemeyeceğiz. Gayet açıktır ki, kudret ve iktidar sahibi olmak kanuni hâkimiyet demek değildir. Çünkü böyle bir iktidarın tercihlerinden daha yukarıda daha üstün bir kanun onun tercihlerini sınırlandırır.”⁶⁶

Mevdudi, hâkimiyet hakkının tek sahibi Allah'tır derken bir yandan da onun bir “*vekâlet makamı*” vasıtasını çalıştırdığını da ifade etmektedir. Fakat onun ifadesine göre bu vekâlet makamı herhangi bir kişinin yahut herhangi bir hanedanın veya herhangi bir zümrenin hakkı değildir. Bu, bütün halkın hakkıdır ki, bu halk Allah'ın mutlak hâkimiyetini kabul etmiştir. Bu da kendilerine Resul vasıtasıyla ulaştırılmıştır. Bunlar ilahi kanuna en yüksek ve en üstün kanun olarak inanmışlardır. Ona göre; *Siyasi İslam Nizamının dayandığı üç temel vardır: Tevhid, Risalet ve Hilafet.*⁶⁷

Müfessirimiz İslam'daki siyasi düşünce yapısının “Cumhuri Hilafet'i” ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu anlamdaki İslami Hilafet; kayserlik, papalık gibi Avrupai tasavvurdan farklılık arz etmektedir. Bu tam anlamıyla cumhuriyet hükümeti anlayışıyla paralellik arz eder. Fakat Mevdudi'nin yorumlarında ifadesini bulan Cumhuri Hilafetin diğerlerinden farkı başlangıç ve sonuç olarak mutlak tercih sahibinin Allah oluşudur. Hilafet yönetimi halkın seçtiği bir yönetim olmasına rağmen mutlak hâkimiyet sahibi değildir.⁶⁸

Mevdudi, hâkimiyeti has kıldığı merciin ilahi olmasıyla birlikte böylesi bir yönetimin ismi konusunda da görüş dile getiriyor ve şöyle diyor: “İslami yönetim biçimi için daha uygun bir tarif teokrasi olarak tasvir edilen Allah'ın hâkimiyeti olacaktı. Fakat İslami yönetim biçimi, haktan kesin bir biçimde ayrılmış bulunan, kendi yapmış oldukları kanunlarla Allah adına zorla ve kontrolsüz bir şekilde hâkimiyet kuran, bütün bu yapılanlarla gizli bir şekilde kendi uluhiyet ve ilahlıklarını bütün halka dayatan bir rahip sınıfının var olduğu acı tecrübe ve birikimlere sahip olan Avrupa teokrasısından tamamen farklıdır.

⁶⁶ Mevdudi, *İslam'da Hükümet*, s.320,321.

⁶⁷ Mevdudi, *İslam'da Hayat Nizami*, Hilal Yayınları, Ankara, 1965, s. 31.

⁶⁸ Mevdudi, *İslam'da Hayat Nizami*, s.321.

Avrupa'nın tarihi geçmişinde yerini alan böyle bir hükümet sistemi ilahi olmaktan öte şeytanidir. Bunun da zıddına İslam tarafından kurulan yönetim biçimi özel vasıflara sahip hiçbir dini sınıf tarafından yürütülemez. Fakat bütün halkı kuşatan temsil eden yetkin bir cemaat tarafından yürütülür. Bütün Müslüman kitle devlete, Allah'ın kitabına ve Peygamber öğretilerin uygun olarak benimseyip sahip çıkar.”⁶⁹

Mevdudi Batı demokrasisinin felsefi temelini halkın hâkimiyeti olduğunu bunun ise İslam tarafından kesinlikle kabul edilemeyeceğini dile getirmektedir. Ona göre İslam halk hâkimiyeti felsefesini tamamen reddeder ve siyasetini Allah'ın hâkimiyeti ve insanın vekilliği (halifeliği) temelleri üzerine kurar. Teokrasi kavramını da İslami siyaset için uygun görmeyen Mevdudi, “eğer yeni bir kavram koymama müsaade edilseydi, bu hükümet nizamını ‘**Dini Demokrasi**’ olarak tarif edecektim, yani ilahi demokratik bir hükümet, çünkü onun emrindeki Müslümanlara, Allah'ın hükümdarlığı altında sınırlı bir hâkimiyet verilmiştir”⁷⁰ demektedir.

Mevdudi, İslam Devleti'nin temel anayasa meselelerini de aşağıdaki şekilde maddelerle ifade ediyor ve açıklıyor:

Birinci mesele: *Hüküm-Hâkimiyet kimindir?*

İkinci mesele: *Devletin tasarrufunun hududu nedir?*

Üçüncü mesele: *Devletin muhtelif organlarının (İcrai, Kazai, Teşrii) tasarruflarının meşru hudutları nelerdir?*

Dördüncü mesele: *Devlet ne maksatla kurulur, hangi gaye için çalışır, esas prensiplerde siyaseti nedir?*

Beşinci mesele: *Devlet teşkilatını yürütemek için hükümet nasıl kurulur?*

Altıncı mesele: *Hükümet işlerine tayin edilecek kimselerin ehliyet ve kaliteleri nelerdir?*

⁶⁹ Mevdudi, Ebu'l-A'la, *İslam'da Siyasi Sistem*, s. 34.

⁷⁰ Mevdudi, Ebu'l-A'la, *İslam Nizamı*, Hilal Yayınları, İstanbul, 2005, s. 247.

Yedinci mesele: *Anayasada vatandaşlık esasları nelerdir?*

Sekizinci mesele: *Devlet ahalisinin temel hakları nelerdir?*

Dokuzuncu mesele: *Devletin halk üzerindeki hakları nelerdir?*⁷¹

Mevdudi yukarıdaki meseleleri *İslam Anayasası* isimli eserinde ayrıntılı olarak işliyor. Burada İslam Devletinin sahip olması gereken anayasanın en önemli içerik maddesinin ***hâkimiyet*** olduğunu ve bu konunun anayasa oluşumunun başında dile getirilmesi gerektiğini savunuyor.

Genel olarak ifade edecek olursak Mevdudi, hâkimiyetin tek kaynağının Allah olduğunu söylemektedir. Hâkimiyet kavramının en geniş anlamını bulduğu makamın da ilahi makam olduğunu dile getirmektedir. Bu noktada Allah'ın hâkimiyetini tüm bir kâinat hâkimiyeti olarak; siyasi ve kanuni olmakla beraber ahlaki ve itikadi hâkimiyet şeklinde de tanımlamaktadır. Bütün kısımları ve ekleriyle beraber hâkimiyet Allah'a aittir. O halkın Rabbi, ilahı, padişahı ve hükümdarıdır. Onun bu hükümdarlığında hiçbir surette şeriki yoktur.⁷²

Mevdudi, hayatı boyunca pratik olarak hak ve hâkimiyet mücadelesini devam ettirmiştir. Yaşadığı coğrafyada siyasi yollardan İslami anayasa için yoğun bir mücadele vermiştir. Bütün bunların sonucunda, 23 Mart 1956'da Pakistan'ın bir İslam Cumhuriyeti olduğu ilan edilmiştir. Anayasanın giriş bölümü de şu şekilde düzenlenmiştir:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu kainatın yegane sahibi Allah'tır ve tüm hüküm ve yetki sahibi de yalnız O'dur. Dolayısıyla, Pakistan halkının kullanacağı yetkiler, O'nun bize tevdi ettiği emanet olarak ve O'nun koyduğu hudutlar içinde kalarak kullanılacaktır.”⁷³

Yukarıda Pakistan anayasasının girişinin bu şekilde oluşturulmasında Mevdudi'nin önemli bir rolü olduğunu belirtmeliyiz. Bu da bize gösteriyor ki müfessirimiz kaleme aldığı görüşlerini yalnızca kitap sayfaları içerisinde

⁷¹ Mevdudi, Ebu'l-A'la, *İslam Anayasası*, Nida Yayınevi, İstanbul, 1969, s.17-18.

⁷² Mevdudi, Ebu'l-A'la, *İslam'da Siyasi Sistem*, s.358.

⁷³ Birişik, Abdülhamit, *Mevdudi, Hayatı, Görüşleri Ve Esreleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s.139.

bırakmayarak, pratik hayatta da Kur'an-ı Kerim'den edindiği prensipleri gerçekleştirmeye alışıyor.

İKİNCİ BÖLÜM

I. MEVDUDİ'NİN TEFHİMU'L-KUR'AN'DAKİ HÂKİMİYET ANLAYIŞI

A. Mevdudi'nin, Ayetlere Hâkimiyetle İlgili Getirdiği Yorumlar

Mevdudi, diğer eserlerinde de önemle üzerinde durduğu hâkimiyet kavramıyla ilgili yorumlarını tefsirinde de dile getirmiştir. Aşağıdaki ayetlerde bu yorumlarını ayrıntılı olarak görebiliriz:

(4/Nisa:60), (6/En'am:137), (9/Tevbe:31), (10/Yunus:3), (23/Mü'minin:24), (26/Şuara:29,34–35,127), (28/Kasas:38), (31/Lokman:25), (42/Şura:10–21), (57/Hadid:1), (59/Haşr:23), (64/Teğabun:1–13).

Mevdudi, hâkimiyet kavramını Nisa suresinde geçen “Tağut” kelimesine getirdiği yorumla açıklamıştır. Bu bağlamda Allah'ı tek hâkim ve resulünü de nihai otorite saymayan hüküm sistemini kabul etmeyi Allah'ın hâkimiyetine karşı olmak olarak ifade etmiştir.

En'am suresinde ise; “ortaklar” kelimesine Allah'ın dışında yasa ve kanun koyucular olarak anlam vermiştir. Hâkimiyetin tek sahibi olan Allah'a has bir özelliğin yani yasa ve kanun koyma işinin bir başkasına teslim edilmesi şirk olarak ifade edilmiştir.

Rahipleri ve bilginlerini Rabler edinenlerden bahseden Tevbe suresinin ilgili ayetine getirdiği yorumla “Rabb edinme”nin mahiyeti hakkında Hz. Peygamberin hadis-i şerifini naklederek açıklamada bulunuyor. O'na göre, helal ve haramın tespiti konusunda tek hâkim olan Allah'ın hükümlerini değil de rahiplerinin ve bilginlerinin sözlerini esas alanlar Allah'ı değil onları rabler edinmişlerdir.

Yunus suresinde ise ibadet kavramının üçüncül anlamının boyun eğme olmasından bahsederek, Allah tek egemense onun bu egemenliğinin ona kulluk eden tarafından bilinmesi ve uygulanması gerektiğini ifade ediyor. Kul hiçbir egemenliği O'nun egemenliği üzerinde tutmamalıdır.

Her dönemde olduğu gibi birilerinin insanlar üzerinde hâkimiyet kurma isteklerinin bir uzantısı olarak peygamberleri de hâkimiyet sağlamaya çalışan iktidar hırslısı insanlar olarak gördüklerinden bahseden Müminun suresinin ilgili ayetinin yorumunda Mevdudi, bu durumun eleştirisini yapıyor. Samimi ve gerçek anlamda ıslah ediciler olarak Allah tarafından gönderilen Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in bu haksız suçlamayla karşı karşıya kaldıklarını ifade ediyor. Mevdudi bu suçlamaları yapanların asıl kendilerinin hâkimiyet peşinde koşan, iktidar hırslısı kişiler olduklarını ve samimi olarak toplumu iyiye götürmeye çalışanları da kendileri gibi zannederek suçlamakta olduklarını dile getirmiştir.

Şuara suresi 29. ayetinde ise Firavun'un kendisi dışında bir varlığın ilahlığına meydan okuyuşu dile getiriliyor. Mevdudi bu ayetin yorumunda bu gün olduğu gibi geçmişte de ilah kavramının yalnızca dini boyutta anlamlandırıldığını ifade ediyor. Bu sebeple dünyadaki hükümdarların da işlerinde hiçbir zaman kendileri dışında bir varlığı otorite sahibi saymadıkları ve bu sebeple de peygamberler ve bu dünyevi hükümdarlar arasında sürekli bir çatışmanın olageldiğini söylüyor. Bu nedenle her alanda kendilerini tek hakim sayan bu iktidar sahiplerinin peygamberleri de kendilerine karşı bir suçlu ve asi saydıklarını belirtmektedir.

Şuara suresi 34. ve 35. ayetlerde ise; Hz. İsa'nın Allah'ın kendisine verdiği mucizelerini göstermesiyle Firavun'un iktidarı ve hükümdarlığının tehlikeye düşeceğini hissetmesi dile getiriliyor. Ve bu telaşla onu iktidar hırslısı bir asi ve sihirbaz olarak ilan ettiği söyleniyor. Mevdudi bu telaşın Hz. İsa'nın gösterdiği ve onların sihir diye anlam verdikleri mucizelerden değil, Firavun'un gerçeği görüp, acizliğinin farkında olmasından kaynaklandığını ifade ediyor. Çünkü gösterilen mucizelerin öyle basit sihirler olmadığını farkına varıyorlar.

Şuara suresi 127. ayette; Mevdudi Ad kavminin içinde bulunduğu durumu Kur'an-ı Kerim'in diğer ayetleriyle ifade ediyor. Bu ayetlerde genel olarak bu kavmin peygamberleri Hz. Hud'u ve getirdiği dini inkâr edip kendi güç

ve siyasi iktidarlarına aşırı bir güven duydukları dile getiriliyor. Mevdudi onların bu meydan okumalarının sonuçlarını Kur'an ayetleriyle açıklıyor.

Kasas suresi 38. ayette Mevdudi, Firavun'un kendisi hakkında ilah kelimesini kullanmasının bizzat yaratıcı ve ulûhiyet sahibi anlamında değil tartışmasız yüce iktidar sahibi anlamında kullandığını dile getiriyor. "Yasa ve kanun koyucu, bütün emirlerin kaynağı benim" diyen Firavun ve bu gün iktidarda olanların bakış açıları arasında herhangi bir anlayış farkının olmadığını ifade ediyor.

Mevdudi, Lokman suresinin 25. ayetinin yorumunda insanların Allah'ı ilah olarak kabul etmenin gereklerini gerçek anlamda kavrayamadıklarını ve bazı çelişkiler yaşadıklarını dile getirmektedir. O'na göre Allah'ı ilah olarak kabul etmek, yalnız ona ibadet ve taate devam etmek değil onun mahlûkatın tek hâkimi ve tek şari olduğunu da kabul etmek demektir.

Hakkında ihtilafa düşülen konularda da tek hâkimin Allah olduğunu dile getiren Şura suresinin 10. ayetine getirdiği yorumda Mevdudi, bu durumun Allah'ın tek kanun koyucu ve hâkim olmasının doğal sonucu olarak kaçınılmazlığını dile getiriyor. "Dolayısıyla Allah nasıl "Din Günü"nü Maliki ise, dünyada da "Hâkimlerin en Hâkimi"dir. Yine O, itikadî ihtilaflarda hangi tarafın hak, hangi tarafın batıl olduğuna hükmediyorsa, dünyada da şer'an insanlar için neyin tayyib, neyin necis, neyin helal, neyin haram olduğuna, ayrıca neyin caiz, neyin caiz olmadığına O karar verir."

Şura suresi 21. ayette ise "ortaklar" kelimesine açıklama getiren Mevdudi, Allah'ın dışında birileri hüküm koymada ona ortak kabul edilir diyor ve bu ortaklaşmanın sınırlarını onların ortaya attıkları düşüncelere, akidelere, nazariyelere iman edilir ve ahlâkî kaideler, kültürel normlar şeklinde ihdas ettikleri değerler ölçü olarak kabul edilir şeklinde ifade ediyor.

Hadid suresinin ilk ayetinin yorumunda ise Mevdudi; hâkimiyet ve hüküm kavramları üzerinde ayrıntılı olarak duruyor ve Hâkim kelimesinin hikmet sahibi demek olduğunu ifade ediyor. Yani hâkimin hükmünde herhangi bir

bilgisizlik eseri olmayacağı anlamı kastedilmektedir diyor. Mevdudi Allah'ın hâkimiyet ve gücünü yine onun isimleriyle anlatmaktadır. O hakîmdir; her emri bir hikmete dayalıdır, Âlimdir; her şeyi bilir, dolayısıyla emirlerinde yanılma ihtimali yoktur. Rahîmdir; kuvvetini merhametsizce kullanmaz. Gafurdur; yarattıklarına hoş görülü davranır ve affedicidir. Vehhâbtır; emri altındakilere cimri değil, cömert davranır. Hamîddir; tüm mükemmel sıfatlara haizdir ve hem de bunlara lâıyk olan da sadece O'dur. Mevdudi'ye göre Kuran'ın bu açıklamaları siyaset ve hukuk bilimcileri tarafından daha iyi anlaşılır; zira "Hâkimiyet", hâkimiyet sahibinin, sınırsız yetki ve gücü elinde bulundurmasını gerektirir. Dâhili veya harici hiç bir güç, hâkimiyet sahibinin kararlarına karşı çıkmadığı gibi, onları değiştirmeye çalışmamalı, uygulamalarına mani olmamalı ve sonuçta O'nun kararlarına uymaktan başka bir çare aramamalıdır. Ayrıca böylesine sınırsız bir iktidar sahibi, kusur ve noksandan beri, ilim ve hikmette mükemmel olmalıdır. Aksi takdirde bu sınırsız iktidar, ahmak, cahil, merhametsiz ve kötü vasıflara sahip bir kimsenin elinde bulunursa, ortada zulüm ve fesattan başka bir şey olmaz.

Haşr suresi 23. ayete getirdiği yorumda Mevdudi öncelikle Allah'ın isimlerinden hareketle el- Melik kavramına açıklık getirmekte ve bu kelimenin gerçek hükümdar demek olduğunu ifade etmektedir. Mevdudi, Allah'ın nerenin meliki olduğu belirtilmemesi dolayısıyla O'nun özel bir yerin değil, tüm kâinatın meliki olduğunun anlaşılacağını dile getirmiştir. O'na göre Allah'ın hâkimiyetini sınırlayan hiçbir şey yoktur. Allah'ın söz konusu hakimiyeti mecazi anlamda zikredilmiş olmayıp, sınırsız ve mükemmel bir hükümlanlıktır. Gerçek hâkimiyet de budur aslında. Allah, meliklerden bir melik değil, tek ve yegâne meliktir.

Müfessirimiz Teğabun suresinin ilk ayetinde de Melik kavramıyla hâkimiyeti bütünleştirmektedir. O'na göre kâinatın Meliki olarak bütün idare de kendisine ait olan Allah geçici ve sınırlı bir tasarruf yetkisini birilerine vermişse bu yetkiyi de dilediği zaman geri almak gücüne de sahiptir. Teğabun suresi 13. ayette de Mevdudi, yine kâinatın idaresinin Allah elinde olduğunu ve insana düşen görevin ise ona itaatten başka bir şey olmadığını dile getiriyor.

B. Tefhimu'l-Kur'an ve İlk Dönem Kaynaklarında Hâkimiyet Kavramıyla İlgili Yorum Farkları

Yukarıdaki bölümde Mevdudi'nin hâkimiyet kavramıyla ilgili olarak ayetlere getirdiği yorumlarını ana hatlarıyla sunmuştuk. Bu bölümde ise müfessirimize yapılan en büyük eleştirilerden biri olan, ayetleri mesaj merkezli olmaktan çıkarıp siyaset merkezli bir bakış açısıyla yorumladığı düşüncesinin doğruluğu veya yanlışlığı hususunda bir kanaate sahip olmak için diğer tefsirlerde ayetlerin ele alınışını inceledik. Bu bağlamda yapılan eleştirilerin çoğuna katılmadığımızı söyleyebiliriz. En azından hâkimiyet kavramı başlı başına siyasi yorumları beraberinde getirebilecek bir kavram olduğu için Mevdudi'nin de bu kavram'a siyasi içerikli yorumlar getirmesinin yerinde olduğunu düşünüyoruz. Elbette ayetlere getirdiği bu yorumların doğruluğu ve yanlışlığı üzerinde tartışılabilir. Bu konuda farklı görüşler dile getirilerek kendisi eleştirilebilir fakat bu eleştiri siyasi içerikli yorum yapması noktasında yanlış bir eleştiri olacaktır. Çünkü ona bu ayetlere yaptığı açıklamalar konusunda eleştiriler getirecek olan bir kişi de tezini ispatlamak için bazı şeyler söyleyecek ve bu söyledikleri de hâkimiyet kavramı kapsamında siyasi içerikli olacaktır.

Genel hatlarıyla Tefhimu'l Kur'an'da ve ilk dönem kaynaklarında yer alan ve yukarıda Mevdudi'nin eserine dayanarak tespit ettiğimiz ayetlere getirilen yorumlara baktığımızda aşağıdaki şekilde tespitlerde bulunduk ve bunları, ayetleri de tekrar dile getirerek ifade etmeye çalıştık.

"Sana indirilene ve senden önce indirilene gerçekten inandıklarını öne sürenleri görmedin mi? Bunlar, tağut'un önünde muhakeme olmayı istemektedirler; oysa onlar onu reddetmekle emrolunmuşlardır."(4/Nisa:60)

Mevdudi bu ayetteki tağut kelimesinin, ilâhî olmayan hükümlere göre kararlar veren otorite anlamına geldiğini, aynı zamanda ne Allah'ı tek Hâkim ve ne de Resulü'nü (s.a) nihaî otorite olarak tanımayan hüküm sistemini de kastettiğini söylemektedir. Mevdudi'ye göre "Müslümanların çarpık düzenlerle uzlaşmaya gitmek yerine dünyada hakikat düzenini kaim kılmak için çaba göstermeleri lazımdır. Mevdudi bu düşüncesine bağlı olarak meclis üyeliğine ve

devlet memurluğuna da karşı çıkmaktadır. Bu tutumunun böylesi sert olmasında en önemli etkenlerden birinin de yaşadığı bölgenin yıllarca İngiliz sömürgesi olarak varlığını sürdürmesi olduğunu düşünmekteyiz. Mevdudi bu sebeple tamamen İslam dışı olarak gördüğü bir kurumun üyeliğini ve ona hizmeti caiz görmemektedir. Bu konuda Mevdudi, "Hz. Peygamberin Mekke ulularının padişahlık önerilerini reddederek kendi çizgisinde bir devlet kurma işine devam etme kararı aldığını" ifade etmektedir. Kanaatimizce bu durum gerçekleştirilmesi çok zor bir idealden ibarettir. Çünkü bu şekilde bir çaba gösterebilmek için önemli ve sözün etkin olacağı bir konumda bulunmak gerekmektedir. Bu gücü elde edebilmek de yine önemli bir strateji geliştirmeye bağlıdır. Siyaseti etkin bir şekilde yürütebilmek için karşı siyaset mensuplarıyla ortak bir platformda bulunulmalı ve tabir yerindeyse, kozlar paylaşılmalıdır. Mevdudi'nin ifadesiyle çarpık düzenin egemenleriyle aynı düzeyde bir muhataplık söz konusu olmadığında ifade edilmek istenen görüş ve düşüncelerinin kitlelere ulaşması imkânsızlık derecesinde olacaktır.⁷⁴

İlk dönem kaynaklarında ayetin yorumuna baktığımızda ise ayetin özel bir durum için indirildiğinden bahsedilmektedir. Onlara göre bu ayet, ensardan biri ile bir Yahudi hakkında nazil olmuştur. İkisi ihtilafa düşmüşler ve Yahudi "Benimle senin aranda Muhammed hakemdir" derken diğeri, "Benimle senin aranda Ka'b İbn Eşraf hakemdir" demiştir. Bir görüşe göre ise bu ayet görünüşte Müslüman olup da cahiliye hakemlerini hakem kılmak isteyenler hakkında nazil olmuştur.⁷⁵ Sonuçta da genel bir ifade sunulmuş Mevdudi'nin ifade ettiği sonuç cümlelerine benzer tarzda bir yorum getirilmiştir. Bu durumlar için özel olarak indirilmiş olan bu ayetin genel anlamı da kitap ve sünnetten yüz çevirip her türlü batılı hakem kabul etmekle ilgilidir. Dolayısıyla ilk dönem kaynaklarında Mevdudi'nin sonuç olarak yaptığı açıklamalara ters bir görüş dile getirilmemiştir.

"Yine bunun gibi onların ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi süslü gösterdiler."(6/En'am:137)

⁷⁴ Mevdudi, Ebu'l-A'la, *İtikadi, İktisadi, Sosyal Ve Fikhi Meselelere FETVALAR*, 1/435.

⁷⁵ Fahrüddin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, Daru'l Kitab el- İlmiye, Beyrut, 2004, XIII/123.

Yukarıdaki ayetin yorumunda Mevdudi, “**ortaklar**” ifadesiyle **Allah’ın dışında yasa ve kanun koyucular** kabul etmenin şirk olduğunu, bunu yapanların ise Allah’a ortak koştuklarını dile getirmiştir.

Ayetin diğer tefsirlerde nasıl ele alındığına baktığımızda, Mevdudi'nin yaptığı açıklamadan çok farklı ifadelerin olduğunu görebiliriz:

Ayette geçen "ortaklar" kelimesine İbn Kesir "şeytanlar" anlamını vermiştir. Onların şeytanları geçim sağlayamama korkusuyla çocuklarını öldürmelerini kendilerine emretmektedir diyerek ortaklar kelimesine Mevdudi'nin verdiği anlamdan daha farklı bir anlamı ifade etmiştir.⁷⁶

İmam Razi tefsirinde bu ayette geçen "ortaklar" kelimesini Mücahid'in görüşleriyle açıklamıştır. Mücahid şöyle demiştir: "Onların ortakları", onlara, kendi çocuklarını geçim sıkıntısı endişesiyle, diri diri gömmelerini emreden, şeytanlarıdır. Şeytanlara, "ortaklar" adı verilmiştir. Çünkü onlar, Allah'a isyan etme hususunda o şeytanlara itaat ediyorlardı. Ayette, "onların ortakları" denildi, çünkü onlar o şeytanları ortak ediniyorlardı.⁷⁷

Mücahid'in açıklamasında geçen "ortaklar" karşılığında kullanılan "şeytanlar" kelimesinden tam olarak neyin kastedildiği de net değildir. Fakat bu anlamda Mevdudi'nin yorumu, içerik açısından siyasi gibi görünse de daha net ve zamanın anlayışını eleştirmesi dolayısıyla daha işlerlik ifade eden bir yorum tarzıdır.

“Onlar, Allah’ı bırakıp bilginlerini ve rahiplerini rabler (ilahlar) edindiler.”(9/Tevbe:31)

Mevdudi, Hz. Peygamberin açıklamasını kullanarak yukarıdaki ayete açıklık getiriyor. Dolayısıyla bu hadis-i şerifle Mevdudi, Allah'ın kitabına yetki tanımaksızın helal ve haramın sınırlarını belirleme yetkisini kendisinde görenlerin nefislerini ilah ve rabb ittihaz ettiklerini ve onlara kanun koyma yetkisi tanıyanların da onları rabler edindiklerini gösterdiğini söylemektedir.

⁷⁶ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'il Azim*, Daru't-Tayyibe, Arabistan, Riyad, 2005, VIII/III/345.

⁷⁷ Er-Râzi, XIII/169.

Ayetin ilk dönem kaynaklarında nasıl ele alındığına baktığımızda ise yaklaşık aynı minvalde açıklamalarla karşılaşmaktayız. Tefsirlerde de Hz. Peygamber'in açıklamalarını görebiliriz. Bu ilk dönem kaynaklarda da Yahudi ve Hıristiyanların tutumlarından bahsedilerek aynı hatalara düşmemeleri hususunda Müslümanlara dikkatli olun uyarısı yapıldığı dile getiriliyor. Fakat farklı bir yorum tarzı olarak Tefsir-i Kebir'de karşılaştığımız yorumu da ayrıca burada dile getirmemiz yerinde olacaktır. İmam Razi, bu ayetin tefsirinde genel olarak diğer tefsirlerde geçen açıklamalara benzer nitelikte yorumlar yaptıktan sonra şu ifadelerle yer vermiştir: "Ayette ifade edilen "rab edinme" hususundan, Allah'ın hükmünün tam karşıtı olarak din âlimlerine ve ruhbanlarına itaat ettikleri manası kastedilmiş olmakla birlikte, onların küfür sayılabilecek olan şeyleri bile Allah'ın hükmüne zırt olarak kabul etmiş olmaları da kastedilmiş olabilir."⁷⁸ Kanaatimizce İmam Razi bu yorumunda Tefhimu'l Kur'an'ın yorumundan daha sert bir açıklamada bulunmuştur.

"İşte Rabbiniz olan Allah budur, öyleyse O'na kulluk edin."(10/Yunus:3)

Mevdudi bu ayetin tefsirinde; "Rab" kelimesi gibi "ibadet" kelimesinin de birbiriyle ilişkili üç anlamı ihtiva ettiğini ifade etmektedir. Bunlar:

Tapınma

Kulluk

Boyun eğme

Mevdudi kelimeye verdiği üçüncü anlam üzerinde yoğunlaşmış ve ayetin anlamını ilk dönem kaynaklarında çok fazla yer almayan bir yorum tarzıyla ifade etmiştir. Kelimenin üçüncü anlamıyla; "madem tüm egemenlik Allah'ındır, O'nun emirlerine boyun eğmeli, O'nun yolunu izlemeli ve ne kendi nefsinin egemenliğini ne de bir başkasının egemenliğini O'nun egemenliği üstünde tanımamalıdır" şeklinde açıklamıştır. Diğer tefsirlerde Allah'ın yegane yaratıcı olduğunu bildiğiniz halde nasıl başkasına ibadet edersiniz diye bir ifadeye yer verilirken siyasi içerik taşıyan bir anlam verilmemiştir. Öncelikle ayetin başlangıç kısmında

⁷⁸ Er-Râzi, XVI/30,31.

dile getirilen göklerin yaratılışı ile ilgili bilgilere ayrıntılı olarak yer verilmiş, ayetin son cümlesi olan Mevdudi'nin de özel olarak egemenlikle ilgili yorum getirdiği kısımdan geniş olarak söz edilmemiştir.

"Bunun üzerine, kavminden küfre sapmış önde gelenler dediler ki: "Bu, sizin benzeriniz olan bir beşerden başkası değildir. Size karşı üstünlük elde etmek istiyor."(23/Mü'minun:24)

Bu ayetle ilgili olarak Mevdudi'nin yapmış olduğu açıklamanın gerçekten de çok özel anlamlar ifade ettiğini söyleyebiliriz. Diğer kaynaklarda Hz. Nuh'un kavminin peygamberlere karşı oluşlarından ve bu karşı oluşlarına delil olarak kasten sordukları sorulardan bahsedilmektedir. Onlara göre peygamberin bir insan olması kabullenilemez, bu bir iddiadan ibarettir ve büyüklük taslamak için söylenmiş bir iddiadır denilerek peygamberlik olgusunun ruhuna ters ifadelerle müşriklerin sözleri dile getirilmiştir. Kanaatimizce Mevdudi'nin yaptığı yorum; geçerliliği daha yüksek ve mesaj merkezli olması açısından kayda değerdir. Bu yorumu bir kez daha hatırlamak maksadıyla şu şekilde dile getirebiliriz:

“Gerçekten, kendilerini dünyevî kazanç ve çıkarlar peşinde tüketen kişiler, bu dünyada bazılarının özel çıkar gözetmeden ve içtenlikle insanlığın iyiliği için kendilerini ortaya koyabileceklerine asla inanamazlar. Böyleleri güç ve iktidarı ele geçirmek için kandırıcı sloganlar atmayı ve gece gündüz durmadan yalan vaatlerde bulunmayı oldukça tabii görürler. Ancak halkı kandırmak için içten ve bensiz görünmek gerektiği, aslında bunların hiçbir işe yaramayacağı düşüncesindedir onlar. Bu nedendir ki, her dönemde iktidarda olanlar, sanki iktidar ve egemenlik kendilerinin doğuştan hakkıymış ve iktidarı ele geçirme kavgalarından dolayı kendileri hiç kınanamazmış gibi 'ıslah edicilere', doğruya çağıranlara yani peygamberlere sürekli olarak 'iktidar hırslısı' damgasını vurmuşlardır.”⁷⁹

⁷⁹ Tefhim, III/411

"(Firavun) Dedi ki: "Andolsun, benim dışımda bir ilah edinecek olursan, seni mutlaka hapse atacağım."(26/Şuara:29)

Mevdudi bu ayetin yorumunda diğer tefsirlerde yapılan yorumlardan daha farklı olarak çok önem verdiği ve anlam kaymasına uğradığını düşündüğü "ilah" kavramı hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Günümüzde bazı geçici iktidar sahiplerinin içine düştüğü yanılgıyı dile getirmiş ve bu hükümdarların, her zaman, dünya işlerinde mutlak otoritenin yalnızca kendilerine ait olduğunu ve hiç bir ilâhın kendilerinin koyduğu kanuna ve çizdikleri politikaya karışma hakkının bulunmadığını iddia ede geldiklerini söylemiştir. Bu durumda da ilah kavramını algılayışları da sadece dar bir dini alanla sınırlı olmuştur. Diğer kaynaklarda ayetin yorumuna baktığımız zaman yalnızca Hz. Musa ve Kıptiler arasında geçen diyalogdan bahsedildiğini ve günün meselelerine dair herhangi bir yorumun bulunmadığını görüyoruz.

"Firavun dedi ki: "Ey önde gelenler, sizin için benden başka bir ilah olduğunu bilmiyorum."(28/Kasas:38)

Mevdudi, bu ayetin yorumunda da "ilah" kavramı üzerinde duruyor ve tam anlamıyla siyasi diyebileceğimiz bir açıklama yapıyor. Firavun'un ilahlık iddiasını bütün emir ve yasakların teşrii membaı olarak kendisini görmesi olarak ifade ediyor.

Mevdudi'ye göre Firavun'un durumu peygamberler tarafından getirilen ilahî kanundan bağımsız olarak siyasî ve hukukî hâkimiyet iddiasında bulunan devletlerin durumundan hiç de farklı değildir. Bu devletler kanun koyucu, emir ve yasakları belirleyici olarak ister bir kralı görsünler, isterse millet iradesini ülkenin, Allah'ın koyup peygamberlerin tebliğ ettiği kanun ile değil de kendi kanunlarıyla yönetilmesi durumuna müncer oldukları sürece, Firavun'un durumuyla kendilerinininki arasında hiçbir fark yok demektir. Firavun "ilah" kelimesini kendisi için kullanmıştır, ancak bu devletler "hâkimiyet" kelimesini de aynı anlamda kullanmaktadırlar. Müfessirimiz bu yorumuyla zamanın "sınırsız hâkimiyet iddiasında bulunan yöneticilerine" göndermelerde bulunuyor ve ayetin açıklamasını güncelleştiriyor. Diğer kaynaklara baktığımızda bu şekilde eleştirel

ve sert bir açıklamayla karşılaşmamaktayız. Firavun'un ilahlık iddiasının bir iftiradan ibaret olduğunu ve buna inananların da eksik akıl sahipleri olduğunu dile getirmekle yetinildiğini görmekteyiz.

"Hakkında ihtilâfa düştüğünüz herhangi bir şey; artık O'nun hükmü Allah'ındır." (42/Şura:10)

Mevdudi, yukarıdaki ayetin yorumunda ise hüküm kavramıyla ilişkili olarak ilahlığın vasıflarından bahsetmektedir.

Ona göre şayet velayet sahibi Allah ise, hâkim de O olmalı ve insanların ihtilaflarını O karara bağlamalıdır. Müfessirimiz bazı kimselerin, söz konusu hususu ahirete müteallik olarak anlamalarının yanlış olduğunu ifade etmektedir. Mevdudi siyasi içerikli bir yorum diyebileceğimiz şekilde ve diğer kaynaklarda ele alınmayan bir tarzda açıklamalara da yer veriyor ve şöyle diyor: "Ahlâkta iyilik ve kötülüğün niteliğini, muamelatta haklı veya haksızın kim olduğunu, sosyal bilimlerde, siyasette, ekonomide hangi yolun doğru hangi yolun yanlış olduğunu Allah belirler." Mevdudi'nin bu ifadesinin diğer kaynaklardan oldukça farklı olduğunu ve daha keskin çizgileri ifade ettiğini söyleyebiliriz.

"Yoksa onların birtakım ortakları mı var ki, Allah'ın izin vermediği şeyleri, dinden kendilerine teşrî' ettiler (bir şeriat kıldılar)? Eğer o fasıl kelimesi olmasaydı, elbette aralarında hüküm (karar) verilirdi. Gerçekten zalimler için acıklı bir azap vardır."(42/Şura:21)

İbn Kesir, tefsirinde bu ayetin yorumuyla ilgili olarak Hz. Peygamberden bir hadis-i şerif naklediyor. Huzaa Kabilesi hâkimlerinden bir adamın adak deveyi haram sayma gibi bir kanun vazettiğinden ve böylece Allah'ın yetkisinde olan kanun koyma işi konusunda hadsizlik yaptığından bahsediyor.

Mevdudi ise ayetin açıklamasında ilk dönem kaynaklarına paralel olarak ifadeler yer veriyor. "Şürekau" (ortaklar) ifadesi ile sadece insanların kendilerine yalvardıkları, müracaatta buldukları, dua ettikleri, ibadet edip adak kestirdikleri ve bu şekilde ortak koştukları tanrıların kastedilmediğini, 'ortaklar' ile insanların

kendilerine Allah ile beraber hüküm koymada ortak kabul ettiği kimselerin anlatılmak istendiğini dile getiriyor.

"Göklerde ve yerde olanların tümü Allah'ı tespih etmiştir. O, üstün ve güçlü (aziz) olandır, hüküm ve hikmet sahibidir."(57/Hadid:1)

Mevdudi yukarıdaki ayetin açıklamasında kâinatın yaratıcısının her türlü kusur ve zaafıtan uzak olduğunu dolayısıyla ancak böyle bir zatın bu kâinat nizamını böylesine kusursuz olarak sağlayabileceğini ifade ediyor. Siyaset ve hukuk bilimcilerin de sınırsız hâkimiyet ve iktidar sahibinin kusurlardan uzak olacağı gerçeğini anlamaları gerektiğini dile getiriyor. Fakat bu noktada onların algılayışlarındaki eksikliği de açıklıyor. Ona göre; düşünürler siyasal sistemlerle ilgili teorilerini öne sürerlerken, idarecileri kesin iktidar sahibi farz ederek, onları her türlü noksandan münezze kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ancak hiç bir kulun hatasız ve sınırsız, mutlak bir yetki sahibi olamayacağı apaçık ortadadır. Ayrıca bir önderin, bir meclisin, bir milletin, bir partinin sınırlı iktidarının hatadan beri olması mümkün değildir.

Mevdudi yukarıda dile getirdiği bu gerçekler doğrultusunda Kur'an'da öne sürülen yönetim felsefesinin en doğru ve en mantıklı olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda ilk dönem kaynaklarında ayetin yorumuna baktığımızda, ayette geçen Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla ilgili genel açıklamalarla karşılaşmaktayız. Burada da Mevdudi'nin yorumunun farklılığını açıkça görmemiz mümkündür.

"O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur. Melik'tir (bütün mülkün sahibidir). Kuddûs'tur; Selam'dır; Mü'min'dir; Müheymin'dir; Aziz'dir; Cebbar'dır; Mütekebbir'dir. Allah, (müşriklerin) şirk koştuklarından çok yücedir."(59/Haşr:23)

İlk dönem kaynaklarında müfessirler, genel olarak Mücahid ve Katade'nin görüşlerini naklederek "Kuddus" kelimesine "mübarek olma" ve

“temiz” anlamlarını vermişlerdir. İbn Cüreyc ise; “yüce melekler onu takdis ederler” şeklinde anlam vermiştir.⁸⁰

Mevdudi ise kuddusiyeti, mutlak iktidar sahibinde bulunması gereken bir özellik olarak ele almış ve Allah'ın dışında, hiçbir iktidar sahibinin kuddûs olmadığına açık bir gerçek olduğunu dile getirmiştir. Padişahlık, cumhuriyet, krallık veya herhangi bir beşeri sistemin hükümdarında söz konusu kuddusiyeti tasavvur etmek mümkün bile değildir diyen Mevdudi, insanların kendi yöneticilerine bu kuddusiyeti atfettiklerini ve böylece yanılgıya düştüklerini söylemiştir.

"Göklerde ve yerde olanların tümü Allah'ı tespih etmektedir. Mülk de o'nundur, hamd (övgü) de O'nundur. O, her şeye güç yetirendir." (64/Teğabun:1)

Mevdudi bu ayetin açıklamasında diğer tefsirlerden farklı olarak kendi yorum stilini ifade eder tarzda bir düşüncüyü dile getiriyor. Zira diğer tefsirlerde, bütün yaratıklara tasarruf eden, yarattığı ve takdir ettiği her şeyde övgüye layık olanın Allah olduğu dile getirilirken Mevdudi yorumu genişletiyor ve Onun, kâinatı yaratıp harekete geçirmekle kalmayıp, her an bu kâinatı idare etmekte olduğunu dile getiriyor. Sınırlı ve geçici bir yetkinin de yeryüzündeki insanlara geçici olarak Allah tarafından verildiğini, Allah'ın dilediği bir zamana kadar, bu yetkilerini ellerinde tutabileceğini de ifade ediyor. Görüldüğü üzere diğer tefsirlerde, insanların bir kısmına Allah tarafından verilmiş bir yetkinin olup olmadığından bahsedilmemektedir.

"Allah, O'ndan başka ilah yoktur. Öyleyse müminler (yalnızca) Allah'a tevekkül etsinler." (64/Teğabun:13)

Ayetin açıklamasında ilk dönem kaynakları ve Mevdudi'nin yaptığı açıklamalar paralellik arz etmektedir. Nitekim diğer tefsirlerde bu ayetle ilgili Allah'ın birliğini kabul ettikten sonra ona yönelme hususuna dikkat çekilmiştir. Mevdudi ise “ilah” kavramıyla ilgili olarak daha önce dile getirdiği kesin çizgileri tekrarlamıyor ve samimi bir inanç ve sonrasında tevekküle vurgu yapıyor.

⁸⁰ İbn Cerir Et-Taberi, *Cami'u'l-Beyan An-Te'vilu'l-Kur'an*, Dar'u İhya-i Türesi'l-Arabi, Beyrut, 2001, X/340.

II. TEFHİMÜ'L-KUR'AN'DA YORUM YAPILAN HÂKİMİYET KAVRAMIYLA İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR

A. HÜKÜM

Mevdudi yaptığı yorumlarda ayetin siyak ve sibakına da uygun olarak "hükm"ü kimi zaman peygambere kimi zaman da Allah'a ait olarak ifade etmiştir. Peygambere verilen hükümden kastedilenin de Allah tarafından verilen yetki olduğunu dile getirmiştir. Kanaatimizce "hükm" Mevdudi'nin de kelimeye verdiği anlamla, yargı gücünü ve bizzat Allah'ın emirlerinin tümünü ifade eder. Bu bağlamda hükmün sahibi ve kaynağı Allah fakat Allah'ın bu hükmünü hayata geçiren yani hükmü hâkim kılacak olan insandır.

1. *"Hayır, öyle değil; Rabbine andolsun, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem kılıp sonra senin verdiği hükme, içlerinde hiç bir sıkıntı bulmaksızın, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça, iman etmiş olmazlar"*(4/Nisa:65)

Ayet 65'te verilen emir, sadece Hz. Peygamber'in (s.a) hayat süresi ile sınırlı değildir. Kıyamet gününe kadar geçerlidir. Hz. Peygamber'in (s.a) Allah'ın rehberliğiyle öğrettiği hayat tarzı, O'nun uyguladığı ve öğrettiği hüküm ve düzenlemeler, Kıyamet'e dek tek nihaî otorite olarak kalacaktır. Bir kimsenin gerçek Müslüman olup olmadığını işte bu otoriteyi kabul edip etmemesi belirler.⁸¹

2. *"Tövbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, (İslam uğrunda) seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredenler, kötülükten sakındıranlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar; sen (bütün) müminleri müjdele."*(9/Tevbe:112)

Ayetteki Allah'ın sınırlarını koruyanlar ifadesini Mevdudi şöyle yorumlamıştır:

Yani, imanın gerekleri, ibadet, ahlak, toplumsal davranış, kültür, ekonomi, politika, hukuk, savaş-barış, kısacası bireysel ve toplumsal hayatın bütün yönlerinde "...Allah'ın belirlediği sınırları titizlikle göz önünde

⁸¹ Tefhim, I/377

bulunduran..." veya "... Allah'ın hükümlerini hakkıyla gözeten..." kimseler demektir. Onlar, arzularını tatmin için ne bu hudutları aşar ve kendi kafalarından kanunlar uydurur ne de ilahi hukuk yerine başka sistemleri ikame ederler. Onlar bu hudutları korur ve çiğnenmelerine mani olurlar.⁸²

3. *"Çocuğun doğup büyümesinden sonra ona dedik ki: "Ey Yahya, Kitabı kuvvetle tut. Daha çocuk iken ona hikmet verdik."(19/Meryem:12)*

Ayetteki "hükm" (hikmet) kelimesi şu anlamlara gelir:

1) Karar vermek, 2) Doğru fikirler oluşturmak, 3) İlahi kanunu yorumlamak, 4) Sorunları çözümlenmek 5) Allah'ın karar ve hüküm verme konusunda verdiği yetki.⁸³

4. *"Lut'a da bir hüküm ve ilim verdik"(21/Enbiya:74)*

"Hüküm" kelimesi çok geniş bir anlama sahiptir. Yargı, hikmet, doğruyu yanlıştan ayıran ölçü ve Allah'tan gelen yetki anlamlarına gelir.⁸⁴

5. *"Rabbim, bana hüküm (ve hikmet) bağışla ve beni salih olanlara kat;"(26/Şuara:83)*

Bu duanın yapıldığı zamanda Hz. İbrahim (a.s) peygamberliğe getirilmiş bulunduğu, burada hüküm, peygamberlik anlamında değildir. Bu dua peygamberlikten önce yapılmış olsa bile, peygamberlik, istek üzerine verilmeyip Allah'ın dilediğine bahşettiği bir şey olduğundan, yine peygamberlik anlamında değildir. Burada hüküm, hikmet, ilim, doğru ile yanlış ayırt etme ve yargı gücü demektir.⁸⁵

6. *"Bundan böyle, benimle onların arasını açık bir hükümle ayır ve beni ve benimle birlikte olan müminleri kurtar."(26/Şuara:118)*

Burada Mevdudi tarafından, fe-te-ha kelimesine hüküm anlamı verilmiş ve şöyle açıklanmıştır:

⁸² Tefhim, II/280.

⁸³ Tefhim, III/211

⁸⁴ Tefhim, III/321

⁸⁵ Tefhim, IV/37.

Benimle, müminlerden beraberindekileri kurtar": "Yalnızca kimin doğrudan, kimin yanlışta olduğu konusunda hüküm verme; öyle bir hüküm ver ki, Hakikat'in izleyicileri kurtulsun, yalanan ve sahtenin izleyicileri bütünüyle yeryüzünden silinsin.⁸⁶

7. *"O, erginlik çağına ulaşıp olgunlaşınca, biz ona bir 'hüküm ve hikmet' ve ilim verdik. Biz iyilikte bulunanları işte böyle ödüllendiririz."*(28/Kasas:14)

"Hüküm"; hikmet, anlayış ve hükmetme gücünü tazammun eder. "İlm" ise hem dinî hem dünyevî bilgidir. Hz. Musa (a.s) ailesiyle kurduğu temas sonucu atalarının -Yusuf, Yakub, İshak ve İbrahim (a.s)- öğretilerini biliyordu ve Kral'ın sarayında bir prens olarak eğitim görürken Mısır'da cari olan ilimlerden de nasibini almıştı. Burada "Hüküm" (Hikmet) ve "İlm" (Bilgi) peygamberliğin bağışlanması anlamına değildir, çünkü peygamberlik, Hz. Musa'ya birkaç yıl sonra bağışlanmıştır.⁸⁷ Nitekim Hz. İsa, siyasi bir lider olmadığı halde kendisine "hüküm" verildiğinden bahsedilmesi hâkimiyet kavramının anlamının siyasi otorite ve yöneticilikle sınırlı olmadığını göstermektedir.

8. *"Allah, kendi dışında hangi şeye tapmakta olduklarını şüphesiz bilmektedir. O, güçlü ve üstün olandır, hüküm ve hikmet sahibidir."*(29/Ankebut:42)

Yani, "Allah, onların mabut edindikleri ve yardım diledikleri varlık ve eşyaların ne olduklarını elbette bilir. Tek kudret sahibi, bu âlemi kendi hüküm ve hikmetine göre idare eden Allah'tır. Bu ayetin değişik bir tercümesi de şöyle olabilir: "Allah, onların kendisinden başka taptıkları şeylerin aslında hiçbir şey olduklarını bilir. O üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir."⁸⁸

9. *"Sonra da onu 'düzeltip bir biçime soktu' ve ona ruhundan üflledi."*(32/Secde:9)

⁸⁶ Tefhim, IV/49.

⁸⁷ Tefhim, IV/165.

⁸⁸ Tefhim, IV/253.

" Ruh" yalnızca, yaşayan bir şeyin hareket etmesi yüzünden hayat anlamını içermez; insanı diğer yeryüzü yaratıklarından ayıran, onu bir şahsiyet sahibi haline getiren ve ona Allah'ın halifesi liyakatini kazandıran, onu şuur ve düşünce, yetki ve hüküm, tefrik ve temyiz ile muttasıf kılan aslî özelliği yüzünden bu anlama sahiptir.

Allah bu "Ruh"u bizzat kendisine nispet etmiştir; bunun sebebi ya onun yalnızca Allah'a ait olması ve tıpkı herhangi bir şeyin O'nun Rabb (sahip)liğine nispeti gibi, Allah'ın zatına nispet edilmesidir yahut da insanın kendileriyle karakterize edildiği bilgi, düşünce, şuur, irade, hüküm, yetki... Vs. sıfatlarının Allah'ın sıfatlarının bir yansıması olmasıdır. Bu sıfatlar maddenin o veya bu terkiinden değil, bizzat Allah'tan gelmez. İnsan bilgiyi Allah'ın ilminden, hikmeti Allah'ın hikmetinden ve yetkiyi Allah'ın otoritesinden almaktadır. O, bunları ilimsiz, hikmetsiz ve yetkisiz bir kaynaktan almamaktadır.⁸⁹

B. HİLAFET

Devlet (hükümdarlık), insanlar için tabii bir durumdur. İnsanların yaşamlarını ve varlıklarını devam ettirebilmeleri ancak zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya gelmeleri ve yardımlaşmalarıyla mümkün olur. Ancak insanlarda bulunan hayvani tabiatlarının bir sonucu olarak ihtiyaçlarını karşılamada haksızlık ve zulme yönelirler ve başkalarının mallarına el uzatırlar. Sonuçta kanların aktığı, canların heder olduğu bir kargaşalık baş gösterir ve yaratıcının korunmasını istediği insan türü kesintiye uğrar. Dolayısıyla insanlar arasındaki ilişkileri düzene koyacak ve onların birbirlerine zulmetmelerine engel olacak bir yönetici olmadan insanların böylesine bir kargaşa içinde yaşamlarını devam ettirmeleri mümkün olmayacaktır.⁹⁰ İnsanlar arasında olması gereken düzeni tesis edecek bir idareci de bu durumda zorunludur. Bu idareci, hangi toplumda olursa olsun o toplumun her yönden sağlıklı bir işleyişle varlığını sürdürmesi için, pek çok yetkiyi de elinde bulundurarak çaba sarf etmelidir.

⁸⁹ Tefhim, IV/357.

⁹⁰ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, (tr. Halil Kendir), Ankara, 2004, s.265.

İslam Devletinde Devlet başkanına halife denilmiştir. Çünkü topluluğu sevk ve idarede Peygambere halef olmuştur. “Peygamberin halifesi” demekte sakınca yoktur. Genel olarak halife terimi kullanılır. “Allah’ın halifesi” demenin uygun olup olmaması hususunda iki fikir vardır:

Böyle bir sözün kullanılmasında sakınca görmeyenler: İnsanlar arasında Allah’ın hak ve kanunlarını yürüttüğünden Allah’ın halifesi terimi kullanılabilir derler. Bunlar, insanların yeryüzündeki genel halifeliğini bildiren şu ayetleri esas alarak bu isimlendirmeyi caiz görmüşlerdir: “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” (2/Bakara:30). “Sizi yeryüzünün halifeleri yapan...” (6/En’am:165).⁹¹

Âlimlerin ekseriyeti ise böyle bir sözün söylenemeyeceği, söyleyenin fiske ve fücür, kötülük sahibi olduğu, ancak ölen ve kaybolanın halef bırakabileceği, Allah’ın ise ölen veya kaybolan birisi olmadığından bu sözün söylenemeyeceği fikrindedirler.⁹² Hz. Ebu Bekir de kendisine bu şekilde hitap edilmesini yasaklayarak şöyle demiştir: “Ben Allah’ın halifesi değil, Allah’ın elçisinin halifesiyim.” Çünkü ancak gaib olanlara (mevcut ve hazır bulunmayanlara) halef olunur, hazır bulunanlara halef olmak ise söz konusu değildir.⁹³

Hilafet, din ve dünyaya ait işlerin yürütülmesi için Nübüvvete halef olarak konulmuş, kabul edilmiş bir müessesedir. İmam Mâverdî, halifeye uymanın aklen ve dinen vacip olduğunu dile getirmektedir. Ona göre; dini işler bir yana bırakılırsa akıl yolu ile halifenin dünyaya ait hukuki işleri yürütebileceği kabul edilir. Fakat akıl fertlerin dine ve kanuna bağlılığını, uymalarını emredemez. Yalnızca akıl sahibi her şahsın kötülük yapmasını, birbirine zarar vermesini önler. Hâlbuki din sahasında işleri yürütenlere dünyaya ait işlerin de verilmesini din emreder.⁹⁴ Bu anlamda din, hayatın her alanında olduğu gibi yönetim ve siyasi idarede de en etkin rol almakta ve prensipler vazetmektedir.

⁹¹ İbn-i Haldun, A.g.e., s.271.

⁹² Mâverdî, A.g.e., s.19.

⁹³ İbn-i Haldun, A.g.e., s.271.

⁹⁴ Ebû'l- Hasan el Mâverdî, *El-Ahkâmü's- Sultâniye*, (tr. Ali Şafak), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976. s.5.

Sonuçta halifelik, dini korumak ve dinin gereklerine göre dünyayı yönetmek (siyaset etmek) konusunda Hz. Peygambere vekâlet (halifelik) etmektedir.⁹⁵ Bu makamın farz oluşu icma ile sabit olmuştur. Ancak bu iş farz-ı kifaye olup, imamın seçilmesi ehlü'l-akd ve'l-hal'in görevidir. Diğer insanlara da, Allah'ın şu sözünün gereği olarak, onların seçtiği imama itaat etmek düşer: “Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan emir sahiplerine de” (4/Nisa:59)⁹⁶ Kendiliğinden hilafet makamına gelen bir şahsın halifeliği teessüs etmiş olmaz. Çünkü hilafet rıza ve seçimle teşekkül eder.⁹⁷

Halife kavramı, genellikle, başka bir Kur'an terimi olan "imamet" in eş anlamlısı olarak da kullanılır. Teknik olarak ise, İslam toplumunun başkanı olarak Peygamberin halefini seçme kurumu anlamında kullanılmaktadır. ⁹⁸ Bu sebeple; Halife denildiği zaman yalnızca bir dini lider değil, İslam devletinin başkanı anlaşılmalıdır.⁹⁹ Halifenin yetki alanı düşünüldüğünde hâkimiyetin kaynağı sorusu gündeme gelmektedir. Muhammed Esed, "Halife" kelimesini " mülkiyetin kendisine emanet edilmiş olması" anlamında kullanmıştır.¹⁰⁰

İbn-i Haldun, *Mukaddime*'sinde, halifelik kurumunun Hz. Peygamber döneminde önemli olmadığına veya gündeme alınacak kadar önemli bir yer işgal etmediğine dikkat çekiyor. Halifeliğin ilk halifeler döneminde, savunma, cihad, dinden dönenlerle meşgul olma ve fetihler sebebiyle belli bir öneme kavuştuğunu ileri sürmektedir.¹⁰¹

Halifelik, Hıristiyanlıktaki Papa Gelasius'un geliştirdiği, 'iki kılıç kuramı' olarak adlandırılan görüşten de oldukça farklıdır. İncil'in Luka bölümü 22:7'de Petrus'un (St. Peter) İsa'ya söylediği "İşte burada iki kılıç" ayetinden ilham alarak Gelasius, bu iki kılıcın dünyevi ve ruhani güce gönderme yaptığını ileri sürer. İki Kılıç Kuramı, ayrıca bütün iktidarların (her iki kılıcın) Tanrı'dan geldiğine ve

⁹⁵ İbn-i Haldun, A.g.e., s. 270.

⁹⁶ İbn-i Haldun, A.g.e., s. 273.

⁹⁷ Mâverdi, A.g.e., s. 9.

⁹⁸ Özel, Mustafa, *Kur'an'da Anahtar Siyasi Kavramlar*, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. XV, İzmir, 2002, s.269.

⁹⁹ El Arabî, Muhammed Abdullah, *İslam'da Yönetim Sistemi*, s.15.

¹⁰⁰ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İşaret yayınları, Ankara, 1997, s.12.

¹⁰¹ İbn-i Haldun, A.g.e., s.299.

kilisenin bir kılıcı elinde tutarken, diğeri de yönetmesi için krallara verdiğine inanır. Bundan dolayı krallar sadece kiliseye hizmet etmekle kalmazlar, iktidarlarını da onlardan alırlar. Ki bu Papa'ya ve papazlara hatırı sayılır bir güç verir.¹⁰² İslam dünyası için böyle bir durum söz konusu değildir. Bakara Suresi'nde geçen "*Yeryüzünde bir halife yaratacağım!*" ifadesinde kullanılan "halife" kelimesi genel olarak insanlar için kullanılmıştır. Bu sebeple Allah'ın kanunlarını, sünnetullahı yeryüzünde uygulamaya koyacak olan da yalnızca liderler değil bütün insanlardır. Çünkü Allah'ın yönetimde kendisini bir bütünün birinci ya da ikinci parçası olarak değerlendirmesi söz konusu değildir. İslam dinine göre yönetme, kanun koyma yetkisi yalnız Allah'a aittir. Allah özellikle belli kişilerle bu yetkiyi paylaşmaz. Dolayısıyla insan, Allah'ın değil; insanın temsilcisidir.

Burada, "İslam Devleti mevzuunu ele almış pek çok yazarın düştüğü büyük cehalete işaret etmek durumundayız. Gerçekten de bu zatlar İslam Devleti'nin teokratik olduğunu, onda iktidarın, geçmişin Hıristiyan Devletlerindeki krallarına benzer şekilde Allah tarafından halifeye verilmiş olduğunu iddia etmişlerdir. Hiçbir Müslüman halife Allah'ın şeriatını tatbik ettiğini söylerken onun iktidarını Allah'tan aldığını kastetmemiştir. Halife, mesela Napolyon kanununu Justinyen'in veya bir başkasının teşriini değil fakat Allah'ın koyduğu hükümleri, şeriatı tatbik etmektedir. İktidar konusuna gelince Halifeler bunu taahhüt (beyat) yoluyla bizzat halktan almaktadırlar.¹⁰³

Mevdudi, halifenin Allah'ın kendisine verdiği yetkiyi Allah adına kullandığını ifade ediyor. Halifeyi Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak düşünen bakış açısıyla örtüşen bir yoruma sahip olan müfessirimiz, bu yorumlarını tefsirinde de dile getirmiştir.

Mevdudi'ye göre; Allah, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra tüm insanlıktan bir sadakat yemini almış ve onları kendisinin halifesi olarak yeryüzüne gönderdiğini bildirmiştir. O halde insan malik değildir, o sadece Allah'ın

¹⁰²Tannenbaum, Donalt ve Sohultz, David, *Siyasi Düşünce Tarihi, Filozoflar ve Fikirleri*, çev. Fatih Demirci, Adres Yay., Ankara, Eylül 2005, s.116-117.

¹⁰³ Hatipoğlu, *İslam'da Devlet ve İktidar*, s. 51.

temsilcisidir ve kendisine gerçek Hâkim tarafından verilenler dışında hiçbir güce sahip değildir. Mevdudi halife kavramıyla ilgili olarak ayetlerin ışığında bazı açıklamalar yapmış ve aşağıdaki şekilde yorumlarını dile getirmiştir.

(2/Bakara:27), (2/Bakara:30), (2/Bakara:38), (6/En'am:165), (15/Hicr:29), (20/Ta-ha:124) (27/Neml:15), (27/Neml:16), (27/Neml:62), (33/Ahzap:72), (35/Fatır:39), (38/Sad:26).

1. *"Ki (bunlar) Allah'ın ahidini, onu kesin olarak onayladıktan sonra bozarlar, Allah'ın kendisiyle birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler ve yeryüzünde bozgunculuk (fesad) çıkarırlar. Kayba uğrayanlar, işte bunlardır."(2/Bakara:27)*

Mevdudi, bu ayette geçen ahit kelimesini ve insanların Allah'a verdiği sözün hatırlatıldığını açıklamaktadır.

"Bir yöneticinin vatandaşları için ortaya koyduğu emir ve talimatlara Arapçada "ahd" (sözleşme) denir. Çünkü bunlar, vatandaşlar için uyulması zorunlu kurallardır. Bu ayette de, kelime bu anlamda kullanılmıştır. Allah'ın ahdi, insanlara sadece kendisine ibadet etmeleri, kendisine boyun eğmeleri ve kendisine itaat etmeleri için verdiği emirdir. Ahdin kabul edilmesi ise, tüm insanlığın Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışı sırasında verdiği, Allah'a itaat sözüdür."¹⁰⁴

Konuyla ilgili olarak Araf Suresi'nin 172. ayetini de delil getirmektedir. Bu ayetle Hz. Âdem'in yaratılmasından sonra tüm Âdem zürriyetine " Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusunun yöneltildiği ve cevap olarak da "Evet (Rabbimizsin) şahit olduk" cümlesinin ifade edildiği anlatılmaktadır. Mevdudi ayetin tefsirinde bu diyalogun fiilen gerçekleştiğini bildirmektedir. Kullarını yaratan Allah'ın ilahlığını ve Rabliğini onlara bildirmesi ve bu durumda kendisine halife yapmakta olduğu kullarından sadakat yemini almasını ifade etmektedir.¹⁰⁵

2. *"Hani Rabbin, Meleklerle: "Muhakkak ben, yeryüzünde bir halife var edeceğim" demişti."(2/Bakara:30)*

¹⁰⁴ Tefhim, I/59.

¹⁰⁵ Tefhim, II/113.

Yukarıdaki ayetle Allah, adeta kendilerinden sadakat yemini aldığı kullarını yeryüzünde halifelik yetkisi vererek ödüllendirmiştir.

"Halife, kendisine otorite tarafından verilen görevleri, onun yerine kullanan kişidir. O halde insan malik değildir, o sadece Allah'ın temsilcisidir ve kendisine gerçek Hâkim tarafından verilenler dışında hiçbir güce sahip değildir. Bu nedenle, kendi istediklerini yapma hakkına sahip değildir. Onun görevi, temsil ettiği otoritenin isteklerini yerine getirmektir. Eğer verilen yetkileri kendisinin sanır veya bu yetkileri kendi arzularına göre kullanırsa veya bir başkasının hâkimiyetini kabul edip, onun isteklerine boyun eğerse, bu isyan ve ihanet olur."¹⁰⁶

3. *"Dedik ki: "Oradan tümünüzün. Artık, ne zaman size benden bir hidayet gelir de, kim benim hidayetime uyarırsa, onlar için ne bir korku vardır, ne de mahzun olacaklardır."(2/Bakara:38)*

Mevdudi bu ayetin yorumunda insanoğlunun dünyaya geliş gayesini güzel bir dille ifade ediyor: "Oradan inin" emrinin tekrarlanması, Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılış gayesinin onun yeryüzünde halife tayin edilmesi olduğunu gösterir. O, sadece denenmek ve imtihan edilmek amacıyla Cennet'te tutulmuştu. Bu nedenle tövbesinin kabul edilmesinden sonra Cennet'te kalmasına izin verilmemiştir. Hz. Âdem (a.s.), dünyaya bir ceza olarak gönderilmemiş, yaratılış amacı (halifelik) nedeniyle gönderilmiştir.¹⁰⁷

4. *" O sizi yeryüzünün halifeleri kıldı ve size verdikleriyle sizi denemek için kiminizi kiminize göre derecelerle yükseltti." (6/En'am:165)*

Ayetin açıklamasında Mevdudi şu ifadelere yer vermektedir:

" Kâinattaki her şey Allah'a aittir, tüm insanlar da Allah'ın pek çok şeyini kendilerine emanet etmesi ve bunları kullanacak güç ve yetenek vermesi anlamında yeryüzünde O'nun halifeleridir."¹⁰⁸

¹⁰⁶ Tefhim, I/62

¹⁰⁷ Tefhim, I/67.

¹⁰⁸ Tefhim, I/620.

5. *"Ona bir biçim verdiğimde ve ona ruhumdan üfürdüğümde hemen ona secde ederek kapanın."*(15/Hicr:29)

"... Ona Ruhumdan üflediğim (zaman)...."

"... Ona ilahi özelliklerimin bir yansımasını verdiğim (zaman)..." Bu, insan ruhunun hayat, bilgi, kudret, istek, basiret ve ortalama tüm diğer insani özelliklere sahip olduğunu gösterir. Bunlar gerçekte, kurutulmuş balçıktan yaratılan insana ilahi özelliklerin hafif bir yansımasıdır. İnsanı, Allah'ın halifesi olma konumuna yükselten ve onu meleklerin ve bütün dünyevi varlıkların secde edeceği bir yüceliğe eriştiren işte Allah'ın ruhunu insana üflemesi olayıdır. Bu bağlamda, ilahi özelliklerden bazılarını sahip olmanın, ilahlığın bir kısmına da sahip olmak anlamına gelmediğine dikkat edilmelidir. Çünkü ilahlık mutlak olarak bütün yaratıklar için erişilmesi söz konusu olmayan bir makamdır.¹⁰⁹

6. *"Kim de benim zikrimden yüz çevirirse, artık onun için sıkıntılı bir geçim vardır ve biz onu kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz."* (20/Ta-ha:124)

Mevdudi bu ayetin yorumunda bu kıssayla ilgili vardığı sonucu nakletmektedir. O'na göre yeryüzü halifeliği Âdem'e cennetteyken verilen halifeliğin aynısıdır. Allah ona bu görevi, cennette ve üstün özelliklerle ve yararlanabileceği sınırsız imkânlarla birlikte vermiştir. Onun bu görevde sürekli kalabilmesi için tabii tutulduğu imtihandan geçmesi gerekmektedir. Âdem'in ayartmalara kanmaması ve itaatte sebat göstermesi gerekiyordu. İşte Âdem'in yeryüzündeki halifeliğinin ona sınama olarak verilmesinin nedeni de buydu.¹¹⁰

7. *"Andolsun, biz Davut'a ve Süleyman'a bir ilim verdik: "Bizi inanmış kullarından birçoğuna göre üstün kılan Allah'a hamdolsun" dediler."*(27/Neml:15)

Süleyman, Davut'a mirasçı oldu ve dedi ki: "Ey insanlar, bize kuşların konuşma-dili öğretildi ve bize her şeyden (bol bir nimet) verildi. Hiç şüphesiz bu, apaçık olan bir üstünlüktür."(27/Neml:16)

¹⁰⁹ Tefhim, II/571.

¹¹⁰ Tefhim, II/283.

Yani, "Yeryüzündeki hilafeti şereflendirebilecek daha başka inanan kulları da vardı. Fakat bizim bu durumumuz, bizdeki herhangi bir özelliğimizden dolayı değil, aksine sadece Allah'ın bir lütfüdür. Bu mülk üzerine idareci olarak bizi, O, seçmiştir." "Yerine geçmek " demek burada, servet ve mülkün varisi olmak manasına gelmez; aksine, peygamberlik ve halifelik konusunda Davut'a (a.s) varis olmak manasınadır. ¹¹¹

8. *"Ya da sıkıntı ve ihtiyaç içinde olana, kendisine dua ettiği zaman icabet eden, kötülüğü açıp gideren ve sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? Allah ile beraber başka bir ilah mı? Ne kadar da az öğüt-alıp düşünüyorsunuz."*(27/Neml:62)

Buradaki halife kelimesinin kullanımının iki manası vardır: 1- "O, bir kuşaktan sonra başka bir kuşağı, bir kavmin arkasından başka birini ortaya çıkarır"; ve 2- "Dünyada hüküm sürmeniz için O, size güç-kuvvet verir."¹¹²

9. *"Gerçek şu ki, biz emanetleri göklere, yere ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korkuya kapıldılar; onu insan yükledi. Çünkü o, çok zalim, çok cahildir."*(33/Ahzap:72)

Burada "emanet" kelimesi, Kuran'a göre yeryüzünde insana verilen "hilafet" görevi yerine kullanılmıştır. İnsana isyan ve itaat etme seçeneğinin ve bu özgürlüğü kullanırken kendisine sayısız yaratık üzerinde hâkim olma yetkisinin verilmesi kaçınılmaz olarak insanın yaptığı hareketlerden sorumlu olmasını ve iyi amelleri için mükâfatlandırılıp, kötü amelleri için cezalandırılmasını gerektirir. İnsan bu güç ve yetkileri kendisi kazanmadığı gibi, bilakis bunlar kendisine Allah tarafından ihsan edildiği ve Allah'a bu güçlerin iyiye veya kötüye kullanılmasının hesabını vereceği için bunlar, Kuran'ın başka yerlerinde hilafet, burada ise emanet olarak tanımlanmıştır.

Yarattıklarından birine, benim mülkümün bir kulu olarak, dilerse üstünlüğümü kabul etme ve emirlerime itaat etme gücünü vermek istiyorum. Diğer taraftan bu yaratık beni inkâr etme, hatta bana isyan etme gücüne de sahip

¹¹¹ Tefhim, IV/97.

¹¹² Tefhim, VI/133.

olacaktır. Ona bu seçme özgürlüğünü verdikten sonra kendimi ondan sanki yokmuşum gibi gizleyeceğim. Bu özgürlüğünü kullanabilmesi için ona büyük güçler, sınırsız yetenekler ve kâinata istediğini yapabilmesi için sayısız yaratıklarım üzerinde hâkimiyet hakkı vereceğim. Daha sonra onu belirli bir zamanda hesaba çekeceğim. Benim emanet ettiğim özgürlüğü kötüye kullanan kimse büyük ve acıklı bir azaba çarptırılacak; isyan etmesi için elinde birçok fırsat ve şans olduğu halde bana itaati seçen kimse ise yaratıklarımın hiçbirinin ulaşamayacağı yüce makamlara ulaştırılacak. Şimdi söyleyin bakalım, hanginiz bu imtihanı yaşamaya hazırsınız?¹¹³

10. "Yeryüzünde sizi halifeler kılan o'dur." (35/Fatır:39)

Bu iki anlama gelebilir. Birincisi "Sizleri daha önce geçmiş olan kavim ve nesillerin yerine getirdik." İkincisi, "Sizler bu dünyada sadece halifesiniz, yani mülkün sahibi olan Allah, kendi mülkünde sizlere geçici olarak tasarruf etme yetkisi vermiştir."¹¹⁴

Bakara Suresinde ifade edilen diyalogda meleklerin yeryüzünde bir halife yaratılmasının hikmetini anlayamadıkları da belirtiliyor. Bunun hikmeti ancak Allah tarafından bilinebilir bir gerçektir.

11. "Ey Davud, gerçek şu ki, biz seni yeryüzünde bir halife kıldık. Öyleyse insanlar arasında hak ile hükmet, istek ve tutkulara (hevaya) uyma; sonra seni Allah'ın yolundan saptırır.(38/Sad:26)

Hz. Davud halifeliği sırasında yaptığı bir hatadan dolayı uyarılıyor ve kendisine verilen gücü hak ölçülerle kullanması gerektiği hatırlatılıyor. Mevdudu bu ayetin yorumunda şunları dile getiriyor:

Bu uyarı nedeniyle Hz. Davud tövbe etmiş ve Allah da onun bu tövbesini kabul ederek mertebesini yükseltmiştir. Bundan anlaşıldığına göre, Hz. Davud'un davranışında nefsanî bir zaafın payı vardı ve ayrıca -muhtemelen-

¹¹³ Tefhim, IV/465.

¹¹⁴ Tefhim, IV/563.

hükümdar oluşu sebebiyle gücünü adil olmayan bir biçimde kullanmıştı. Oysa bu şekilde davranmak bir hükümdara yakışmazdı.¹¹⁵

Mevdudi, hilafeti İslam devletinin yönetim biçimi olarak kabul etmekte ve bu yönetimin sahip olması gereken özellikleri ve devletin liderinde bulunması gereken nitelikleri aşağıdaki şekilde ayetlerle ifade etmektedir:

Yönetim ve liderlikle ilgili ayet ve yorumları

İslam'da bir yönetim şekli ortaya konmamıştır fakat yönetimin sahip olması gereken ilkeler titizlikle ifade edilmiştir. Bu ilkeler; 1) Allah'ın emirleri, 2) Halkın maslahatıdır. İfade edilen ilkelere uyan her türlü yönetim şekli ne olursa olsun alınıp uygulanabilir. Allah'ın doğruluk, eşitlik, adalet gibi emirlerini yerine getirmeyi amaçlayan ve bu konuda yönettiği kitlenin maslahatını esas alan yönetim ister oligarşi ister demokrasi, teokrasi veya hilafet olsun alınabilir. Bu yönetim şekilleri amaç değil araçtır.

Durumlara ve gelişen menfaatlerine göre idarenin şeklini tayin etmek tamamen onlara (müminlere) bırakılmıştır. Öyle ki o zamandan beri sabit ve önceden tespit edilmiş bir şekil yoktur. Kur'an-ı Kerim'in sükût ettiği her yeni meseleye tatbik edilecek Kur'ânî teşri siyaseti de budur. Bu davranış iyyinin araştırılmasında ve milletin menfaatinde daima şeriatın ruhuna sadık kalınmasını tazammun eder.¹¹⁶ Tefhimu'l- Kur'an'da yer alan siyasi içerikli yorumlar çerçevesinde incelediğimiz kavramlardan olan yönetim ve liderlikle ilgili müfessirimizin görüşleri de kayda değerdir. Müfessirimiz, 8 ayrı surede olmak üzere 13 ayette yönetim ve liderlikle ilgili siyasi içerikli yorumlarını dile getirmiştir. Bunlar aşağıdaki şekildedir:

**(2/Bakara:124) (2/Bakara:126) (2/Bakara:150) (2/Bakara:251)
(4/Nisa:34) (4/Nisa:58) (9/Tevbe:118) (11/Hud:98) (12/Yusuf:55) (17/İsra:16)
(22/Hacc:40) (22/Hacc:41) (30/Rûm:14)**

¹¹⁵ Tefhim, V/65.

¹¹⁶ Hatipoğlu, *İslam'da Devlet ve İktidar*, s. 38.

"Hani Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle denemeden geçirmişti.124 O da bunları tam olarak yerine getirmişti. (O zaman Allah İbrahim'e): "Seni şüphesiz insanlara imam kılacağım" demişti. (İbrahim) "Ya soyumdan olanlar?" deyince (Allah:) "Zalimler benim ahdime erişemez" demişti." (2/Bakara:124)

Mevdudi bu ayetin tefsirinde şunları ifade etmektedir:

"Kuran'ın değişik yerlerinde Hz. İbrahim'in (a.s.) insanlara imam ve rehber tayin edilmeden önce tâbi tutulduğu zor imtihanlardan bahsedilir. Hz. İbrahim (a.s.) bu imtihanları başarıyla atlatıp bu büyük sorumluluğu yerine getirebileceğini ispatladığında bu yüksek dereceye ulaşmıştı. Hakikat O'na vahyolunduktan sonra tüm hayatı bir dizi fedakârlıklarla geçmişti. O, hayatında değerli olan her şeyi feda etmiş ve Hakk yolunda her türlü zorluğa göğüs germişti."¹¹⁷

Ayetin devamında bu imamlığın Hz. İbrahim soyundan olan, yetenekli ve iyi olanlara verileceği, zalimlere bu yetkinin verilmeyeceği ifade ediliyor.

"Hani İbrahim: "Rabbim, bu şehri bir güvenlik yeri kıl ve halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları ürünlerle rızıklandır" demişti de (Allah:) "Küfredeni de az bir süre yararlandırır, sonra onu ateşin azabına uğrattırım; ne kötü bir dönüştür o" demişti." (2/Bakara:126)

Ayetin tefsirinde müfessir şöyle bir tespit yapmaktadır:

"Önderlik sadece gerçek müminlere; fakat dünya nimetleri hem müminlere, hem de kâfirlere verilecektir."¹¹⁸

Yukarıdaki ayette kanaatimizce önderlik ve liderlikten değil yalnızca nimetlerden bahsediliyor. Nimetler konusunda da inan, inanmayan herkes bir süre faydalanır ve sonra küfreden dönüş olarak gideceği yerde azaba uğrar deniliyor.

Vahye dayanan medeniyet ahlaki ön kabuller üzerinde yükselir ve bu ahlaki ön kabuller dünyevi hiçbir kazanç için feda edilemez. Kendini bu ideolojiye adanmış bir insan adaletin ve dürüstlüğün bayrağını yükseltir ve

¹¹⁷ Tefhim, I/112.

¹¹⁸ Tefhim, I/115.

doğruyu, adili dost-düşman hiç kimsenin hatırı için savunmaktan vazgeçmez. İnsanlar arasında da ırklara, memleketlere, renklere, dillere, akrabalıklara ve benzeri şeylere göre ayırım yapmaz.¹¹⁹

"Her nereden çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Siz de) her nerede olursanız yüzünüzü onun yönüne çevirin. Öyle ki, onlardan zulmedenlerin dışında insanların, size karşı (kullanabilecekleri) delilleri olmasın. Onlardan korkmayın, benden korkun, üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım. Umulur ki hidayete erersiniz." (2/Bakara:150)

Mevdudi ayeti şöyle yorumlamaktadır:

Buradaki nimet, Allah'ın İsrail oğulları'ndan alıp Müslümanlara devrettiği önderlik görevidir. Bu, doğru yolu izleyen ve tüm dünyayı doğru yola çağırarak görevlendirilen bir topluluğa verilebilecek en büyük mükâfattır. Burada Allah Müslümanlara şöyle demektedir: "Kıblenin değiştirilmesi, önderliğin değiştirilmesinin bir sembolüdür. İsyanız ve nankörlüğünüz nedeniyle önderliğin elinizden alınmaması için bu emre uymalısınız. Eğer emre uyarırsanız, bu nimet tamamen size lütfedilecektir."¹²⁰

"Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile bir kısmını def'i (engellemesi) olmasaydı, yeryüzü mutlaka fesada uğrardı.274 Ancak Allah, âlemlere karşı büyük fazl (ve ihsan) sahibidir." (2/Bakara:251)

Ayetin yorumunda Mevdudi önemli açıklamalarda bulunmuştur:

"Yeryüzünde barış ve düzeni korumak amacıyla Allah farklı grup, millet ve partilerin belli bir sınıra kadar güç kazanmalarına izin verir. Fakat onlar bu sınırları aşarlarsa, o zaman onların gücünü kırar ve yerlerine yenilerini getirir. Eğer Allah bir milletin veya bir grubun sonsuza dek hâkimiyette kalmasına izin verseydi, o zaman Allah'ın arzı karışıklık ve düzensizliklerle dolardı."¹²¹

¹¹⁹ Nedvi, Ebu'l Hasan, *Din ve Medeniyet Üzerine*, (tr.Enes Harman), Akyay Kaynak Yayınları, İzmir, 1976, s.79.

¹²⁰ Tefhim, VII/I, s.128.

¹²¹ Tefhim, I/196.

"Allah'ın, bazısını bazısına üstün kılması ve onların kendi mallarından harcaması nedeniyle erkekler, kadınlar üzerinde 'sorumlu-yöneticilerdir.'" (4/Nisa:34)

Mevdudi ayetin yorumunda şunları kaydetmektedir:

Arapça "kavvam" veya "kayyum" kelimesi, bir kimsenin, bir kuruluşun veya bir kurumun işlerini yürüten, ona bekçilik eden kimse için kullanılır. O halde erkekler, kadınların işlerinin düzenleyicisi, yöneticisi, koruyucusu, hâkimi ve reysidirler.¹²²

Bizce ayetten anlaşılan; insanların bazısının bazısına göre üstün durumda olduğudur. Ama bu üstünlük, cinsiyetten kaynaklanmamaktadır. Sahip olunan özellikler bakımından kadın ve erkeğin birbirinden farklı olduğu gerçeğine dayanarak yine her iki cinsin de kendine özgü üstün yetenekleri ve özellikleri olduğunu söyleyebiliriz. Ayette, erkeklerin yöneticilik ve sorumluluklarının gerekçesi olarak "geçimin temini" gösterilmiştir. Aynı zamanda bedenen güçlü oluşu da erkeklere Allah yolunda savaşma sorumluluğunu getirmiştir. Fakat erkeklerdeki bu üstünlük kadınlara baskı uygulama hakkını da vermez. Ayrıca bir yöneticide bulunması gereken özelliklerden birisi de mantıklı, duygusal olmayan karar verme yeteneğidir. Hâlbuki kadınlar, annelik içgüdülerinin de verdiği bir özelliğe; duygusallığa sahiptir. Bunlar kadın ve erkeğin genel olarak sahip oldukları özelliklerdir. Elbette ki hemcinslerinin özelliklerini taşımayan kadın ve erkeklerin de olması muhtemeldir. Bu sebeple, yöneticilik için gerekli vasıfları taşıyan bir kadın da hem devlet idaresinde hem de aile içinde bu görevi üstlenebilir.

"Hiç şüphe yok Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor..." (4/Nisa:58)

¹²² Tefhim, I/357.

Ayetin insanlar için genel anlamda prensipler sunmasını düşündüğümüz gibi, esasında ayetin yöneticilikle ilgili olduğunu sonraki ayetlerden de anlayabiliriz.

Mevdudi 58. ayetin yorumunda şunları ifade ediyor:

"Burada Müslümanlar, İsrail oğulları'nın daha önce düştükleri hatalara düşmemeleri için uyarılıyorlar. Onların düştükleri en büyük hata, dejenere oluşları sürecinde yetkiyi hep beceriksiz ve ehil olmayan kişilere vermeleriydi. Sorumluluk isteyen, dinî ve siyasî liderlikleri hep beceriksiz, ehil olmayan, dar kafalı, ahlâksız, şerefsiz ve adaletsiz kişilere vermeye başladılar. Bunun sonucu, tüm toplum yapısı çöktü. Müslümanlara bu konuda dikkatli olmaları ve sorumluluk isteyen yetkileri ehil, sorumluluğunun idrakinde ve iyi ahlâklı kişilere vermeleri söyleniyor."¹²³

"Savaştan geri bırakılan üç (kişiyi) de (bağışladı)." (9/Tevbe:118)

Bu ayette "Tebük" gibi çok kritik bir savaşa katılma konusunda hiçbir mazeretleri yokken sırf ihmalkârlıkları sebebiyle katılmayan üç kişiden, onlara verilen cezadan ve affedilişlerinden bahsediliyor. Mevdudi bu kişilerin yaşadığı olayda diğer Müslümanlar için alınacak ibretler olduğunu ifade ediyor ve sonrasında bu ibretli öyküden çıkarılacak mesajları maddeler halinde sıralıyor. Bizim konumuzla ilgili olarak gördüğümüz yorumlarını burada kaydedeceğiz:

Bu olayda, liderin ve onun takipçisi Müslüman toplumun ortaya koydukları tavır gerçekten eşsizdir. Azıcık dahi olsa herhangi bir kin ve öfke duygusu karıştırmamak şartıyla lider, şefkat duygusundan da ayrılmaksızın tebaasını -gerektiriyorsa- en şiddetli bir şekilde cezalandırabilir. Onun cezası, babanın oğluna verdiği cezaya benzer. Babalık şefkatinin ne olduğunu anlar anlamaz kişi, liderinin de, kendisine verdiği cezanın, hareketlerini ıslaha yönelik, dolayısıyla kendi hayrına olduğunu anlar. Böylece takipçi çok zor şartlar altında bile en mükemmel itaat örneğini sergiler. Ağır cezalandırmadan muzdarip olur

¹²³ Tefhim, I/370.

ama bunu şahsi veya taassubi gurur meselesi yaparak liderine başkaldırmayı asla düşünmez.

Şimdi de, hiçbir toplum tarafından gösterilemeyen en kuvvetli disiplin ve en yüksek ahlaki espriyi ortaya koyan İslam Toplumuna bir göz atalım. Liderin emretmesiyle bir toplum söz konusu kişilere bütünüyle yabancı hale geliyor. Liderin boykot ilan etmesiyle genel olarak da, özel olarak da bütünüyle bir toplum o ferde yabancı oluyor.¹²⁴

Mevdudi'nin yukarıda çok güzel bir üslupla anlattığı lider ve ona bütünüyle tabi olan tebaası; tam anlamıyla İslam'ın özüne, yapısına yakışır şekilde davranmışlardır.

"O, kıyamet günü kavminin önderliğine geçer, böylece onları ateşe götürmüş olur."(11/Hud:98)

Bu ayetten Kuran'da diğer bazı anlatılanlardan anlaşıldığına göre bir topluluğun bu dünyadaki önde gelenleri, kıyamet gününde de o topluluğun liderleri olacaklardır. Eğer liderler bu dünyada toplumu hakka, adalete ve doğruluğa sevk etmişse, onu izleyenler de kıyamet günü liderin sancağı altında toplanacaklar ve Cennet'e onun öncülüğünde gireceklerdir. Yok, eğer halkı dalalete, ahlaksızlığa ve zulme çağırmışsalar bu çağrıya uyanlar da onun liderliğinde Cehennem'e yürüyeceklerdir. Rasulullah (s.a) bir hadisinde bu konuyu şöyle açıklamaktadır: "Kıyamet günü "cahili" şairlerin sancağı, İmr'ul-Kays'ın elinde olacak ve topyekûn onun öncülüğünde cehenneme yürüyecekler"¹²⁵

"(Yusuf) Dedi ki: "Beni (bu) yerin (ülkenin) hazineleri üzerinde (bir yönetici) kıl. Çünkü ben, (bunları iyi) bir koruyucuyum, (yönetim işlerini de) bilenim."(12/Yusuf:55)

Ayetin açıklamasında Mevdudi akla gelebilecek bazı sorulara açıklık getiriyor. Bu sorular şu eksendedir: Hz. Yusuf bir peygamber olarak nasıl oluyor da Tağuti prensiplerle işleyen bir küfür düzenine hizmete talip olabiliyor?

¹²⁴ Tefhim, II/290.

¹²⁵ Tefhim, II/473.

Mevdudi ise bu düşüncelerin ayeti saptırma olduğunu söyleyerek şu açıklamalarda bulunmuştur:

Oysa peygamberin kendi kıssası bize öyle bir hisse vermede ki, tek bir Müslümanın bile yalnız başına, İslami safvetiyle imanı, akli ve hikmetiyle tüm bir ülkede İslami bir inkılâp oluşturabileceğini; gerçek bir müminin, ahlaki seciyesini gerektiği gibi kullanarak, bütün bir ülkeyi ordusuz, cephanesiz ve donanmasız fethedebileceğini öğretmektedir.¹²⁶

"Biz, bir ülkeyi helak etmek istediğimiz zaman, onun 'varlık ve güç sahibi önde gelenlerine' emrederiz, böylelikle onlar onda bozgunculuk çıkarırlar. Artık onun üzerine söz hak olur da, onu kökünden darmadağın ederiz."(17/İsra:16)

Bu ayet her toplumun önderlerini ve yöneticilerini seçmede çok dikkatli olması gerektiği konusunda bir uyarıdır. Çünkü eğer önderler günahkâr ve isyankâr olurlarsa, kaçınılmaz olarak toplumu da felakete sürüklerler.¹²⁷

"Hz. Ayşe (r.a)'den nakledilir: Kureyş'in Mahzum kabilesinden olup hırsızlık yapmış bulunan Fatma Bint Esved'in durumu onlara hayli üzüntü vermişti. Bu kadını cezadan affetmesi konusunda Rasulullah ile kim konuşabilir? Bu konuda kelam etmeye onun sevgilisi Üsame'den başka kim cesaret edebilir, diye aralarında konuştular. Sonunda Üsame bu konuyu Rasulullah ile görüştü. Bunun üzerine Rasulullah: "Allah'ın tayin ettiği cezalardan biri hakkında şefaati mi ediyorsun?" buyurdu. Sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Sizden önceki İsrailoğulları içlerinden mevki sahibi çalınca ona ceza uygulamayıp zayıf biri haksızlık yapınca onu cezalandırmalarından dolayı helak oldu. Allah'ın yemin ederim ki; Muhammed'in kızı Fatıma bile çalmış olsaydı muhakkak ki onun da elini keserdim."

Mevdudi, öncelikle İslami esaslara uygun bir yönetim için kurucu meclisin gayri İslami düzeni İslami bir düzene dönüştürmesi gerektiğini, bunun için de prensip olarak gereken temel meseleleri ilan etmesi gerektiğini söylüyor. Ardından İslami ilimlere vakıf kimselerin kanun yapma işine dâhil edilerek

¹²⁶ Tefhim, II/473.

¹²⁷ Tefhim, III/99.

onların yardımıyla bir anayasa hazırlaması gerektiğini ifade ediyor. Bu anayasanın halka sunulması ve seçimlere gidilmesiyle de ehil kişilerin seçilebileceğini söylüyor.

"Onlar, yalnızca; "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden dolayı, haksız yere yurtlarından sürgün edilip çıkarıldılar. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla bir kısmını defetmesi (yenilgiye uğratması) olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın isminin çokça anıldığı mescitler, muhakkak yıkılır giderdi. Allah kendi (dini)ne yardım edenlere kesin olarak yardım eder. Şüphesiz Allah, güçlü olandır, aziz olandır."(22/Hacc:40)

Mevdudi bu ayetin yorumunda şunları ifade etmektedir:

Bu cümlede ilahi bir kural ortaya konulmaktadır: "Allah hiç bir topluluğun ve hiç bir grubun sürekli hâkim durumda olmasına izin vermez. Her an bir grubu başka bir grupla defeder. Eğer böyle olmasaydı, sürekli hâkim olan grup sadece siyasi ve ekonomik alanlarda karışıklık çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda ibadet yerlerini de yakıp yıkardı.¹²⁸

"Onlar ki, yeryüzünde kendilerini yerleştirir iktidar sahibi kılarırsak, dosdoğru namazı kılarlar, zekâtı verirler, ma'rufu emrederler, münkerden sakındırırlar. Bütün işlerin sonu Allah'a aittir."(22/Hacc:41)

Mevdudi bu ayetin yorumunda; bu ayetle İslam Devleti'nin asıl gayesinin ve o iktidara sahip olanların özelliklerinin geniş değil kısaca anlatıldığını ifade etmektedir. Ayetin sonundaki ifadeyle ilgili de Mevdudi şu yorumu yapmaktadır: "Yeryüzünde kime, ne zaman iktidar verileceğine karar veren Allah'tır." Burada, yeryüzünün ve orada yaşayanların kaderinin kendi ellerinde olduğunu ve bu gücü ellerinden alacak başka bir gücün var olmadığını zanneden gururlu ve kendini beğenmiş insanların bu asılsız zanları ortadan kaldırılmaktadır. Bilakis Allah, kendisinin her şeye kadir ve en güçlü olduğunu göstermek için olağanüstü bir şekilde iktidarı kuvvetli görünenden alıp güçsüze verir¹²⁹

¹²⁸ Tefhim, III/373.

¹²⁹ Tefhim, III/373

"Kıyamet saatinin kopacağı gün, (müminlerle kâfirler birbirlerinden) ayrılırlar."(30/Rûm:14)

İslâm'ın dünyada iken ayrılık ve birliğin temeli kabul ettiği, cahiliyeye tapanların ise inkâr ettiği şey, ahirette ayrılık ve birliğin temelini oluşturacaktır. İslâm, insanları birleştiren ve birbirinden ayıran gerçek niteliğin iman ve ahlâk olduğunu söyler. İlâhî hidayete inananlar ve hayat tarzlarını buna dayalı olarak inşa edenler, hangi ırk, hangi ülke veya hangi bölgeye mensup olurlarsa olsunlar, bir tek ümmettirler. İlâhî hidayete tabi olanlarla olmayanlar bu millete dâhil olamazlar. Onlar ne dünyada ortak bir hayat çizgisinde yürüyebilirler, ne de ahirette aynı akıbeti paylaşırlar. Dünya hayatından ahirete dek onlar ayrı yollarda ve ayrı kaderlerde seyredeceklerdir. Bunun tam tersine batıla tapanlar her çağda olduğu gibi şimdi de, insanların ırk, ülke ve dillere göre gruplandırılması ve sınıflandırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Ortak bir ırk, dil ve ülkeye mensup insanlar, din ve inançlarına bakılmaksızın ayrı bir millet ve başka benzer uluslarla ortak bir cephe oluşturmalıdır. Ve bu ulus, tevhide inananları, müşrik ve ateistleri aynı kanunlara tabi tutan bir düzene sahip olmalıdır.

C. DİN

Tefhimu'l-Kur'an'da siyasi içerikli yorum getirilen kavramlardan biri de "din" kavramıdır. Mevdudi gerek tefsirinde gerekse muhtelif eserlerinde din kavramı üzerinde ayrıntılı olarak durmuş ve bu kavramın da İslam toplumunda yanlış anlaşıldığını, anlam kaymasına uğradığını söylemiştir.

Din kelimesi, Arapçada çeşitli anlamlarda kullanılır:

1. Üstünlük, egemenlik, itaat, emir, itaate zorlamak; köle ve kişiyi itaatkâr olacak şekilde zorlayıcı bir kuvvet kullanarak, köleleştirip itaat ettirmek.
2. Birine itaat etmek ve kölelik yapmak, onun hizmetine girmek, uşağı olmak, emrine amade olmak, onun hâkimiyet ve otoritesi altında zilleti ve boyun eğmeyi kabullenmek.
3. Şeriat, kanun, yol, mezhep, millet(din), adet, taklit.

4. Ceza, mükâfat, muhakeme, hesap.¹³⁰

Mevdudi'ye göre; Araplar, din kelimesini İslam'dan önce bu anlamlarda kullanırlardı. Fakat onların bu konularla ilgili düşünceleri net olmadığı için din kelimesinin kullanılışı da bir kapalılık içindedir. Mevdudi, "din" kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de "**eksiksiz bir düzeni**" ifade ettiğini söylemektedir. Söz konusu bu düzen dört unsurdan meydana gelmektedir, bunlar:

1. Hâkimiyet ve yüce egemenlik.
2. Bu yüksek egemenlik ve hâkimiyete itaat edip, boyun eğmek.
3. Bu hâkimiyetin otoritesi altında meydana gelen fikri ve ameli nizam.
4. Bu nizama uymaya ve ihlâsla bağlanmaya karşı bu yüce egemenliğin verdiği mükâfat ve karşı gelmek suretiyle isyan etmeye verdiği ceza.

Kuran-ı Kerim din kelimesini bütün bu anlamlarıyla kullanmakta ve bu dört unsurdan müteşekkil mükemmel bir nizamı işaret etmektedir.¹³¹ Kur'an-ı Kerim, bu terimle her ne olursa olsun, kişinin yüksek bir otoriteye boyun eğdiği, itaatini ve uyulmasını kabul ettiği, hayatında kanun, kaide ve sınırlarıyla bağlı bulunduğu, kendisine itaat etmede büyüklük, mükâfat ve derecelerde ilerleme umudu, isyan halinde de zillet, aşağılık ve kötü sonuçtan korktuğu bir hayat nizamını kastetmektedir.¹³² Bu bakımdan din kelimesinin başka dillerde tam olarak karşılığını bulabilecek bir kelimenin varlığından söz edemeyiz.

İslam dini yalnız inançtan ibaret değildir, aksine o hem "akide" inanç hem de "nizam"dır. Yani akide ve nizamın bileşkesidir. Müslümanların büyük çoğunluğu ise İslam'ı taklit yoluyla aldıkları ibadetlerden ibaret sanmaktadırlar.¹³³

Ümmetin din algısının neden yanlış bir boyutta devam ettiği konusunu düşündüğümüzde karşımıza farklı sebepler çıkmaktadır. Bu yanlış anlamada, canlı bir gelişim seyreden dilin önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bunun

¹³⁰ Mevdûdî, Kur'an'a Göre Dört Terim, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005, s.107-110.

¹³¹ Mevdudi, A.g.e., s.111.

¹³² Mevdudi, A.g.e., s.117.

¹³³ Udeh, Abdulkadir, *İslam'da Mal Ve İdare*, s.107.

yanı sıra laik yönetim sistemi kapsamında bir unutturma faaliyetinin de olduğunu görebiliyoruz. Bu çerçevede din kelimesine verilen anlam daraltılmış ve bu kelime Avrupa'nın bildiği anlamda bilinir hale gelmiştir. Nitekim "*gençlerimiz üniversitelerde, Avrupa'nın bildiği İktisat ve siyaset sistemlerinden başkasını araştıramadı. İctimai, iktisadi ve siyasi alanlardaki mevcut kanunlarımızın hepsi bu Avrupa kanunları çizgisindeydi.*"¹³⁴

İslam sadece bir din değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır. İslam daha ziyade, doğru ahlaki, siyasi ve iktisadi davranışı birey için olduğu gibi ulus için de tanımlayan bütün bir hayat tarzıdır.¹³⁵

Mevdudi, tefsirinde din kelimesini en geniş anlamlarıyla kullanan Kur'an-ı kerim'in ifadelerini titizlikle değerlendirmiş ve kelimenin anlam daralmasına uğrayışından bahsetmiştir. Din olgusunu gerçek anlamda açıklayan ifadeleriyle ayetleri dile getirmiş ve ümmetin din algısının eksikliğini eleştirmiştir. Aşağıda bu ayetlere getirdiği yorumlar ayrıntılı bir şekilde bulunmaktadır.

**(2/Bakara:256) (3/Al-i İmran:19) (3/Al-i İmran:64) (3/Al-i İmran:103)
(12/Yusuf:76) (22/Hacc:67) (16/Nahl:125) (24/Nur:2) (30/Rûm:30)
(39/Zümer:2) (40/Mü'min:26) (48/Fetih:28)**

1. "Dinde herhangi bir zorlama yoktur." (2/Bakara:256)

"Arapça "din" kelimesi hem inancı, hem de bu inanç üzerine kurulan hayat tarzını ifade eder. Burada, önceki ayetlerde ortaya konulan inanç ifade edilmektedir. Bu ayete göre İslâm, iman ve onun hayat tarzı hiç kimseye zorla kabul ettirilemez demektir."¹³⁶

Dinde zorlama yoktur" ayeti İslam dininin kurallarının en büyüğü ve siyasetinin direklerinin başta gelenlerinden biri olmuştur. Dolayısıyla İslam hiçbir kimsenin dine girmesine zorlamayı caiz görmediği gibi, hiç kimsenin dinden çıkmaya zorlanmasını da uygun bulmaz.¹³⁷

¹³⁴ El Arabî, Muhammed Abdullah, *İslam'da Yönetim Sistemi*, s.25

¹³⁵ Heywood, Andrew, *Siyaset, Liberte* Yayınları, Ankara, 2006, s. 52.

¹³⁶ Tefhim, II/202.

¹³⁷ Ammara, *Laiklik Ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti*, s.154.

Dinde zorlama yoktur. Bu nedenle bu bağlamda dini kıtal ve dini savaş söz konusu değildir.¹³⁸

2. *"Hiç şüphesiz din, Allah katında İslâm'dır." (3/Al-i İmran:19)*

Mevdudi bu ayetteki "din" kelimesini sistem ve hayat tarzı olarak yorumlamış ve tefsirinde şunları kaydetmiştir:

"Allah'a göre sadece bir tek doğru sistem ve insan için bir tek doğru hayat tarzı vardır. Bu şu demektir: İnsan Allah'a ibadet etmeli, O'nu mabut olarak tanımalı, tamamen O'na teslim olmalı, kendisini O'na ibadet ve hizmete adanmalıdır. Ayrıca keyfine göre bir ibadet şekli de icat etmemelidir. Bilakis hiçbir şey ekleyip eksiltmeksizin Allah'ın resullerine indirdiği hidayet'i rehber edinmelidir. Bu düşünce ve davranma şekline "İslâm" denir. Allah'ın, kulları ve yarattıkları için İslâm'dan başkasını meşru kabul etmemesi, O'nun kulları üzerindeki mutlak hakkıdır. Bir kimse cahilce, herhangi bir sistemi -ateizm, putperestlik gibi- seçmenin, kişinin kendi hakkı olduğunu düşünebilir; fakat evrenin Hâkim'i bu davranışı isyan olarak kabul eder."¹³⁹

3. *"De ki: "Ey Kitap ehli, bizimle aranızda müşterek (olacak) bir kelimeye gelin. (Ki o da şudur:) Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiç bir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp kimimiz kimimizi Rabler edinmeyelim." Eğer yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz gerçekten Müslümanlarız."(3/Al-i İmran:64)*

Mevdudi ayetin yorumunda; "Bizim kabul ettiğimiz ve sizin de kendi kitaplarınızın öğretileri ile desteklendiği ve tasdik edildiği için, 'yanlış' diye reddedemediğiniz inancımızda bize katılın." ifadelerine yer vermekte ve ortak olan kelimeye diğerlerinin katılmasının istendiğini bildirmektedir.¹⁴⁰

4. *"Allah'ın ipine hepiniz sınıksız yapışın." (3/Al-i İmran:103)*

Mevdudi, ayetin tefsirinde Müslümanların yapması gerekeni açıklamakta ve şunları söylemektedir:

¹³⁸ Ammara, A.g.e., s.156.

¹³⁹ Tefhim, I/245.

¹⁴⁰ Tefhim, I/267.

"Allah'ın ipi" O'nun tarafından belirlenen hayat tarzıdır. O bir "ip"tir, çünkü müminlerin Allah'la ilişkilerini sağlam tutar ve aynı zamanda onları birbirlerine bağlayıp, bir toplum halinde birleştirir."Allah'ın ipine hepiniz sımsıkı yapışın" ifadesi, Müslümanların Allah'ın yoluna en büyük önemi vermeleri, dini, tüm ilgilerinin merkezi yapmaları ve onu yaymak için güçlerinin sonuna kadar çabalayıp, ona hizmette işbirliği yapmaları gerektiği anlamına gelir.¹⁴¹

5. *"...(Yoksa) Hükümdarın dininde (yürürlükteki kanuna göre) kardeşini (yanında) alıkoyamazdı."(12/Yusuf:76)*

Bu ayetin tefsirinde Mevdudi önemli açıklamalarda bulunmaktadır:

Öncelikle Hz. Yusuf'un, Hz. İbrahim'in şeriatını uygulayarak kardeşini alıkoyduğunu ifade etmektedir. Sonrasında "hükümdarın dini" ifadesini tahlil ederek buradaki din kelimesinin çok boyutlu ve Müslümanlar tarafından unutulmuş ya da yanlış anlaşılan anlamından bahsediyor. "Melik'in Dini" ibaresini "ülke yasaları" anlamında kullanmak suretiyle Allah, "din" kelimesinin geniş anlamına işaret etmiş; Risaletin sahasını yalnızca Allah'ın birliğine inanmakla sınırlandırıp, onu kültürel, siyasi, sosyal, hukuki ve hayatın diğer dünyevi cephelerinin dışında bıraktığına inanan kimselerin din kavramını kökünden kesmektedir.¹⁴²

Ardından da Hz. Yusuf'un iktidarda olduğu dönemde henüz İslami kanunların tam olarak yerleşmediğinden bahsedilmektedir. Mevdudi bunun tabii olduğunu çünkü bütün bir sistemin oluşabilmesi için bir sürecin gerekliliğini ifade etmektedir. Hz. peygamber döneminde de bu böyle olagelmıştır. Çünkü vahiy bir süreç içinde tamamlanmıştır. Fakat bu tamamlanma sürecinde hem Allah'ın yardımı ve korumasıyla hem de kendi ahlaki üstünlükleriyle peygamberler yanlış, ilahi olmayan kanunlara göre hareket etmemişleridir. Geçiş dönemi esnasında, yani cahili yasaların henüz İslami yasalarla yer değiştirmede olduğu dönemde kimi Müslümanlar daha önce yaptıkları gibi içki içmeye, faiz yemeye devam ediyorlardı.¹⁴³

¹⁴¹ Tefhim, I/283.

¹⁴² Tefhim, II/483-484.

¹⁴³ Tefhim, II/485.

Hz. Yusuf da kendi çıkarıyla ilgili bir konuda yürürlükteki yanlış düzenin kanunuyla hüküm vermekten kurtarılmış, ona Hz. İbrahim'in şeriatı hatırlatılmıştır. Bütün bu yorumlara katılmakla beraber onların birer peygamber olduklarının unutulmaması gerektiğini düşünüyoruz. Her Müslüman birey hayatına İslami sistemin hâkim olmasını, hayatıyla ilgili her türlü kararın İslam'ın kanunlarına uygun olmasını ister. Ama bu konudaki mücadelesi ancak kendi gücü nispetinde olacaktır. Kaldı ki Allah'ın yardımıyla desteklenen Hz. Yusuf için bile ilahi kanunları tam anlamıyla gerçekleştirme konusunda dokuz yıl gibi bir süreç işlemiştir. Bu sebeple de Mevdudi'nin söylediği gibi bir inkılâp oluşturmak kolay başarılabilir bir iş değildir. Böylesi bir değişimi gerçekleştirmek güzel bir idealden ibarettir. Fakat şunu da belirtmeliyiz ki Mevdudi'nin bu yorumlarını okuyan ve kalbinde ayetlere karşı derin bir saygı ve Allah'a gerçek iman taşıyan Müslüman bir birey ya kabına sığmaz bir mücahit olur ya da bunu başaramayacağı düşüncesiyle bir uzlet hayatı isteği duyar. Bizce takip edilmesi gereken metot ise; mantıklı, sağduyulu bir düşünceyle temellendirilmiş, orta bir yolu esas alan sistemin kurulması ya da var olan sistemin eksikliklerinin ve yanlışlarının geçerli platformlarda ifade edilmesidir. Bu konuda Hz. Yusuf ve Hz. Peygamber (s.a.v) gibi eğilmeden, bükülmeden ama gerekli sürecin işleyişini de takip ederek ilahi kanunlar konusunda çalışmak da bir Müslümanın en önemli görevidir. Takip edilmesi gereken orta yolun nasıllığı konusunda bize ışık tutacak olan da yine peygamberin kendi hayatı ve Kuran'ın emirlerini hayata geçirirken takip ettiği usuldür.

6. *".....Öyleyse, (din) iş(in)de seninle çekişmesinler."(22/Hacc:67)*

Yani, "Önceki peygamberler nasıl kavimlerine bir "hayat tarzı" getirmişlerse, sen de aynı "hayat tarzı"nı getirdin. Bu nedenle insanların senin getirdiğin "Kanun"a karşı çıkmaya ve bu konuda seninle tartışmaya hakları yoktur.¹⁴⁴

7. *(İnsanları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et! Onlarla mücadeleni en güzel yol hangisi ise onunla yap! (16/Nahl:125)*

¹⁴⁴ Tefhim, III/389.

Bu ayet de dini insanlara ulaştırma konusunda kullanılacak yöntem ve tarz konusunda dikkatli olunması gerektiğini ifade etmektedir.

Bu gün pek çok Müslüman, dinin yalnızca ibadetler bölümünde sıkışıp kalmış, hayatın diğer alanlarında; bazen İslam'a tamamen zıt, bazen de İslam'a aykırı olmayan fakat İslam'ın öngörmediği bazı prensip ve kanunları kabullenip bunlara göre bir hayat yaşamaya mahkûm olmuştur. Mevdudi, bunun ters yüz edilerek İslam nizamı tesis edildikten sonra gayri müslimler için ancak bu durumun geçerli olabileceğini ifade etmektedir. Çünkü onların öngördükleri hayat nizamı gayri ahlakidir (zina, tefecilik vs.). Bu sebeple de bir Müslümanın onların nizamına tahammül veya itaat etmesi ahlaksızlığa göz yummak olacaktır. Fakat İslam nizamı insanların yararını, kişiler arasında adaleti sağladığı için Müslümanların hâkimiyeti altında bulunmak gayri müslimler için bir kayıp değil kazanç olacaktır.¹⁴⁵

8. *"Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, onlara Allah'ın dini(ni uygulama) konusunda sizi bir acıma tutmasın; onlara uygulanan cezaya müminlerden bir grup da şahit bulunsun."*(24/Nur:2)

Bu ayette dikkatimizi çeken ilk olay, ceza yasası için "Allah'ın dini" yalnızca, Namaz, Oruç, Hacc ve Zekât'tan oluşmamakta, yasalar da "Allah'ın Dini"nin bir bölümünü teşkil etmektedir. Dinin uygulanması yalnızca namazın kılınmasına bağlı olmayıp, ilâhî Kanun'un ve buna dayalı küllî sistemin uygulanmasını da gerektirmektedir. Eğer bunlar uygulanmaz ve yalnızca namazla yetinilirse, bu durumda "Din" kısmen uygulanmış olacaktır. Öte yandan, uygulamamak bir yana, bir de İslâm dışı bir sistem benimsenip uygulamaya konacak olursa, bu, dinin tümünden reddi anlamına gelecektir.¹⁴⁶

9. *"O halde (ey Peygamber ve Peygamber'e uyanlar) yüzünü samimiyetle ve tamamen bu dine çevir, Allah'ın fitratına çevir ki O insanları bu*

¹⁴⁵ Tefhim, III/ 71.

¹⁴⁶ Tefhim, III/478.

fitrat üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din (budur) fakat insanların çoğu bilmezler."(30/Rûm:30)

"Bu din"; Kuran'ın sunduğu din, yani içinde sadece Allah'ın ibadet ve itaate layık olduğu, hiçbir şeyin, ilâhlıkta, sıfatlarında, hak ve güçlerinde Allah'a ortak koşulamadığı, insanın kendi dileği ile hayatını Allah'ın hidayet ve kanununa göre düzenlemeyi seçtiği din.¹⁴⁷

10. *"Hiç şüphesiz, biz sana bu Kitabı hak ile indirdik; öyleyse sen de dini yalnızca O'na halis kılarak Allah'a ibadet et."*(39/Zümer:2)

Bu, İslâm'ın asıl maksadının anlatıldığı çok önemli bir ayet olduğu için, onu üstünkörü okuyarak geçmemeli ve ayetin işaret ettiği anlam iyice kavranmalıdır. Burada iki temel esas vardır ki, onlar anlaşılmadan ayetin tazammun ettiği anlamların kavranması mümkün değildir. Birincisi, "Allah'a ibadet edin", ikincisi, "Dini ancak Allah'a halis kılarak, O'na kullukta bulunun"

"İbadet" kelimesi "abd" kökünden türemiştir ve lûgatta kul, köle için kullanılır. Bu bakımdan "ibadet" kelimesi iki anlama delâlet eder. İlki, Lisanu'l-Arab'ta kullanıldığı şekliyle "Abdullah" (Allah'ın kulu) kulluk etmek, diğeryise aciz olmanın idraki içinde, severek itaatte bulunmak. (Ayrıntı için bkz. "Kur'an'da Dört Terim adlı eserim) Yani Allah'ın kulundan istediği, sadece kendisine kulluk ve itaat etmesi, ayrıca koyduğu kurallara harfiyyen uymasındır.

"Din" kavramı çeşitli anlamlara gelir. 1) Galip, Muktedir, Hâkim ve Sahip, "insanlara hükmeden 2) İtaat ve kölelik, "O'na itaat etti" 3) İnsanların tabi oldukları örf ve adetler.

Yukarıda zikredilen her üç anlamı da dikkate aldığımızda "din" kavramıyla, bir insanın, başkaları üzerinde kendisine otorite ve yetki vehmederek, onların hayatlarını tanzim etmeye kalkışmak istemesinin kast olduğu anlaşılır.

Dini Allah'a halis kılarak, O'na itaat etmek için Allah'a kulluk etmekle birlikte, başkalarına kulluk etmemeyi, sadece Allah'ın koyduğu kural ve ilkelerle yaşamayı ve O'nun hükümlerine tâbi olup, yasaklarından kaçmayı tazammun eder.

¹⁴⁷ Tefhim, IV/300,301.

4. "Dini yalnızca Allah'a halis kılarak kulluk etmek" şeklindeki ilke, kesin ve değişmez bir gerçek olarak ortaya konmuştur. Çünkü bu, yalnız ve yalnız Allah'ın hakkıdır. Kulluk edilmeye layık olan sadece O'dur ve sadece O'na itaat edilmesi gerekir. Allah'a kulluk etmeyi reddedip de başkalarına itaat eden kimse dalâlettedir. Şayet Allah'a kulluk etmekle birlikte, başkalarına da kulluk ediyorsa, bu da şıktır. Nitekim bu ayeti kerimenin en güzel izahını Hz. Peygamber (s.a) yapmıştır. İbn Merduye'nin Yezid el-Kursî'den naklettiğine göre bir şahıs Hz. Peygamber'e, "Şayet bizler mallarımızı şan, şöret olsun diye tasadduk edersek, Allah bize bir mükâfat verir mi?" diye sormuştur. Hz. Peygamber, "Hayır" diye cevap verince, bu sefer o şahıs, "Hem Allah rızası, hem de şan, şöret için tasadduk edersek?" diye sordu. Hz. Peygamber, "Allah, halisane olarak sadece kendi rızası için yapılmamış hiçbir ameli kabul etmez" dedi ve bu ayeti okudu.¹⁴⁸

11. "Firavun dedi ki: "Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim de o (gitsin) Rabbine yalvarıp-yakarsın. Çünkü ben, sizin dininizi değiştirmesinden ya da yeryüzünde fesat çıkarmasından korkuyorum."(40/Mü'min:26)

Firavun'un korktuğu hususlardan birisi olan "dini değiştirmek" ifadesinin iyice anlaşılması gerekir. Çünkü Hz. Musa (a.s), Firavun'un korktuğu bu husus dolayısıyla öldürülmeyi hak etmiştir. Buradaki "din" ifadesi ile yönetimin işleyiş biçimi kastedilmektedir. Yani, Firavun'un deyimiyle: "Ben onun, hükümdarınızdı değiştireceğinden korkuyorum" deniliyor. Başka bir ifadeyle, "onların siyaset, kültür, medeniyet, ekonomi ve Mısır'da yürürlükte olan sistemleri" burada "din" olarak nitelenmiştir. Firavun, Musa'nın yaptığı davet sonucunda söz konusu sistemin değişeceğinden korkuyordu. Fakat her sahtekâr politikacı gibi Firavun da, aslında kendi iktidarının elinden gideceğini söylememiş ve tam tersine "Ey Kavmim! Musa'nın hareketi, sizlerin dinini yıkmaya yönelik olduğu için ben onu öldürmeyi istiyorum. Ama ben kendimi değil, sizleri düşünüyorum. Sizler benim iktidarımın yoksun kaldığınız takdirde, çok kötü durumlara düşersiniz. İşte bu

¹⁴⁸ Tefhim, V/93,94.

yüzden Musa'nın öldürülmesi gerekir. Nitekim o, bir vatan-millet düşmanıdır." demiştir.¹⁴⁹

"O: "Dini dosdoğru ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin" diye dinden Nuh'a vasiyet ettiğini ve sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da vasiyet ettiğimizi sizin için de teşri' etti (bir şariat kıldı). Senin kendilerini çağırakta olduğu şey, müşrikler üzerine ağır geldi. Allah, dilediğini buna seçer ve içten kendisine yöneleni hidayete eriştirir."(Şura:13)

İlk ayetteki husus tekrarlanmış ve şöyle buyrulmuştur: "Daha önce gelen peygamberler nasıl yeni bir dini tebliğ etmemişlerse, Hz. Muhammed de (s.a) yeni bir din icat etmemiştir. Hz. Muhammed (s.a) önceki peygamberlerin tebliğ ettikleri aynı dini, şimdi sizlere tebliğ etmektedir. Peygamberler halkasından ilk olarak Hz. Nuh'un (a.s) ismi zikredilmektedir. Çünkü tüm insan nesli, Nuh tufanından bu yana devam ede gelmiştir. Dolayısıyla tufan sonrası insanların ilk peygamberi Hz. Nuh'dur (a.s). Hz. Nuh'un (a.s) hemen ardından Hz. Muhammed'in (s.a) adı gelmektedir. Çünkü o, insanlığın en son peygamberidir. (Hatemun Nebiyyin) Daha sonra Hz. İbrahim'in (a.s) ismi zikredilmektedir. Çünkü Araplar, Hz. İbrahim'i (a.s) ataları olarak kabul ederlerdi. Peşinden Hz. Musa (a.s) ve Hz. İsa'nın (a.s) isimlerinin zikredilme nedeni ise, Yahudi ve Hıristiyanlar onların getirdikleri dini takip ettiklerini söylüyorlardı. Tüm bunlar, dinin beş peygamberle sınırlı olduğu anlamına gelmez. Böyle bir açıklama tarzının ortaya konulma nedeni, her peygamberin aynı dini getirmiş ve dünyada yaygın olan dinlerin söz konusu peygamberlerin adlarıyla anılmış olmasıdır.

Mevdudi, din ve dinin maksadını açıklayan bu ayetler üzerinde durmanın yerinde olacağını söyleyerek şöyle devam ediyor: Ayette, (Sizin için tayin ettik o size... Şariat yaptı.) ifadesi geçmektedir. Şerea, sözlükte "yol yapmak" anlamındadır. İstilah olarak ise, yol, kanun, kural ve kaideler için kullanılır. Arapçada "teşri", anayasa demektir. Şerea, Şariat ve Şari' kelimeleri ise, Anayasa, Kanun ve Kanun Koyucu şeklinde karşılıklarını bulur. Surenin 4–9. ve 10. ayetlerinde, kâinatın ve her şeyin sahibinin, insanların gerçek velisinin, insanların

¹⁴⁹ Tefhim, V/143.

aralarındaki ihtilafı çözüme kavuşturanın Allah olduğu beyan edilmektedir. Dolayısıyla Şari'de O olmalıdır. Binaenaleyh kurallar koymak ve bir nizam tesis etmek, Rab, Veli ve Hâkim olan Allah'ın hakkıdır. O da bu hak dolayısıyla din ve şeriat vermiştir.

Daha sonra "min'ed-din" (dinden) ifadesi gelmektedir ki, bu ifadeyi Şah Veliyullah Dihlevî, "Anayasadan" şeklinde tercüme etmiştir. Yani, Allah'ın koyduğu bir anayasa.

Şayet "din" kavramını "yol" anlamında ele alırsak o takdirde yolu çizen ve kuralları belirleyen zat, "Vacib-ul-İtaat" olur. Yani, O'nun çizdiği yola ve belirlediği kurallara uymak bir zorunluluk arz eder. Bu noktadan Allah'ın gösterdiği Kitab'ın salt tebliğ ve tavsiye niteliği taşımadığı ayrıca, O'nun çizdiği yola ve belirlediği kurallara uymanın da gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bir şahıs söz konusu kuralları inkâr ederek uygulamamakta ısrar ederse, Allah'a isyan etmiş olur.

Devamlı, Rasulullah'ın (s.a) tebliğ ettiği din ve yasanın aynısının Hz. Nuh (a.s), Hz. İbrahim (a.s) ve Hz. Musa'ya (a.s) gönderildiği beyan olunuyor. Yani, onlara verilen "Hidayet" şimdi Hz. Muhammed'e de verilmiştir. Bundan birçok husus ortaya çıkmaktadır.

a) Allah herkese tek tek hidayet göndermemiştir ama her dönemde peygamberler vasıtasıyla yasalar göndermiştir.

b) Bu din, başlangıçtan bu yana aynıdır ve hiçbir zaman farklı ve ayrı bir "din" gönderilmemiştir.

c) Allah'ın hidayet ve otoritesi, peygamberlerin aracılığıyla insanlara tebliğ edildiğinden dolayı, peygamberlere itaat etmek dinin bir şartıdır. Çünkü vahiy onların aracılığıyla gönderilmiştir ve bu esas, dinin cüzü ve imanın şartlarındandır. Peygamberlere inanmayan ve onları senet olarak kabul etmeyen bir kimse, getirilen dine de itaat edemez.

"Ekîmû'd-dîn" ifadesini Şah Veliyullah Dihlevî, "Dini ayakta tutun" şeklinde ifade etmiştir. Şah Refiuddin ve Şah Abdülkadir Dihlevî ise bu ifadeyi,

"Dini ayakta tutmaya devam edin" şeklinde tercüme etmişlerdir. Özetle peygamberlerin şu iki görev için gönderilmiş olduklarını söyleyebiliriz. Birincisi, dinin hâkim olmadığı yerde dini ikame etmek, ikincisi, eğer din ikame olunmuşsa onu ayakta tutmaya çalışmak.

Bu noktada iki soruyla karşılaşıyoruz:

a) Dini ikame etmek ile ne kast olunmaktadır. b) İkame ve ikame etmekle devam edilmesi istenilen "din" nedir? Bu iki hususun iyice kavranılması gerekmektedir.

"İkame etmek", bir şeyi ayağa kaldırmak veya arazi üzerinde bir bina kurmak demektir. Bu anlamlar, kelimenin lügavi karşılıklarıdır. Fakat ıstılahi anlamda "ikame etmek", bir kanun tebliğ etmek değil, onu fiilen yerine getirmek ve yaymak demektir. Söz gelimi, "Filan şahıs bir hükümet ikame etmiş (kurmuş)" diyoruz. Yani bir ülkedeki halk, o şahsa tabi olmuştur.

Tüm sistem yine o şahsın koyduğu kurallar çerçevesinde işlemektedir. Mahkemeler kurulmuştur. İdari kurumlar onun emrine bağlı olarak görev yapmaktadırlar vs. Bu ifade hiçbir surette, o şahsın sadece kafasındaki hükümet projesinin vasıflarını tebliğ ettiği ve halkın da onun bu düşüncelerini beğendiği anlamına gelmez. Nitekim Kur'an, "Namazı ikame edin" diye buyuruyor. Doğal olarak bundan, sadece namaza çağrıda bulunmak ve tebliğ etmek anlamı çıkmaz. Bu emirle namazın tüm şartlarıyla birlikte kılınması ve müminler arasında uygulanması kast olunmaktadır. Yani, size verilen emirleri yerine getirin, Cuma ve cemaat namazlarını eda edin, vaktinde ezanı okuyun, imam ve hatipler tayin etmek suretiyle halkı, namazı vaktinde ve camide kılmaya alıştırm! Bu bağlamda peygamberlere, dini ikame edin emrinin verilmesi, "Sizler dine göre yaşayın ve başkalarına da sadece dini hak kabul etmelerini söylemekle yetinin" şeklinde anlamının yanlış olacağı aşikârdır. Asıl kast olunan husus şudur: "Hak dini hak kabul ettikten sonra daha da ileri giderek, dinin tam anlamıyla uygulanmasını ve her işin dine göre düzenlenmesini sağlayın." Gerçi davet ve tebliğ bu yolun ilk safhasıdır. Çünkü bu safha (davet ve tebliğ) aşılmadan ikinci safhaya geçilmesi mümkün değildir. Ancak her basiret sahibinin de rahatlıkla anlayabileceği gibi,

dinin asıl hedefi davet ve tebliğ değildir. Asıl hedef dinin ikame olunması ve ikame edilmişse, idamesinin sağlanmasıdır. Davet ve tebliğ sadece hedefe varabilmek için gerekli olan araçlardır. Dolayısıyla peygamberin görevini tebliğle sınırlamak yanlıştır.

Şimdi de ikinci soruyu ele alalım. Bazılarına göre, Allah'ın, ikame edilmesi için peygamberlerine gönderdiği din hepsinde aynıdır. Ancak şeriatları farklıdır. Nitekim Allah, "Biz herkes için bir din ve yol kıldık" diye buyurmaktadır. "İşte" diyor bu kimseler, bu ayetin de işaret ettiği gibi, bundan sadece "din" kast olunmaktadır, şeriat değil." Onlar, "din" ile şeriatteki hükümlerin aynı şeyler olmadığı anlamından yola çıkarak "Tevhide, ahirete, kitaplara ve peygamberlere inanmak, Allah'a ibadet etmek ve bir de olsa olsa ahlâkın temel prensiplerini kabul etmek tüm dinlerin genel karakterini ortaya koyar" şeklinde bir sonuca varıyorlar. "Dinde birlik, şeriatlarda farklılık" gibi çok tehlikeli bir sonuca götüren bu düşünce, temelde sathi gözükmektedir. Ancak bu düşünce izale edilmezse, St. Paul'un şeriatsız bir din ortaya koymak suretiyle Hz. İsa'nın (a.s) ümmetini harab ettiği gibi, din ile şeriat birbirinden ayrılır. Çünkü şeriatı dinden ayırır, ikame etmeyi şeriata değil de dine matuf kılsak, o takdirde Müslümanlar tıpkı Hristiyanlar gibi şeriatı önemsemeyecek, ikame edilmesini gaye kabul etmeyip bundan kaçınacak ve sadece bir takım ahlâkî kuralları dinin tamamı olarak addedeceklerdir.

Bu tür, akli esas alan izahları bir yana bırakalım ve Kuran'ın dini ikame etmeyi açıklayan ifadelerine başvuralım: Yani, dini ikame etmek, sadece inançtan ve birkaç ahlâkî kuraldan mı ibarettir, yoksa şeriatın hayata geçirilmesi midir?

Kur'an bize "din" olarak şunları göstermektedir.

"Oysa kendilerine, dini yalnız Allah'a halis kılarak ve muvahhitler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları, zekâtı vermeleri emredilmiştir. İşte doğru din budur." (Beyyine:5)

Bu ayeti kerimeden de anlaşılacağı üzere, namaz ve zekât dinin birer cüz'üdür. Oysa bu iki husus hakkında muhtelif şeriatlarda farklı hükümler vardır.

Nitekim hiç kimse önceki şeriatlarda namazın şartlarının, (rekât, kible, vakit vs.) aynı olduğunu öne süremez. Ayrıca zekâtın nisap miktarı da aynı değildir. Fakat bu şekli farklılıklara rağmen, Allah bunları dinin birer cüz'ü olarak nitelemiştir.

"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taşla veya tahtayla) vurularak öldürülmüş, yukarıdan düşmüş, boynuzlanmış ve canavar parçalayarak ölmüş olan hayvanlar henüz canları çıkmadan kesmiş olmanız hariç, dikili taşlar üzerine boğazlanan hayvanlar ve fal oklarıyla kismet aramanız, size haram kılındı. Bunlar fısktır. Bugün artık inkâr edenler, dininizi yok etmekten umudu kesmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım, nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim. Kim açlıktan daralır, günaha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa ona günah yoktur. Çünkü Allah bağışlayan, merhamet edendir." (Maide: 3)

Bu ayetten burada zikredilen tüm şer'î hükümlerin dinin bir cüz'ü olduğu anlaşılmaktadır.

"Kendilerine kitab verilenlerden, Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Resulü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din edinmeyen kimselerle, boyun eğerek elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın." (Tevbe: 29)

Yukarıdaki ayetten, Allah'a ve ahiret gününe iman ettikten sonra, helâl ve haramı belirleyen hükümleri kabul etmenin ve uygulamanın, Allah'ın Resulü'nün bizlere öğrettiği dinin ta kendisi olduğunu anlıyoruz.

"Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun, Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, Allah'ın dininde sizleri, onlara karşı bir acıma duygusu tutmasın. Müminlerden bir grup da onlara yapılan azaba şahit olsun." (Nur: 2)

"Kralın dinine göre kardeşini alıkoyması, ona (Yusuf'a) yakışmazdı." (Yusuf: 76)

Bu ayetlerden, ceza kanununun da dinin içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yani Allah'ın ceza kanununu uygulayan bir kimse Allah'ın dinine, başka birinin ceza kanununu uygulayan kimse de o şahsın dinine tabi olmuş olur.

Yukarıda zikrettiğimiz örnekler, şeriat emirlerinin de dine dâhil olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, Allah, bazı suçları işleyen kimselere (Örneğin, zina, riba, bir mümini öldürmek, yetimlerin mallarını yemek, haksızca başkalarının mallarına el koymak, eşcinsellik, alış verişte tartıyı eksik tutmak vb.) azap va'd etmektedir. Bu cürümleri önlemek elbette dinin fonksiyonları arasındadır. Çünkü "din", eğer insanları cehennem azabından korumak için gelmemişse niçin gelmiştir? Şeriatın kuralları bizzat dinin kendisidir ve bu kuralları çiğneyenlere cehennemın sonsuz ateşi va'd edilmiştir. Sözelimi, Kuran'da miras hükümleri beyan olunduktan hemen sonra şöyle buyrulmuştur:

"Kim de Allah'a ve O'nun elçisine karşı gelir, O'nun sınırlarını aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır." (Nisa: 14) İşte bu şekilde şiddetle haram kılınmış suçların (Örneğin, anne, kız kardeşe evlenmek, içki, hırsızlık, kumar, yalan yere şahitlik yapmak) irtikâp edilmesini engellemek, dini ikame etmenin bir cüz'üdür. Şayet bunlar "din"e şamil kılınmaz ise, (neuzubillah) Allah, kendilerine, yapılması zorunlu olmayan gereksiz emirler vermiş olur. Ayrıca, Allah birtakım ibadetleri (oruç, hac vs.) farz kılmıştır. Şimdi biz söz konusu bahaneleri öne sürerek oruç ibadetini "din"in dışına çıkaramayız. Veya "hacc" sadece Hz. İbrahim (a.s) ve oğlu için farz kılınmıştır diyerek, haccı ifa etmekten kaçınamayız. "Biz herkese bir din ve yol kıldık" ayetini yanlış yorumlayan kimseler: "Şeriatlar her ümmet için ayrıdır ve farklı şeriatlar dolayısıyla, peygamberler sadece dini ikame etmekle görevlidirler, şeriatları değil." demektedirler. Oysa ayeti kerime bu düşüncenin tam aksini doğrulamaktadır. Şimdi Hz. Peygamber'in (s.a) Nübüvvet dönemi olduğundan dolayı, Şeriatı Muhammediye dinin bir cüz'ü olarak ikame edilmek durumundadır. Bu şeriat ile diğer şeriat arasında ihtilaflar varmış gibi görünüyorsa da, aslında böyle bir ihtilaf ve çelişki yoktur. Nitekim "ihtilaflar" mahiyet itibarıyla cüzîdir ve

"zaman" unsuru dolayısıyla sadece farklı emirler söz konusudur. Sözelimi namaz ve oruç her dinde farz kılınmıştır ama kible tüm şeriatlarda aynı değildir.

Ayrıca namazın ve orucun erkânı da farklıdır. Örneğin diğer şeriatlarda oruç 30 gün olarak farz değildi. Fakat şimdi bir kimse çıkıp da, "Daha önceleri namaz ve oruç farz değildi, dolayısıyla Rasulullah'ın (s.a) gösterdiği biçimiyle özel günlerde oruç tutmanın dini ikame etmekle bir ilgisi yoktur" şeklinde bir sonuca varırsa, böyle bir iddiayı kabul etmek mümkün olmaz. Ancak doğru olan husus şudur; "Her peygambere döneminde vaki olan şeriatın kaide ve usullerine göre namaz, oruç vs. gibi ibadetlerin uygulanması, dinin ikamesi yolundaki cehdin bir kısmı olmak münasebetiyle emredilmiştir. Binaenaleyh Şeriat-ı Muhammediye içerisindeki bu ibadet ve emirleri yerine getirmek dini ikame etmekten başka bir şey değildir. Zikredilen iki örnek (namaz ve oruç) şeriatın diğer erkânı için de geçerlidir.

Kuran'ı dikkatle okuyan herhangi bir kimse, ona inananların, kâfirlerin sömürüsü altında ezilmiş olarak yaşayan zavallılar olmadığını açıkça anlar. Çünkü bu kitap, kendisine inananlardan bağımsız ve müstakil bir yönetim ister. Onlara dinin ikamesi için, düşünce, ahlâk, kültür, siyaset ve ekonomi ile çevrili sahada hükümranlılığı sağlayabilme uğrunda kendi canlarını feda bile etmesini emreder. Yine bu kitap, inananlarına, çoğu emirlerinin Müslümanların iktidar sahibi olduğu yerlerde uygulandığı mükemmel bir hayat nizamı öngörür. Nitekim Kur'an, kendi nazil oluş nedenini şöyle anlatmaktadır:

"Biz sana Kitabı indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin, hainlerin savunucusu olma!" (Nisa: 105)

Bu kitapta zekâtın toplanması ve dağıtılması hususunda emir verildiğinden, bunun ardında bir gücün olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu kitapta zekâtın toplanması ve dağıtılması ile ilgili emir verilmiştir. Kanunlara göre zekâtın toplanarak hak sahiplerine dağıtılmasının bir gücü gerekli kıldığı açıkça bellidir.

Ayrıca bu kitap, faize dayalı ticaret yapılmasına karşı savaş açar. Fakat böyle bir savaş, siyasal ve ekonomik iktidar Müslümanların elinde olduğu takdirde mümkün olur. Yine Kur'an, katillere kısas yapılmasını, hırsızın elinin kesilmesini, zina ve iftira yapanlara ceza verilmesini emreder.

Dolayısıyla Kur'an, kendisine inananların, kâfirlerin polis ve askerlerinin baskısı altında yaşayacaklarını ve onların yargı organlarına başvuracaklarını tasavvur dahi etmez. Kur'an, kâfirlere karşı savaşılmasını emretmiş, Müslümanların, kâfirlerin askerleri olmalarını ve onların hükümlerini uygulamalarını emretmemiştir. Yine Kur'an, Ehl-i Kitab'tan cizye alınmasını emrederken, Müslümanların Ehl-i Kitab'dan cizye toplayarak onların emniyet içinde yaşamalarını sağlamalarını ve böylelikle yöneten olmalarını ister, yönetilen değil. Bu tür emirler sadece Medine'de nazil olan surelerde değil, Mekke'de nazil olan surelerde de verilmiştir. Dolayısıyla Kur'an da, başlangıcından beri Müslümanları bir zimmî ve yönetilen olarak değil (reaya), aksine iktidar sahibi kimseler olarak hazırlamıştır.

Buradaki kavramı yanlış anlamının ortaya çıkardığı en büyük çelişki, Hz. Peygamber'in (s.a) 23 yıllık hayatıyla ters düşülmüş olmasıdır. Rasulullah (s.a) hem tebliğ etti, hem kılıçla savaşarak Arabistan'ı fethetti ve hem de mükemmel bir yönetim kurarak, dini ve şeriatı hayatın her sahasına hâkim kıldı. Sonuçta bireysel veya toplumsal ahlâk, kültür, siyaset, ekonomi, savaş, barış vs. hayatın her bölümünde İslâm'ı uygulamıştır. Bu yorum ile birlikte "Peygamberler şeriatla değil, sadece dini ikame etmekle görevlendirilmişlerdir," şeklindeki diğer yorumu da kabul edersek şayet, ortaya iki farklı sonuç çıkar. Birincisi, Hz. Peygamber (s.a) -hâşâ- asıl görevini ihlal ederek, bir hükümet kurmuş, ayrıntılı bir şeriat kanunu ikame etmiş ve diğer peygamberlerin şeriatından farklı bir şeriat ortaya koyarak iman ve ahlâkın ana prensiplerini tebliğ etmekle iktifa etmiştir. İkincisi, Allah Teâlâ -hâşâ- diğer peygamberlere emrettiğinden vazgeçmiş ve son Peygamber'e (s.a) dini ikame etmenin yanı sıra şeriat ile birlikte tam bir nizam kurdurmuştur. Allah bizi böyle düşüncelerden muhafaza etsin. Dini ikame etmenin bu şekilde anlamına değinen, bu iki ihtimalden başka, Allah ve

Resulü'nü (s.a) itham etmeyen üçüncü bir görüş daha varsa onu da öğrenmek isterim.. doğrusu!

Dinin ikame edilmesi emrolunduktan sonra Allah, son olarak "Dinde ayrılığa düşmeyin (veya) dini parçalamayın" diye buyurmuştur.

Bu ifade ile şu hususlar kastedilmiştir: Bir kimse "din" içinde yeni bir takım görüşler (teviller) ortaya atar. Fakat ikna edici delillere sahip olmamasına rağmen, iddiası üzerinde o derece ısrar eder ki, kendisine inanmayanları tekfir ederek, sadece kendi görüşlerini kabul eden kimseleri mümin olarak addeder. Böylece kendi görüşlerini kabul edenleri yanında toplayarak, diğer Müslümanlardan ayırır. Genellikle bu tür iddiaları ortaya atan kimseler, ya daha önce dinde olmayan yeni bir şeyleri dine yakıştırır, ya dinin kısımlarından birini çıkarır, ya da dinin açık bir nassını tahrif ve tevil ederek acayip bir akide ve farklı ameller icat eder. Ayrıca dini o kadar bulandırır ve değiştirir ki, din anlaşılabilir bir hale gelir. Sözelimi, dinde önemli bir emri önemsemez ama mubah derecesindeki önemsiz bazı şeyleri de farz ve vacip telakki eder, hatta daha da ileri giderek, onları İslâm'ın esaslarından sayar. İşte sırf bu tür yaklaşımlardan ötürü, önceki ümmetler arasında ayrılıklar çıkmış, parçalanma meydana gelerek fırkalar türemiş ve bu fırkalar zamanla müstakil birer din halini almıştır. Bu dinlere inanan kimseler, aslında tek bir dinden çıkmış olduklarını tasavvur bile edemiyorlar. Ancak bu bağlamda söz konusu "tefrika" ile makul bir içtihat farklılığını karıştırmamak gerekir. Çünkü dinin nasları üzerine düşünmek suretiyle hüküm çıkarmada, âlimler arasında birtakım farklılıklar olması doğaldır. Allah'ın kitabındaki bazı ifadeleri, gerek anlam ve kullanım itibarıyla, gerekse lisan itibarıyla farklı şekillerde anlamak mümkündür.¹⁵⁰

12. *"Ki O, kendi peygamberlerini hidayetle ve hak olan din ile diğer bütün dinlere karşı üstün kılmak için gönderdi. Şahit olarak Allah yeter."* (48/Fetih:28)

Mevdudî'ye göre; burada böyle bir ilahi fermanın buyrulmasının nedeni şudur: Hudeybiye'de barış antlaşması şartları yazılırken Mekkeli müşrikler

¹⁵⁰ Tefhim, V/221-228.

Peygamber'in isminin yanında "Allah'ın Elçisi" ibaresinin kullanılmasına itiraz etmişlerdir. Israrları üzerine Hz. Peygamber (s.a) bizzat kendisi antlaşma metninden bu ibareyi silmiştir. İşte bu olaya işaret ederek Allah (cc) buyuruyor ki: Bizim Peygamberimizin Peygamberliği konusunda hiç şüphe yoktur, bu bir gerçektir. İnsanların buna inanıp inanmaması bu gerçeği değiştirmez. Birtakım insanlar inanmıyorlarsa bırakın inanmasınlar. Bunun bir hakikat olduğuna bizim şahitliğimiz yeter. Onların inkârı ile bu gerçek değişmeyecektir. Bilakis onlara rağmen, Peygamber'in bizden alıp insanlara ulaştırdığı hidayet yolu, muhakkak diğer bütün dinlere üstün gelecektir. İşte bu inkârcılar onu engellemek için bütün güçlerini kullansalar da! (Her çeşit türden dinlerden kasıt din hüviyeti taşıyan bütün dünya nizam ve düzenleridir.) Bu konuda daha önce Zümer an: 3 ve Şuara an: 20'de geniş bilgi verdik. Burada Allah çok açık ifadelerle şunu zikrediyor: Muhammed'in Peygamber olarak gönderilişi, sadece bu dini insanlara anlatmak için değildi, ayrıca bu dini din hüviyeti taşıyan her çeşit dünya düzenlerine üstün getirmesi de gerekiyordu. Diğer bir deyişle, peygamber bu dini, batıl bir din hayata hükümete ve onun hâkimiyeti altında, sıkıntı içinde, yaşamasına müsaade ettiği ölçüde yaşasın diye değil, tam tersine bu hak din hayatın tek ve hâkim dini olsun, diğer dinlerin devam edip yaşamaları da onun müsaade sınırlarında olsun diye getirdi.¹⁵¹

Mevdudi, "Din" kavramı üzerinde önemle durduktan sonra, birkaç ayette de din devlet birlikteliğinden bahsediyor. Bu durum elbette ki günümüzün hassasiyet kazanmış kavramlarından biri olan "laiklik" kavramını da içine alan bir takım açıklamaları gerekli kılmıştır. Aşağıda Mevdudi'nin bu konuyla ilgili ayetlere getirdiği yorumları dile getirdik:

Din devlet birlikteliği:

Dinin hayatın her alanında hâkim bir güç olduğunu, hayatın farklı yönlerine dair önemli emir ve prensipler sunduğunu ifade eden Mevdudi, bu düşüncesiyle bağlantılı olarak dinin, siyaset ve devlet yönetimi için de önemli yasa ve kanunlar vazettiğini ve bunlara mutlak surette uyulması gerektiğini

¹⁵¹ Tefhim, V/426.

tefsirinde genel olarak ifade etmektedir. Biz burada Mevdudi'nin yaptığı yorumların tamamının tahlil ve değerlendirmesini sunamayacağız fakat kısaca din ve devlet birlikteliği noktasında karşımıza çıkan laiklik kavramına değineceğiz.

Laiklik, her ülkede, her toplumda hatta aynı toplum içinde bile farklı algılanabiliyor. Öncelikle bu kavramın tanımının ve ilk kullanılış gayesinin bilinmesi ve ortaya konması gerekmektedir. *Laiklik, Katolik Avrupa'nın orta çağda ve karanlık dönemde tanıdığı biçimdeki din ve din adamlığı ile ilgili hususların alternatifi olarak gelişmiştir. Dini devleti, kutsal toplumu ve kilisenin mukaddes otoritesini taraftarlarının reddettiği laiklik teriminin manası budur.*¹⁵²

Bir anlamda, Batı'da ruhban sınıfın yönetim ve sosyal hayat üzerindeki baskısına karşı bazı gruplar tarafından ortaya atılan bir düşünce sistemidir. İslam bu anlamda bir baskıyı elinde bulundurmadığı için bu düşünce sistemine ihtiyaç duymaz. Fakat bu kavramı, her bireyin kendisine dini hürriyet tanınması ve bu hürriyetinin koruma altına alınması şeklinde anlıyorsak elbette ki bunu İslam kabul eder. Fakat devletin, dinin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki çözüm önerilerini ve hatta emirlerini duymaması gerektiğini ve sadece dini ritüellerinin bireysel boyutta yaşatılabileceğini ifade ediyorsa, bunu kabul etmek mümkün değildir.

Hıristiyanlıktaki ruhbanlık, din adamlarına tanınan otorite, kilisenin baskıcı bir tutum geliştirmesine neden olmuş, bu yapının karşıtı olarak da laiklik fikri öne sürülmüştür. İslam'da böyle bir grubun otoritesi ve üstünlüğü yoktur. *Müslümanlar, İslam ile kendi kendilerine yeter duruma gelen gerçek Müslüman oldukları takdirde İslam'la birlikte laikliğe yer yoktur ve Müslümanların da ona ihtiyacı yoktur.*¹⁵³ Bütün müminler iman ve ibadetler hususunda aynı derecede sorumlu ve yükümlüdürler.

"İslam din ve devlet arasını "kesin ayırma" yöntemini seçmediği için, onun takındığı tutum, ikisi arasını özelliklerine göre belirleme şeklindedir. O halde ne kesin ayırma ne de ikisini tam birleştirme söz konusudur. Sadece

¹⁵² Ammara, A.g.e., s.266.

"temyiz: her ikisini özelliklerine göre belirleme vardır. Demek oluyor ki İslam, -akla ve tecrübeye bıraktığı tüzükler, yönetmelikler ve yasalar koymayıp sadece felsefe, model ölçüler, maksatlar ve bu tüzükler, yönetmelikler ve yasaların çemberini kontrol altında tutan "gayeler" vazetmiştir."¹⁵⁴

İslam, dinin kayıtları olmaksızın beşer tarafından yapılan yasaları tamamen bağımsız bırakmamıştır, bu kanunların dizginlerini sürekli elinde bulundurmıştır. Fakat bu süreçte dini fanatizmi de reddetmektedir. Gelişim ve değişimin olabileceği alanlarda peygamberi de ümmeti de serbest bırakmıştır. Hz. Peygamber'in Medine'ye geldikten sonra hurmaları suni tohumlama yaptıklarını gördüğü sahabeleri uyardığını, bu işi hemen bırakmalarını emrettiğini biliyoruz. Sahabe bu emri yerine getirmiş ve durum olumsuz sonuçlanınca Hz. peygamber, kendilerinin iyi bildikleri usulde devam etmelerini söylemiştir. Burada Hz. peygamber, dini konularda kendisinin otorite olduğunu fakat diğer konularda sahabelerin deneyimlerinden faydalanabileceklerini ifade etmiştir.

Hz. Muhammed, hem Resul hem de devlet başkanıdır. Onun sadece Resul olduğunu savunan, bütün görev ve yetkilerini risalete dayandıran anlayışa karşı şu soru akla gelmektedir: Hz. Peygamber devlet işlerini de tamamen risalet göreviyle yerine getiriyorsa, o son peygamber olduğuna göre, kendisinden sonra yönetim işinin de son bulması gerekmez miydi? Hâlbuki ondan sonra halifeler bu yönetim işini üstlenmişler ve değişen zamanın değişen problemlerine göre bir siyaset takip etmişlerdir. Ayrıca Hz. peygamber döneminde Yahudi kabilelerinin de katıldığı Medine Anayasası da işin siyasi yönünü açıklamaktadır. Şu da var ki "devlet" kavramı İslam'ın ve imanın temel esasları arasında yer almamaktadır. Bu konuda İslam Devletinin prensipleri vardır ve devlet tipi ne olursa olsun dinin rolü önemsenmiştir. "*İslam'dan önce hiçbir kanun koyucu din hürriyetini getirmiş değildir.*"¹⁵⁵

Din ve devlet birlikteliği konusu laiklikle de bağlantılı olarak üzerinde durulması ve tartışılması gereken önemli ve kapsamlı bir konudur. Bu anlamda

¹⁵⁴ Ammara, *Laiklik Ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti*, s. 275.

¹⁵⁵ Hatipoğlu, Mehmed S. , *İslam'da Devlet ve İktidar (Ma'rûf Devâlibî'den)*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985, s.24.

bizim konuyla ilgili tafsilatlı bir değerlendirme yapmamız bu platformda mümkün değildir. Ancak bundan sonra yapılacak çalışmalarda Mevdudi'nin görüşleri ekseninde bu konu tekrar ele alınabilir.

Mevdudi, din kavramını açıklarken sürekli olarak dinin siyasi ve hukuki yönlerine vurgu yapmaktadır. Fakat tefsirin içerisinde bu birliktelikten "genel olarak" bahsedilmektedir. Ayrı bir başlık altında değerlendirmek istediğimizde ise aşağıdaki iki ayette bu birlikteliğe dair işaretler daha net olarak görülebilir. Fakat yukarda da değindiğimiz gibi Mevdudi laiklik kavramını direk olarak tefsirinde kullanmamıştır. Buna karşın bizzat bu kavramın tam tersini ifade eder tarzda görüşlerine tefsirin genelinde yer vermiştir.

Tefhimu'l-Kur'an içerisinde yer alan siyasi içerikli yorumlardan biri olarak gördüğümüz din ve devlet birlikteliği ile ilgili yorumlar **Ahzap ve Sad** surelerinde bulunmaktadır. Aşağıda bu surelerde yer alan ve ilahi kanunlara dayanan yönetim sisteminden bahseden ayetler bulunmaktadır. Ahzap suresindeki ayette “*İlahi kanunlara dayalı olarak kurulan bir İslam devleti*” ibaresi geçmektedir. Sad suresinde ise Hz. Davud'a Allah tarafından verilen yetki ve kuvvetler içerisinde askeri ve siyasi kuvvetten bahsediliyor ve onun İslami bir devlet kurduğu ifade ediliyor.

1. "(Bu,) Daha önceden gelip-geçenler hakkında (uygulanan) Allah'ın sünnetidir. Allah'ın sünnetinde kesin olarak bir değişiklik bulamazsın." (33/Ahzap:62)

Yani, "Bu Allah'ın şeriatının değişmez bir kuralıdır: İslâm toplumunda ve devletinde bu tür fitne ve fesatları yayanların gelişip güçlenmesine asla fırsat verilmez. Ne zaman İlâhi kanunlara dayanan bir toplum ve devlet düzeni kurulsa, bu tür kimseler gidişatlarını düzeltmeleri için uyarılırlar ve eğer hâlâ bu kötü davranışlarında ısrar ederlerse, şiddetli bir hesaba çekilirler ve ortadan kaldırılırlar.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Tefhim, IV/462.

2. "Onların söylemekte olduklarına karşı sabret ve bizim güç sahibi kulumuz Davud'u hatırla; çünkü o, (her tutum ve davranışında Allah'a) yönelip-dönen biriydi."(38/Sâd:17)

"Ellerin sahibi" şeklindeki ifade, "kuvvet sahibi" anlamına gelir ve mecazen kullanılmıştır. Hz. Davud'a bu sıfatlar, şu yüzden atfedilmiştir.

1) Cismanî kuvvet: Hz. Davud bu kuvveti Calut karşısında göstermiştir.

2) Askerî ve siyasî kuvvet: Hz. Davud civardaki tüm müşrik toplulukları yendiğinde sağlam bir İslâmi devlet kurmuştur.

3) Ahlâkî kuvvet: Hz. Davud bir yönetici olmasına rağmen, bir fakir gibi yaşamış ve Allah'ın hudutları içinde kalmıştır.

4) İbadet kuvveti: Hz. Davud, devlet yönetimi ile ve sürekli cihadla iştigal etmesine rağmen (sahihayn'in rivayetlerine göre), gün aşırı oruç tutar ve gecelerinin üçte birini Allah'a ibadetle geçirirdi. İmam Buhari'nin Hz. Ebu Derda'dan rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Davud'un zikri geçtiği yerde, "O, Allah'a çok ibadet eden biriydi" derdi.¹⁵⁷

D. İTAAT

Mevdudi tefsirinde itaat kavramı üzerinde de titizlikle durmuş konuyla ilgili ayetleri günün şartlarını da göz önünde bulundurarak yorumlamıştır. İtaat kavramı da gerçek anlamıyla siyasi içerikli bir kavram olması dolayısıyla Mevdudi'nin açıklamalarda bulunduğu önemli siyasi kavramlardan biri olmuştur. Müfessirimiz 8 ayrı surede olmak üzere toplam 12 ayette bu kavramla ilgili siyasi içerikli yorumlarını dile getirmiştir. Bunlar aşağıdaki şekildedir:

(2/Bakara:257) (3/Al-i İmran:52) (3/Al-i İmran:146) (4/Nisa:59)
(48/Fetih:10) (48/Fetih:16) (26/Şuara:108) (26/Şuara:152) (26/Şuara:217)
(28/Kasas:17) (32/Secde:25) (33/Ahzap:31)

1. "Allah, iman edenlerin velisi (dostu ve destekçisi) dir. Onları karanlıklardan nura çıkarır; küfredenlerin velileri ise tağut'tur."(2/Bakara:257)

¹⁵⁷ Tefhim, V/61.

Mevdudî'ye göre "tağut" kelime olarak tekil olmasına rağmen burada anlamı çoğuldur. Çünkü Allah'ı inkâr eden kimse, sadece bir tek değil binlerce tağut'un kölesi olur. Bunlardan birisi kişiyi sürekli yanlış yapmaya teşvik eden ve ayağını kaydıran şeytandır. Diğeri ise kişiyi kendi arzu ve şehvetlerinin kölesi yapan ve sapık yollara yönelten nefsidir. Daha sonra başkaları, karısı, çocukları, akrabaları, kabilesi, ailesi, arkadaşları, milleti, politik ve dinî liderleri ve hükümeti gelir. Bütün bunlar o kimse için tağut'tur ve onu kendi istek ve arzularının esiri yapmak isterler. Bütün bu efendilerin kölesi olan kimse, bütün hayatını imkânsız olan bir şey için, yani tüm bu efendilerin hepsini de teker teker hoşnut etmek uğruna harcar.¹⁵⁸

2. *"Nitekim İsa, onlardan küfrü sezince, dedi ki:"Allah için bana yardım edecekler kimdir?" Havariler: "Allah'ın yardımcıları biziz; biz Allah'a inandık, bizim gerçekten Müslümanlar olduğumuza şahit ol, dedi."(3/Al-i İmran:52)*

Mevdudî, "Allah'ın yardımcıları" kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

İslâm'ın ikamesine yardımcı olan kişiler Allah'ın yardımcıları olarak isimlendirilirler. Allah insanlara serbest irade vermiştir. İnsan ister isyan eder, ister itaat eder. Ancak ikna yoluyla insana itaat yolu açık bırakılmıştır. Çünkü O, serbestlik bahşettiği alanlarda insanlara isteklerini zorla kabul ettirmez. Bilakis nasihat ve muhakeme yoluyla kabul ettirmek ister. İnsanları tavsiye ve nasihatle doğru yola ulaştırmak Allah'ın işi olduğundan Allah, İslâm'ı yaymak için güçlerinin son noktasına kadar çabalayanları "yardımcıları ve dostları" olarak adlandırır. Gerçekte bu, bir kulun ulaşabileceği en üst derecedir. Çünkü namaz kılarken, oruç tutarken ve bu gibi diğer ibadetleri yaparken insanın konumu sadece kul olmaktır. Fakat o, Allah'ın dininin yayılmasına çalıştığında, Allah'ın "dostu ve yardımcısı" olma gibi eşsiz ve yüce bir konuma yükselmektedir. Bu da bir insanın bu dünyada ruhî yücelme ile kazanabileceği en yüksek makamdır.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Tefhim, I/202.

¹⁵⁹ Tefhim, I/261.

3. "Ey iman edenler, Allah'a itaat edin; peygambere itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de."(4/Nisa:59)

Allah, Ulu'l-Emr'e (halifelere) itaati asıla bağılı olarak emreder. "Taati" lafzını ayette emir sahiplerinden önce zikretmez. Bundan maksat onlara Allah ve Resulü'ne itaatleri, Allah ve Resulü'nün şeriatını tatbikleriyle ancak itaat edilebileceğini göstermektedir.^{160*}

Nisa suresi 58. ayette de bildirildiğine göre İslam Devleti'nin siyasi anlayışı bazı sağlam temeller üzerine bina edilmiştir. Bunlardan ilk ikisi 58. ayette dile getirilmiştir: Yönetme yetkisini işin uzmanlarına vermek ve adaletli bir yönetimi gerçekleştirmek. Diğer temeller ise 59. ayette sırasıyla verilmiştir: Allah'a itaat, Peygambere itaat, yönetimde ehil olan ulu'l-emre itaat.

Mevdudi 59. ayetin tefsirinde şu yorumları yapmaktadır:

Bu ayet, İslâm'ın bütün dini, kültürel ve siyasî sisteminin temelini teşkil ettiği gibi, sistemin kurulması için de, ilk ve en önemli düsturdur. Bu ayetten aşağıdaki prensipler çıkarılabilir:

1) İslâm sisteminde, tek gerçek otorite olan Allah'a itaat edilmelidir. Bir Müslüman her şeyden önce Allah'ın kuludur, diğer bütün özellikleri, bu niteliğinden sonra gelir. Bu nedenle bir fert veya toplum olarak bütün Müslümanlar, ilk olarak Allah'a bağılıdırlar, tüm diğer bağlar bu bağa boyun eğmek zorundadır. Çünkü tüm insanlar Allah'a verdikleri söze (ahit) sadık kalmak zorundadırlar. Başka birisine bağılılık ve itaat, ancak Allah'a itaati engellemeyecekse kabul edilir. Bu aslî bağılılık ve ahde aykırı olan tüm öteki bağılılık ve ahitler geçersizdir. Hz. Peygamber (s.a) bunu bir hadisinde şöyle açıklamıştır: "Yaratıcıya isyan (itaatsizlik) olan yerde, yaratıklardan hiçbirine itaat edilmez."

2) İslâm dininin ikinci önemli prensibi Hz. Peygamber'e (s.a) itaat ve bağılılıktır. Bu itaat peygamberlik kurumunun bir gereği değil, bilakis Allah'a itaat

¹⁶⁰ El Arabî, *İslam'da Yönetim Sistemi*, s.119.

etmenin tek çıkar yoludur. Allah'ın Resulüne (s.a) itaat edilmelidir. Çünkü O, Allah'tan gelen emir ve direktiflerin elde edilebileceği tek kaynaktır. O halde biz ancak O'nun Resulüne (s.a) itaat ederek Allah'a itaat edebiliriz. Çünkü itaatin başka bir yolu yoktur. Bunun aksine Resul (s.a) ile aradaki bağı koparmak, O'nu gönderen Hâkim'e başkaldırmak demektir. Bir hadis-i şerif'te bu konuyu şöyle açıklar: "Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur, kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur." Aynı konu bu surenin 80. ayetinde de vurgulanmıştır.

3) Bu birinci ve ikinci bağılıktan sonra bunlardan daha aşağı derecede yer alan bir bağılık daha vardır. Bu, Müslümanların kendi aralarında seçip yetki verdikleri yöneticilere bağılıktır. "Ulil-emr" (kendilerine yetki verilenler) kelimesi çok geniş kapsamlıdır. Müslümanların herhangi bir işinin başında olan herkesi kapsar. Din âlimleri, düşünürler, politik liderler, yöneticiler, mahkemelerdeki kadılar, kabile başkanları ve buna benzer kimseler. Kısacası, Müslümanlar arasından seçilip kendilerine yetki verilen herkese itaat edilmelidir. Onlar a) Müslümanlardan oldukları b) Allah'a ve Resulü'ne itaat ettikleri sürece, onlara karşı gelip, Müslümanların toplum hayatındaki barışı bozmak doğru değildir. Bu iki şart onlara itaat edilmesinin ön şartını oluşturur. Bunlar hem ayette açıkça ortaya konmuş, hem de Hz. Peygamber (s.a) tarafından açıklanmıştır. Aşağıda şartların gerekliliğini belirten Hz. Peygamber'den (s.a) birkaç hadis zikrediyoruz:

a) "Emrettiği şey günah olmadığı sürece, bir Müslümanın kendilerine yetki verilen yöneticilerin emirlerine, hoşlansın veya hoşlanmasın, itaat etmesi gerekir. Eğer emir ona günah olan bir şeyi yapmasını emrederse, o yöneticiyi dinlememeli ve emirlerine de itaat etmemelidir." (Buhari, Müslim).

Dolayısıyla, emir sahiplerine şer'i hudutlarla sınırlı bir itaat söz konusudur.¹⁶¹

b) "Günah olan bir konuda bir kimseye itaat etmek haramdır. İtaat ancak doğru olan şeylerde zorunludur." (Buhari, Müslim).

¹⁶¹Kerimoğlu, *Devlet ve Siyaset*, s.125.

c) Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Sizin başınızda doğru olduğu kadar yanlış da uygulayan yöneticiler bulunacaktır. (Böyle bir durumda) Kim yanlış olan şeylerden nefret ederse, sorumluluktan kurtulacaktır, kim de bu yapılan yanlışlardan hoşlanmazsa (cezadan) kurtulacaktır." Ashabdan bazıları: "Böyle yöneticilere karşı savaşmayacak mıyız?" diye sorunca Hz. Peygamber (s.a) "Namazı kıldıkları müddetçe, hayır" diye cevap vermiştir (Müslim).

Yani, eğer namazı terk ederlerse bu onların Allah'a ve Resulü'ne isyan ettiklerinin açık bir göstergesi olacaktır.

d) Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Sizin en kötü yöneticileriniz, sizin nefret ettiğiniz ve sizden nefret eden ve sizin beddua ettiğiniz ve size beddua eden yöneticilerdir." Ashabdan bazıları: "Ey Allah'ın Resulü, böyle yöneticilere karşı başkaldırmayacak mıyız?" diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Aranızda namazı ikame ettiği müddetçe, hayır."

Bir öncekinde koşulan namaz şartı bu hadiste daha açık bir şekilde belirlenmektedir. "c" hadisinde, ferdi olarak namaz kılan bir yöneticiye karşı ayaklanılmaması gerektiği hükmü çıkıyor. Fakat "d" hadisinde yöneticilerin İslâm toplumunda namazı ikame edip onun temel direklerden biri yapmaları şart koşuluyor. Bu bir başka hadiste de şöyle ifade ediliyor: "Hz. Peygamber (s.a) bizden bazı şeylerle ilgili olarak bağlılık yemini aldı. Bunlardan biri de, başımızdaki yöneticilerde apaçık küfür alâmetleri görmeden onlara karşı gelmememizdi. O (küfür alâmetlerini gördüğümüz) zaman Allah huzurunda (başkaldırmamız için) geçerli bir nedene sahip olabiliriz." (Buhari-Müslim).

4) Mutlak ve sürekli bir prensip olarak konulan dördüncü husus ise, Allah'ın emirlerinin ve Hz. peygamber'in (s.a) sünnetinin, hükümlerin tespitinde ve İslâm dininde tek ve nihaî otorite olduğu noktasıdır. O halde Müslümanlar arasında veya yönetici ile yönetilenler arasında herhangi bir mesele ortaya çıktığında, hepsi birden Kur'an ve Sünnet'e başvurmalı ve O'nun verdiği karara boyun eğmelidirler. Bu nedenle İslâm'ı, diğer İslâm-dışı sistemlerden ayıran ana sebebin, Allah'ın Kitabını ve Resulü'nün (s.a) sünnetini nihaî otorite olarak kabul

edip, bu ikisine başvurulması ve onların hükmüne boyun eğilmesi olduğunu söyleyebiliriz.

Bazı insanlar bu ilkenin derin anlamı konusunda şüpheye düşerler. Hayatın birçok yönü olduğu (örneğin, Demiryolları, PTT, Belediye vs.) için ve ne Allah'ın Kitabı'nda ne de Resulü'nün (s.a) Sünneti'nde bunlarla ilgili hiçbir bilgi ve düzenleme olmadığı için, böyle bir ilkenin uygulanmasının çok zor olduğunu söylerler. O halde bu kadar çeşitli konularda karşılaştığımız sorunlara nasıl çözüm bulacağız? Bu şüphe, onların İslâm'ın temel ilkesini tam anlamıyla kavramamış olmalarından kaynaklanır. İslâm, Allah'ın Kitabının ve Resulü'nün (s.a) sessiz kaldığı konularda istenilen şekilde davranmayı serbest bırakmıştır. Bir müslümanla, bir gayrimüslimi ayıran fark, ikincisinin kendisini mutlak bir şekilde özgür hissetmesi, birincisinin ise kendisini Allah'ın kulu olarak kabul edip, ancak İslâm'ın serbest bıraktığı konularda kendisini özgür hissetmesidir. Müslüman olmayanlar her konuda kendileri hüküm verirler ve ilâhî bir rehber ihtiyaçları olmadığına inanırlar. Bunun aksine Müslümanlar, her şeyde Allah ve Resulü'nün (s.a) rehberliğine müracaat ederler ve onların kararına uyarlar. Fakat eğer belli bir konuda ne Kuran'da, ne de Sünnet'te bir hüküm bulamazlarsa, o zaman doğru olduğuna inandıkları herhangi bir şekilde davranmakta serbesttir. İslâm'ın belli bir konuda susması, o konuda davranış özgürlüğünün var olduğuna bir işarettir.

Ne zaman bir toplum Allah'ın Kitabı ve Resulü'nün Sünnet'ini fırlatıp atar, Allah ve Resulü'ne (s.a) isyan eden lidere uyar, Kitap ve Sünnet'in hüküm vermesini istemeksizin yönetici ve dinî liderlere düşüncesizce itaat ederse, İsrail oğulları'nın kötü akıbetine uğramaktan kurtulamaz.^{162 *}

4. *"Şüphesiz, sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmişlerdir."*
(48/Fetih:10)

¹⁶² Tefhim, I/371–373.

¹⁶³ Tefhim, V/411.

¹⁶³ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, s.293.

Halkın üzerine biat ettiği el, Peygamber'in (s.a) şahsını ifade eden el değil, Allah'ın elçisine ait bir el idi. Bu biat, Peygamber (s.a) aracılığı ile bizzat Allah'a yapılan bir biatti.¹⁶⁴

*Biat, itaat etmek üzere verilen sözdür. Sanki bir emire (idareciye) biat eden kimse, kendisi ve Müslümanların yönetimine ait işlerin görülmesini ona teslim ettiği, hususlarda onunla bir çekişmeye girmeyeceği ve hoşlansa da hoşlanmasa da bu konuda kendisine yükleyeceği sorumluluklar konusunda ona itaat edeceği hususunda onunla yaptığı bir ahitleşmedir. Bir emire biat edip ahit yaptıklarında, yaptıkları bu ahdi kuvvetlendirmek için ellerini de biat ettikleri kişinin eline koyuyorlardı.*¹⁶⁵

5. "Artık Allah'tan korkup-sakının ve bana itaat edin."(26/Şuara:108)

Yani, "Ben güvenilir ve doğru bir resul olduğuma göre, tüm diğer reisler karşısında bana itaat etmek, emir ve talimatlarımı yerine getirmekle yükümlüsünüz. Çünkü ben Allah'ın iradesini temsil ediyorum. Bana itaat, Allah'a itaat; bana itaatsizlik, Allah'a itaatsizliktir." Bir başka deyişle, insanlardan yalnızca bir resulü, Allah tarafından gönderilmiş gerçek bir resul olarak kabul etmek değil, ona itaat etmek ve diğer tüm kanunlar karşısında onun kanununa itaat etmek istenmektedir. Bir peygamberi reddetmek veya onu peygamber olarak kabul ettikten sonra kendisine itaatsizlikte bulunmak, Allah'a isyan ve O'nun gazabını çekmekle eş anlamlıdır. Dolayısıyla "Allah'tan sakınıp korkun" ifadesi, her işitenin, bir peygamberin mesajını reddetmenin veya emirlerine itaatsizlik etmenin sonuçlarını açıkça anlaması konusunda bir uyarıdır.¹⁶⁶

6. "Ki onlar, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmakta ve dirlik-düzenlik kurmamaktadırlar (ıslah etmemektedirler)."(26/Şuara:152)

Yani, "Önderlikleri altında kötü bir hayat tarzı takip ettiğiniz reislerinize, rehberlerinize ve yöneticilerinize itaatten vazgeçin. Bunlar tüm ahlâk sınırlarını aşmışlardır; hiç bir ıslah hareketinde bulunmazlar ve benimsedikleri her hayat

¹⁶⁶ Tefhim, IV/43.

sistemini bozarlar. Sizin için tek kurtuluş ve mutluluk yolu Allah'tan korkmanız, kötülük önderlerine itaati bırakıp bana itaat etmenizdir. Çünkü ben Allah'ın resulüyüm; samimiyet ve dürüstlüğümün tümüyle farkındasınız; giriştiğim ıslah hareketinde hiç bir kişisel çıkarım yok."

Kısaca, Hz. Salih'in (a.s) kavmine sunduğu manifesto buydu. Bu, yalnızca dinî bir mesaj değil, aynı zamanda kültürel, ahlâkî ve siyasal devrim çağrısı da ihtiva ediyordu.¹⁶⁷

7. *"Sen, O güçlü ve üstün, esirgeyici olan (Allah'a) tevekkül et."*(26/Şuara:217)

Yani, "Ne kadar büyük ve güçlü olursa olsun hiç bir dünyevi iktidara aldırma; Aziz ve aynı zamanda Rahim olana tam olarak güvenip dayanarak görevini yapmaya devam et. O Aziz'dir, dolayısıyla O'nun desteğini alanın üstesinden hiç bir güç gelemmez. O Rahim'dir, dolayısıyla yeryüzünde kendi kelimesini yükseltme uğruna mücadele edenlerin çaba ve fedakârlıklarını boşa çıkarmaz."¹⁶⁸

8. *"Dedi ki: 'Rabbim, bana verdiğin nimetler adına, artık suçlu-günahkârlara destekçi olmayacağım.'"(28/Kasas:17)*

Hz. Musa'nın (a.s) bu ahdi çok kapsamlı kelimelerle ifade edilmiştir. O'nun bununla demek istediği; ferd olsun, topluluk olsun, dünyada zulüm ve hainlik eden hiç kimseye yardımcı olmamak idi. İbn Cerir ve diğer birkaç Müfessir'in de doğru anladığı gibi o günlerde Hz. Musa (a.s), Firavun ve hükümetiyle olan ilişkilerini kesmeyi ahdetmişti: Zira hükümet zalimdi ve ülkede kötü bir sistemi hâkim kılmıştı. Daha sonra muttaki bir insanın böyle zorba bir krallıkta görev yapmaya, onun güç ve itibarının yükselmesine alet olmaya daha fazla devam edemeyeceğini anladı. Müslüman âlimler, Hz. Musa'nın (a.s) bu sözünden genellikle şunu istidlâl ederler: Bir mümin, ister bir fert, ister bir zümre, isterse iktidardaki bir hükümet olsun zalime yardım etmekten tamamen

¹⁶⁷ Tefhim, IV/55.

¹⁶⁸ Tefhim, IV/79.

kaçınmalıdır. Bir kimse, Ashabın tanınmış tabiiilerinden olan Atâ b. Ebi Rabah'a sordu: "Benim kardeşim Emevî hakimiyetinde olan Kûfe'nin vali kâtibi..."

Gerçi halkın meseleleriyle ilgili kararları o vermiyor ama kararlar onun kalemiyle neşrediliyor. Bu hizmeti sürdürmek zorunda, çünkü bu onun tek gelir kaynağı..." Hz. Atâ bu ayeti okudu ve şöyle dedi: "O kardeşin kalemini elinden atsm. Rezzak Allah'tır."

Başka bir Emevî kâtibi, Amir Şa'bî'ye sordu: "Ey Ebu Amr! Ben yalnızca verilen kararları kaydedip, neşretmekten sorumluyum. Bunun dışında hiçbir şey yapmam. Bu memuriyet dolayısıyla kazandığım rızık helal mi, değil mi?" O şöyle cevapladı: "Mümkündür ki masum biri cinayet suçuyla hüküm giyer ve karar senin kaleminden çıkar yahut birinin mülkü adaletsizce müsadere edilir yahut bir başkasının evinin yıkılması emredilir ve tüm emirler senin kaleminden çıkar." Sonra imam bu ayeti okudu. Bunun üzerine kâtip şunları söyledi: "Bu günden itibaren kalemimden Emevîlerin hükümleri çıkmayacak!" İmam da karşılık verdi: "Öyleyse Allah da seni günlük rızkından mahrum bırakmayacak."

"Abdurrahman b. Müslim, Dahhak'dan yalnızca Buhara'ya gidip oradaki memurların maaşlarını dağıtmasını istemişti, fakat o bunu bile reddetti. Arkadaşları bunda bir kötülük olmadığını söyleyince şöyle cevap verdi: "Bir zalime hiç bir şekilde yardımcı olmak istemem." (Ruh'ul-Meani c:20, sh: 49)

İmam ebu Hanife'nin hayat hikâyesini sahih biçimde yazanlardan el-Muvaffak el-Mekkî, İbn el-Bezzâz el-Karvarî, Molla Ali Kârî, v.s de dâhil olmak üzere tümü, Mansur'un başkomutanı Hasan b. Kahtuba'nın sırf imamın direktifiyle görevinden şu sözleri sarf ederek istifa ettiğini kaydetmişlerdir: "Bugüne kadar sizin saltanatınızın lehine yaptığım şeyler eğer bu saltanat Allah yolunda idiye bana yeter. Yok, eğer zulüm ve zorbalık yolunda ise amel defterimdeki günahlarıma yenilerini eklemek istemiyorum."¹⁶⁹

9. *"Hiç şüphe yok, senin Rabbin, ihtilafa düştükleri şeyler konusunda kıyamet günü aralarında 'hükümünü verip ayıracaktır'."(32/Secde:25)*

¹⁶⁹ Tefhim, IV/168,169.

Buradaki telmih, İsrailoğularının itikat ve inançtan yoksun kalıp, muttaki liderlerine itaatten vazgeçmeleri ve dünyaya tapmaya başlamalarından sonra içine düştükleri ayrılık ve ihtilaflardır. Bunun bir sonucu apaçık ortadadır ve cümle âlemin gözü önündedir. İşte durmadan zillet, rezalet ve bedbahtlığa maruz kalmaktalar. Diğer sonucu bu dünya sakinlerine malum değil henüz. Bu sonuç ceza günü ortaya çıkacaktır.¹⁷⁰

10. *"Ama sizden kim de Allah'a ve Resulü'ne gönülden-itaat eder ve salih bir amelde bulunursa, ona da ecrini iki kat veririz. Ve biz ona üstün bir rızık da hazırlamışızdır."*(33/Ahzap:31)

Bu insanların günahları nedeniyle iki kat azaba çarptırılmalarının, iyi bir amel karşılığında da onlara iki kat mükâfat verilmesinin nedeni, Allah'ın toplum içinde yüksek makam verdiği kişilerin insanlara lider olmaları ve insanların çoğunun iyi de olsa kötü de olsa bu liderlere tabi olmasıdır. Bu nedenle onların kötü amelleri sadece kendileriyle sınırlı kalmaz, bilakis bir topluluğun bozulmasına sebep olur. İyi amelleri de kendileri ile sınırlı kalmaz ve birçok başka insanın da kurtuluşuna neden olur. İşte bu yüzden cezalandırıldıklarında hem kendi günahları, hem de başkalarının doğru yoldan sapmaları için cezalandırılır. İyi amel işlediklerinde de, sadece kendi işledikleri iyi ameller nedeniyle değil, iyiye yönelttikleri diğer insanlar nedeniyle de mükâfatlandırılırlar.¹⁷¹

11. *"Hiç şüphesiz, Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin olan erkekler ve mümin olan kadınlar, gönülden (Allah'a) itaat eden erkekler ve gönülden (Allah'a) itaat eden kadınlar....."*(33/Ahzap:35)

Yani, "Onlar sadece iman etmekle kalmazlar, aynı zamanda uygulamada da itaati seçerler. Onlar Allah ve Resulünün emrettiklerinin hak olduğuna kalben inanan, fakat uygulamada bu emirlere karşı gelen; Allah ve Resulünün haram

¹⁷⁰ Tefhim, IV/369.

¹⁷¹ Tefhim, IV/409,410.

kıldıklarının kötü olduğunu samimiyetle kabul eden, fakat pratik hayatta bu haramları işleyen kimseler gibi değildirler.¹⁷²

12. *"Küfretmekte olanlar dedi ki: "Biz kesin olarak, ne bu Kuran'a inanırız, ne de ondan önceki (indirile)ne." Sen o zulmetmekte olanları, Rableri huzurunda tutuklamış olarak bir görsen; sözü (suçlamaları) birbirlerine karşı evirip-çevirir (birbirlerine yöneltirler). Za'fa uğratılan (müstaz'af)lar, büyüklük taslayanlara derler ki: "Eğer sizler olmasaydınız, gerçekten bizler mümin (kimse)ler olurduk.""(34/Sebe:31)*

13. *"Büyüklük taslayanlar, za'fa uğratılan (müstaz'af)lara dediler ki: "Size hidayet geldikten sonra, sizi biz mi ondan alıkoyduk? Hayır, siz (zaten) suçlu günahkârlardınız.""(34/Sebe:32)*

Yani, "Liderlerine, başkanlarına, yönetici ve ulularına körü körüne tabi olan ve onlara karşı hiçbir nasihatçıyı dinlemeye hazır olmayan sıradan insanlar. Bu insanlar gerçeği apaçık gördüklerinde ve dini liderlerinin nasıl her şeyi ters gösterdiklerini, liderlerine uydukları için nasıl bir akıbeta sürüklendiklerini fark ettiklerinde bu önderlerine dönecek ve şöyle diyeceklerdir: "Ey zalim insanlar, bizi siz saptırdınız. Bizim düştüğümüz bütün belaların sorumlusu sizsiniz. Eğer siz bizi saptırmasaydınız, biz Allah'ın elçilerini dinler ve onların söylediklerine inanırdık."

Yani, "Onlar derler ki: Biz birkaç kişi sizin gibi yüzlerce, binlerce insanı bize tabi olmaya zorlayacak bir güce sahip değildik. Eğer siz inanmak isteseydiniz, bizi liderlik, güç, yetki ve yönetimden alıkoyardınız. Eğer sizin hediyeleriniz, vergileriniz ve hibe ettiğiniz şeyler olmasa biz fakir olurduk. Eğer siz bize bağlılık göstermeseydiniz, biz bir gün bile ulu ve aziz olarak kalmazdık. Siz bizi önder kabul edip yüceltmeseydiniz, bizi kimse tanımazdı bile. Siz bizim ordumuz olmasaydınız, biz bir tek ferdi bile yönetemezdik. Şimdi neden size peygamberin gösterdiği yola kendinizin tabi olmak istemediğinizi kabul etmiyorsunuz? Siz haram ve helalden gafildiniz ve hayatın sadece bizim sağlayabileceğimiz sükselerinin esiriydiniz. Size her tür suç ve günahı işleme

¹⁷² Tefhim, IV/418.

ehliyeti verebilecek ve vereceğiniz hediyeler karşılığında sizi Allah'a bağışlatma sorumluluğunu üzerine alacak rehberler arıyordunuz. Her tür şirki icat ederek, dinde birçok yenilikler çıkararak ve sizin bütün arzularınızı gerçeğin kendisi diye sunarak sizi hoşnut eden dini liderleri dinlemek istiyordunuz. Allah'ın dinini sizin arzularınıza uydurmak için değiştirecek sahtekârlara ihtiyacınız vardı. Ahirette ne olursa olsun sizi bu dünyada zengin kılacak önderlere uymak istiyordunuz. Hâkimiyetleri altında her tür günah ve ahlaksızlığı işleme özgürlüğüne sahip olacağımız ahlaksız ve şerefsiz yöneticileri istiyordunuz. Bu nedenle bu alışverişte siz ve biz eşit ortaklarız. Şimdi tamamen masum olduğunuzu ve siz istemeden bizim sizi saptırdığımızı söyleyerek hiç kimseyi kandıramazsınız."¹⁷³

14. *"Ey Âdemoğulları, ben size and vermedim mi ki: -Şeytana kulluk etmeyin, çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır;"(36/Yasin:60)*

15. *"Bana kulluk edin, doğru olan yol budur."(36/Yasin:61)*

Allah Teâlâ burada "ibadet" kelimesini, "itaat" anlamında kullanmıştır. Ayrıca İmam Razi'nin Tefsir-i Kebir adlı eserinden, bu konudaki güzel bir açıklamasını aşağıya alıyoruz.

"Şeytana ibadet etme" ifadesinin anlamı, "Şeytan'a itaat etme" demektir. Yani insan sadece Şeytan'a secde etmekten men olunmakla kalmıyor, aynı zamanda ona uymaktan ve itaat etmekten de men olunuyor.

İşte bu bağlamda itaat, ibadet anlamı taşır." Bu ifadelerin ardından İmam Razi şöyle bir soru yöneltiyor. "Şayet itaat kelimesi, ibadet anlamı da taşıyorsa, "Allah'a, Resulüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin" ayeti mucibince, bizler, Resûl'e (s.a.) ve emir sahibi olan kimselere ibadet mi etmiş oluyoruz? İmam Razi bu soruyu yine kendisi cevaplıyor. "Bu kimselere Allah'ın emri ile itaat edilmektedir. Yani onlara itaat etmekle, aslında Allah'a ibadet etmiş oluyoruz. Tıpkı Allah meleklerle "Âdem'e secde edin" diye emrettiğinde de meleklerin Âdem'e değil de, Allah'a secde etmiş olmaları gibi. Bizlerin emir sahiplerine itaatımız, onların Allah'ın hudutlarını çiğnemelerine rağmen devam

¹⁷³ Tefhim, IV/531.

ederse bu itaat "ibadet" anlamına gelir." İşte o zaman ibadet Allah'a değil, emir sahiplerine yapılmış olur ki bu da şirkin ta kendisidir." İmam-ı Razi daha sonra şöyle devam ediyor. "Size bir şahıs herhangi bir konuda emir verdiğinde, siz o emrin Allah'ın emirlerine uygun olup olmadığını kontrol etmelisiniz. Şayet uygun değilse, bilin ki o şahsın yanında şeytan vardır. Siz bu duruma rağmen verilen emre itaat ederseniz, o takdirde şeytana ibadet etmiş olursunuz. Yine, nefsiniz sizi herhangi bir şey için tahrik ederse, o şeyin İslam'a göre caiz olup olmadığına bakmalısınız. Şayet caiz değilse, nefsin şeytandır veya şeytan nefsinin yanındadır. İşte sen bu durumda nefsine uyarsan, şeytana ibadet etmiş olursun." İmam Razi yine sözlerine şöyle devam ediyor: "Şeytan'a ibadet etmenin dereceleri vardır. Şöyle ki, bazen bir insan bir iş yaptığında, onun tüm organları, dili ve hatta kalbi de o işin yapılmasına iştirak eder. Bazı zamanlar ise, insanın organlarını kullanarak bir iş yapmış olmasına rağmen kalbi ve dili, o işe iştirak etmeyebilir. Nitekim bazı insanlar günah işlediklerinde yaptıklarına kalpleri razı olmaz ve dilleri Allah'tan bağışlanma diler. O, bu şekilde kötü bir iş yaptığını itiraf eder. Böylece bu kimse şeytana sadece organlarıyla ibadet etmiş olur, bazı insanlar da gayet soğukkanlı olarak günah işlerler ve dilleriyle de memnuniyetlerini izhar ederler... Bunlar zahirde de, batında da şeytanın gerçek kullarıdır."¹⁷⁴

Ulu'l- emr iki çeşittir: Emirler ve âlimler (ümera ve ulema. Bunlar iyi olunca insanlar da iyi olur; her birine düşen söylendiğinde ve yaptığında, Allah'a ve peygamberine itaati ve Allah'ın kitabına uymayı gösteren yolları araştırmaktır.¹⁷⁵

16. *"Ey iman edenler, Allah'ın Resülü'nün huzurunda öne geçmeyin ve Allah'tan korkup-sakinin. Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir." (49/Hucurât:1)*

"İman edenlerin muamelat ve hareketlerinde önden giderek kendiliğinden kararlar almaması, ilk önce Allah'ın Kitabı ve Peygamberin Sünneti'nde bu konularda ne gibi emirler buyrulduğunun araştırılması gerektiği" şeklinde bir ihtar vardır. Ayrıca bu durum Müslümanların sadece şahsi işlerine münhasır

¹⁷⁴ Tefhim, IV/592,593.

¹⁷⁵ İbn Teymiye, Siyaset (es-Siyasetü'ş- Şerriyye), (tr. Vecdi Akyüz), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985, s. 192.

kılınmamıştır. Bilakis onların her çeşit sosyal ilişkilerine de şamil olmaktadır. Aslında bu, İslam anayasasının temel maddesidir ve İslam devleti, onun adalet mekanizması ve meclisi de bu hükme uymak zorundadır. Bu hükmün dışında ve karşısında serbest bir karar alınamaz.

Müsned-i Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Mace tarafından da şu hadis, sahih isnatlarla rivayet edilmiştir: "Peygamber (s.a), Hz. Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken ona şöyle sormuştur: "Ey Muaz! Neye göre hüküm vereceksin?" Muaz: "Allah'ın Kitabı'na göre" diye cevapladı. Hz. Peygamber (s.a) "Allah'ın Kitabı'nda herhangi bir konuda hüküm bulamazsan neye müracaat edeceksin?" diye sordu. Muaz: "Allah'ın Resulü'nün Sünneti'ne müracaat ederim" dedi. Hz. Peygamber (s.a): "Onda da bulamazsan?" diye sordu. Muaz: "O zaman ben kendim içtihat ederim," dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onun göğsüne elini koyarak: "Peygamber'in temsilcisine Peygamber'in sevdiği yolu benimseten Allah'a hamd olsun," diye buyurdu. Allah'ın Kitabı'nı ve Peygamberin Sünneti'ni kendi karar ve kanaatlerinin üstünde tutmak, daha doğru karar verebilmek için her şeyden önce onlara müracaat etmek, bir Müslüman yargıç ile Müslüman olmayan yargıç arasındaki ayırıcı farktır.

Bunun gibi kanun koyma konusunda da ilk kaynağın Allah'ın Kitabı, daha sonra da Allah'ın Resulü'nün Sünneti olduğu konusunda ittifak edilmiştir. Bu ikisine karşı veya bunlarla ilgisiz bir kararda bütün ümmetin icma'ı olsa bile alınan karar geçerli (meşru) değildir. Kaldı ki ümmetin fertlerinin kıyas ve içtihadı tek başına ne değer taşıyabilir?¹⁷⁶

Dini risaletin tebliğine özgü bölümün dışında kalan Nebevi sünnetin tamamı dini değil, sadece dünyevi ve siyasiydir. Müslüman düşünürün görevi bu konuda rivayet edilen nass ve kaynak haberlerle kendini bağımlı hale getirmeden sünnetin dayandığı öğeleri ilk önce teori geliştirme ve icihad ile ele almasıdır. O'na düşen görev sadece bu işlerle ilgili teori geliştirmek için konuya egemen ilkelere ve şeri maksatlara sarılmasıdır. Buna göre, eğer hadise yargıyı ilgilendiriyorsa ölçü açık belge ve yeminlerden ibarettir. Yok, eğer olay siyasi ise

¹⁷⁶ Tefhim, V/434.

ölçü ümmetin çıkarının gerçekleşmesi ve Müslüman cemaatleri toplamından zararı ve zararla mukabele etmeyi defetmektir.¹⁷⁷

17. Hiç şüphesiz, biz Nuh'u; "Kavmini, onlara acı bir azab gelmeden evvel uyarıp-korkut" diye kendi kavmine (peygamber olarak) gönderdik.(71/Nuh:1)

18. O da dedi ki: "Ey Kavmim, gerçek şu ki, ben size (gönderilmiş) apaçık bir uyarıcı-korkutucuyum."(71/Nuh:2)

19. "Allah'a kulluk edin, O'ndan korkup-sakının ve bana itaat edin."(Nuh:3)

Mevdudî ayetin ifadesinde geçen kavramları aşağıdaki şekilde dile getiriyor.

Ayette geçen kelimelerden birincisi Allah'a ibadet, ikincisi takva ve üçüncüsü Resul'e itaattir. İşte Hz. Nuh, risaleti tebliğe başladığında kavmini bu üç şeye davet etmişti. Allah'a ibadetin anlamı; başkalarına ibadet etmeyi bırakarak yalnızca O'na ibadette bulunmak ve O'nun emirlerini yerine getirmektir. Takva'dan kasıt; Allah'ın hoşnut olmadığı bütün işlerden -ki o ameller Allah'ın azabına sebep olur- sakınmak ve Allah'tan korkarak yaşamaktır. Üçüncü olarak "Bana itaat edin" den kasıt. "Benim size Allah'ın Resulü olarak tebliğ etmekte olduğum emirlere itaat edin" demektir.¹⁷⁸

E. CİHAD

Savaşlar din için amaç değildir ama geniş kitlelere ulaşma konusunda yardımcı bir araçtır. Örneğin Budist ve Maniheizt Türkler, bir savaşla Müslüman Araplarla tanışmışlar ve bu sayede İslam dinini fark edip Müslüman olmuşlardır. Bu bağlamda dinin ikame edilmesinde de önemli bir yeri olan cihad, Müfessirimiz tarafından siyasi içerikli yorumlarla ele alınan bir kavram olmuştur. Mevdudî, kelimenin Arapça karşılığıyla ilgili olarak da açıklamalar yapmıştır.

¹⁷⁷ Ammara, *Laiklik Ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti*, s. 126.

¹⁷⁸ Tefhim, VI/470.

Mevdudi, 11 ayrı surede olmak üzere toplam 16 ayette cihadla ilgili yorumlarını dile getirmiştir. Bunlar aşağıdaki şekildedir:

**(2/Bakara:179) (2/Bakara:193) (2/Bakara:218) (3/Al-i İmran:52)
(8/Enfal:39) (8/ Enfal:47) (22/Hacc:38) (22/Hacc:78) (29/Ankebut:6)
(37/Saffat:172) (47/Muhammed:20) (48/Fetih:17) (49/Hucurât:9)
(60/Mümtahine:8) (60/Mümtahine:9) (61/Saf:4)**

1. *"Ey temiz akıl sahipleri, kısısta sizin için hayat vardır. Umulur ki sakınırsınız."* (2/Bakara:179)

Mevdudi bu ayete dayanarak ölüm cezasının tamamen ortadan kaldırılmasına karşı çıkmaktadır. Bunun cinayeti teşvik etmek olduğundan dolayı insanlık dışı olarak düşünülmesi gerektiğini söylemektedir. Ona göre "eğer bir toplum insan hayatına gereken kutsallığı vermezse, katili korumaya çalışırsa, bu suça pirim vermiş ve binlerce masum insanın hayatını tehlikeye atmış demektir."¹⁷⁹

2. *"(Yeryüzünde) Fitne kalmayınca ve din (yalnız) Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın."*(2/Bakara:193)

"Mevdudi'ye göre buradaki "fitne" kelimesi, Allah yolu'na tâbi olmak için gerekli olan özgürlük ve güven gibi şartlara sahip olunamayan bir toplum durumunu anlatmaktadır. Bu nedenle, Müslümanlara bu durumu düzeltmeleri, tekrar Allah yolunda barış ve özgürlüğü sağlamaları için savaşa devam etmeleri emredilmektedir. Arapça din kelimesinin orijinal anlamının "teslimiyet" olduğuna ve teknik olarak bir kimsenin emir ve düzenlemelerinin geçerli olduğu hayat tarzını anlatmak için kullandığına dikkat edilmelidir. Bu nedenle, insanın insana hükmettiği ve Allah yolu'na tâbi olmanın imkânsız olduğu bir toplumda, fitne hüküm sürüyor demektir. İslâm'ın savaşmaktan amacı, fitneyi ortadan kaldırmak ve insanları İlâhi tebliğe uygun bir şekilde Allah'ın kulları olarak yaşayabilmeleri için, Allah'ın yolunu tesis etmektir."¹⁸⁰

¹⁷⁹ Tefhim, I/143.

¹⁸⁰ Tefhim, I/155.

3. "Şüphesiz iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler; işte onlar, Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah bağışlayandır, esirgeyendir."(2/Bakara:218)

Mevdudi bu ayetin yorumunda cihat ve mücahit kavramlarına açıklık getirmektedir. Ona göre; "cihad" kelimesi bir amaca ulaşmak için kişinin elinden gelen çabayı sarf etmesi anlamına gelir. "(Kutsal) Savaş" ile eş anlamlı değildir, bundan daha geniş bir anlamı vardır ve her tür çabayı içerir. Mücahid ise her zaman idealini elde etmeye çalışan, onu dili ile kalemi ile tebliğ eden ve onun yolunda tüm kalbi ve bedeni ile çalışan kimsedir. Kısacası o, tüm gücünü ve kaynaklarını bu ideali elde etmek için harcar ve ona karşı çıkan tüm güçlerle savaşır; o kadar ki hayatını bile bu yolda feda etmekten kaçınmaz. Böyle bir kimsenin çabası ve gayreti teknik olarak cihaddır. Buna karşı, bir Müslüman tüm bunları Allah'ın ortaya koyduğu hayat biçimini hâkim kılmak ve O'nun kelâmını yüceltmek için belli ahlâkî sınırlamalar dâhilinde, Allah yolunda yapmak zorundadır. Müslüman cihad ederken bundan başka bir gayeye sahip olmamalıdır. İşte bu şekilde, Müslümanın cihadının "kâfirleri ortadan kaldırmak için açılmış genel bir savaş" olmadığı açığa kavuşur.¹⁸¹ Cihad, dinin özünden ve temel amaçlarından değil, sadece bir koruyucu sur mahiyetindedir. O halde cihad, din için zaruret nedeniyle gerekli olan siyasi bir misyondur.¹⁸²

4. "Nitekim İsa, onlardan küfrü sezince, dedi ki:"Allah için bana yardım edecekler kimdir?" Havariler: "Allah'ın yardımcıları biziz; biz Allah'a inandık, bizim gerçekten Müslümanlar olduğumuza şahit ol" dedi."(3/Al-i İmran:52)

Mevdudi "*Allah'ın yardımcıları*" kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

"İslâm'ın ikamesine yardımcı olan kişiler Allah'ın yardımcıları olarak isimlendirilirler. Allah insanlara serbest irade vermiştir. İnsan ister isyan eder, ister itaat eder. Ancak ikna yoluyla insana itaat yolu açık bırakılmıştır. Çünkü O, serbestlik bahşettiği alanlarda insanlara isteklerini zorla kabul ettirmez. Bilakis

¹⁸¹ Tefhim, I/171.

¹⁸² Ammara, *Laiklik Ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti*, s.155.

nasihat ve muhakeme yoluyla kabul ettirmek ister. İnsanları tavsiye ve nasihatle doğru yola ulaştırmak Allah'ın işi olduğundan Allah, İslâm'ı yaymak için güçlerinin son noktasına kadar çabalayanları "yardımcıları ve dostları" olarak adlandırır. Gerçekte bu, bir kulun ulaşabileceği en üst derecedir. Çünkü namaz kılarken, oruç tutarken ve bu gibi diğer ibadetleri yaparken insanın konumu sadece kul olmaktır. Fakat o, Allah'ın dininin yayılmasına çalıştığında, Allah'ın "dostu ve yardımcısı" olma gibi eşsiz ve yüce bir konuma yükselmektedir. Bu da bir insanın bu dünyada ruhî yücelme ile kazanabileceği en yüksek makamdır."¹⁸³

5. *"Fitne kalmayınca ve dinin hepsi Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın."*(8/Enfal:39)

Mevdudî ayetin tefsirinde müminlerin savaşmaları için geçerli olabilecek iki sebebin olduğunu, bunlar dışındaki bir sebeple savaşmanın müminlere yakışmayacağını ifade ediyor. Bunlardan birincisi fitneyi ortadan kaldırmak, ikincisi de Allah'ın dinini ikame etmektir. Bu amaçlar savaşı müminler için helal ve hatta zorunlu kılar.¹⁸⁴ İslami siyaset, Allah'tan sabırla, cihadla ve namazla yardım isteyen muttaki insanların devam ettirebileceği salih bir ameldir.¹⁸⁵ Kuşkusuz İslam, dünyanın bütün sosyal düzenlerini yıkmak isteyen, yapılanmasını yeniden kurmayı amaçlayan devrimci bir düşünce sistemi ve inkılâpçı bir yöntemdir. İslam, yeryüzünün tümüne talip olur ve bir bölgesi ve bir parçasıyla ilgilenmez. İslam ancak bayındır kılınmış toprakların tamamını ister ve talip olur. Öyleyse İslami cihad, hem saldırı hem de savunma harekâtıdır. İslam cephesi, savaş güçlerini bu gayesini gerçekleştirmek için kullanmada sıkıntı duymaz.¹⁸⁶

6. *"Bir de yurtlarından refahtan şımarıp-azıtarak, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve (halkı) Allah'ın yolundan alıkoyanlar gibi olmayın."*(8/Enfal:47)

¹⁸³ Tefhim, I/261.

¹⁸⁴ Tefhim, II/170.

¹⁸⁵ Kerimoğlu, *Devlet ve Siyaset*, s.64.

¹⁸⁶ Mevdudî, *El-Cihad Fi Sebilillah*, Kahire, 1977, s.23, 29, 51.

Mevdudi, ayetin tefsirinde; Mekkeli müşrik ordusunun savaş öncesi geçtikleri yerlerde gösteriş yapmalarından bahsetmekte ardından da böylesi bir tutumun günümüzde "medeni" olarak ifade edilen toplumların ordularında da görüldüğünü söylemektedir. Mevdudi'ye göre çağdaş, "medeni" devletlerin ordularının ahlaki durumu Mekkeli müşrikleriyle aynıdır. Bu ülkelerin siyaset adamları da şöyle demekten kesinlikle bıkmazlar: " Bu gün bizi hiç kimse yenemez, çünkü bizden güçlü hiç kimse yoktur. Bu ülkeler Allah'ın tüm insanlar için yarattığı yeryüzünün tüm kaynaklarını ele geçirmek, bunları kendi ülke ve milletlerinin yararına tekellerine almak ve diğer insanları kendilerine bağımlı birer köle kılmak için savaşırlar."¹⁸⁷

7. *"Hiç şüphe yok ki Allah, (müşriklerin saldırı ve sinsî tuzaklarını) iman edenlerden uzaklaştırmaktadır. Gerçekten Allah, hain ve nankör olan kimseyi sevmez."*(22/Hacc:38)

Mevdudi bu ayetin yorumunda " müdafa" kelimesinin anlamı üzerinde durmaktadır: Bu kelimenin iki anlamı vardır:

1. Düşmanın saldırılarına savaşarak karşılık vermek.
2. Düşmanla sadece bir kez değil ihtiyaç ortaya çıktığı her anda savaşmak.

Allah bu ayette müminleri savaşta destekleyeceğini müjdelemiştir. Fakat Mevdudi'nin bu ayetin son kısmı için yaptığı şu yorum tartışmalı bir yorumdur: "Allah inananları savunur, çünkü onlar, Allah'ın kendilerine verdiği nimet ve lütuflara rağmen nankörlük ve ihanette bulunan kâfirlere karşı savaş açmakta haklıdırlar."¹⁸⁸ Mevdudi bu yorumla, müminlerin sadece savunma değil saldırı amaçlı olarak da savaşabileceklerini ifade etmektedir.

8. *"Allah adına gerektiği gibi cihad edin."*(22/Hacc:78)

Mevdudi ayetin yorumunda "cihad" kavramı üzerinde durmuştur: Her tür çaba, çalışma, çatışma ve savaşı içerir. Allah uğrunda cihad etmek, O'nun

¹⁸⁷ Tefhim, II/174.

¹⁸⁸ Tefhim, III/371.

yolunda, O'nun rızasını kazanmak için, başkalarını O'nun yoluna uymaktan alıkoyanlara karşı koymak anlamına gelir. Cihad, ilk önce kişinin kendi nefesine boyun eğdirebilmesi için onunla savaşmasını gerektirir. Çünkü kişi kendi nefsinin kötülüklerine karşı savaşmadıkça ve arzu ve isteklerini Allah'a itaate boyun eğdirmedikçe gerçek bir cihad yapamaz. Peygamber (s.a) de bu tür cihadın gerekliliğini vurgulamıştır. Allah yolunda savaşa gidenlere cihaddan döndüklerinde: "Küçük cihaddan büyük cihada döndünüz." demiştir. Etrafindakiler "Büyük cihad nedir?" diye sorduklarında, Peygamber (s.a) "Kişinin kendi istek ve arzularına karşı yaptığı cihaddır" demiştir. Aslında Cihad'ın savaş alanı tüm yeryüzüdür ve İslâm, kişinin Allah'a asi olanlara ve günahkârlara karşı tüm kalbi, zihni, bedeni ve malı ile karşı koyup çaba harcaması gerektiğini söyler.¹⁸⁹

9. *"Kim cihad ederse, yalnızca kendi nefsi için cihad etmiş olur. Hiç şüphe yok Allah, âlemlerden müstağnidir."*(29/Ankebut:6)

Yani, Allah, ilahlığını kurmakta ve devam ettirmekte size muhtaç olduğu için değil, kendinizi geliştirip ilerlemeniz için size cihadı emretmektedir. Ancak bu yolla kötülükleri silip hak yola tabi olabilirsiniz. Ancak bu yolla yeryüzünde iyiliğin şahitleri olmanızı ve ahirette Allah'ın Cennet'ini hak etmenizi sağlayacak güç ve yetenekleri geliştirebilirsiniz. Böyle bir savaşa (cihada) katlanarak Allah'a bir iyilik yapmış olmuyorsunuz, bilakis sadece kendi kendinize iyilik ve yardımda bulunmuş oluyorsunuz.¹⁹⁰

10. *"Hiç tartışmasız onlar, muhakkak nusret (yardım ve zafer) bulacaklardır."*(37/Saffat:172)

Ordumuz (Allah'ın ordusu) ile Rasulullah'la (s.a.) birlikte savaşan müminler kast olunmaktadır. Ayrıca Allah'ın emriyle Müslümanlara yardım eden gizli güçler de kastediliyor olabilir.

Ancak bu, peygamberlerin her zaman siyasi sahada galibiyet sağlayacakları anlamına gelmez. Galibiyet elde edilecek olan sahalar çoktur ve

¹⁸⁹ Tefhim, III/393.

¹⁹⁰ Tefhim, IV/228.

siyaset bunlardan sadece biridir. Nitekim peygamberler, siyasal başarı kazanamadıkları birçok yerde ahlâkî başarılar elde etmişlerdir. Bazı kavimler kendilerine gelen peygamberleri yalanlayarak, onları reddettiklerinde helâk olmuşlardır. Ancak cahili düşünce ve inanışlar geçici bir süre rağbet görmüş olsalar dahi, kısa bir zaman sonra silinip gitmişlerdir. Fakat peygamberlerin getirdikleri gerçek, binlerce sene geçmiş olmasına rağmen bugün de hakikattir, kıyamete değin de hakikat olarak kalacaktır.¹⁹¹

11. "İman etmekte olanlar, derler ki: "(Savaş izni için) Bir sure indirilmeli değil miydi?" Fakat içinde savaş (kıtal) zikri geçen muhkem bir sure indirildiği zaman, kalplerinde hastalık bulunanların üzerine ölüm baygınlığı çökmüş olanların bakışı gibi sana baktıklarını gördün." (47/Muhammed:20)

Ayette anlatılmak istenen durum şudur: O dönemde Müslümanların içinde buldukları şartlar ve kâfirlerin İslam ve Müslümanlara karşı tutumları nedeniyle Müslümanlar Hz. Peygamber'e (s.a) savaşa izin veren bir ayetin niçin gelmediğini ve zalimlerle savaşmalarına niçin izin verilmediğini sorarlar. Müslümanların arasındaki münafıkların durumu ise gerçek Müslümanlardan tamamen farklı idi. Onlar mallarını ve canlarını Allah'tan ve O'nun dininden üstün tutuyor ve O'nun uğruna bir tehlikeye atılmaya razı olmuyorlardı. Savaş emri gelir gelmez gerçek müminlerle münafıklar birbirinden ayrılıverdi. Bu emir gelmezden önce münafıklarla gerçek müminler arasında görünüşte hiçbir fark görülüyordu. Onlar da namaz kılıyor, oruç tutmada da bir kusur etmiyorlardı. İsteksiz de olsa İslam'ı kabul ediyor görünüyorlardı. Fakat İslam uğruna canları feda etme vakti gelince, münafıklıkları açığa çıkmaya başladı; göstermelik imanları üzerindeki perde açıldı. Bu durum Nisa Suresi'nde şöyle açıklanır: "Kendilerine ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekâtı verin denilmiş olanlara bakmaz mısınız? Şimdi onların üzerine savaş farz kılınca içlerinden bir topluluk Allah'tan korkar gibi, hatta daha şiddetli bir korkuyla insanlardan korkuyor. Onlar, "Ey Rabbimiz! Şu

¹⁹¹ Tefhim, V/49.

savaşı üzerimize neden farz kıldın, ne olurdu bizi yakın bir vakte kadar geri bıraksaydın?" dediler." (ayet: 77)¹⁹²

12. "Kör olana güçlük (sorumluluk) yoktur, topal olana güçlük yoktur, hasta olana da güçlük yoktur."(48/Fetih:17)

Cihada geçerli bir özrü dolayısıyla katılamayanlar, bundan dolayı sorumlu tutulamazlar. Ama güçlü, kuvvetli, sapasağlam insanlar birtakım bahaneler uydurarak yerlerinden kıpırdamazlar, cihada katılmazlarsa, Allah ve dini konusunda samimi kabul edilemezler. Ve onlara İslam toplum düzeni içinde olmanın menfaatlerinden devamlı faydalanmaları fırsatı verilemez. Ama İslam uğruna can feda etme sırası gelince Müslümanlar İslam cemiyeti içinde bu adamların da can ve mallarını korurlar.¹⁹³

13. "Müminlerden iki topluluk çarpışacak olursa, aralarını bulup düzeltin. Şayet biri diğerine haksızlıkla-tecavüzde bulunacak olursa, artık, haksızlıkla-tecavüzde bulunanla, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın; eğer sonunda (Allah'ın emrini kabul edip) dönerse, bu durumda adaletle aralarını bulun ve (her konuda) adil davranın. Şüphesiz Allah, adil olanları sever." (49/Hucurât:9)

Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi müdahale emri, asi ve başkaldıran gruba bir ceza değildir. İstenilen onların saldırılarının engellenerek, Allah'ın Kitabı'na ve Hz. Peygamber'in (s.a.) Sünneti'ne göre hak olanı kabul etmek ve saldırıdan vazgeçmektir.

Asi olan grup bu emre uymayı kabul ettiği takdirde, onlara karşı kuvvet kullanmaktan vazgeçmek gerekir. Çünkü savaşın gerçek amacı ve nihai hedefi budur. Artık bundan sonra hududu çiğneyip onlara zulmetmek doğru olmaz. Yapılması gereken, Allah'ın Kitabı ve Hz. Peygamber'in (s.a.) Sünneti ışığında söz konusu ihtilafın nedenlerini araştırmak ve haksızın kim olduğuna yetkililerce karar vermektir.¹⁹⁴

¹⁹² Tefhim, V/386.

¹⁹³ Tefhim, V/417.

¹⁹⁴ Tefhim, V/441-442.

14. *"Allah, sizinle din konusunda savaşmayan, sizi yurtlarınızdan sürüp-çıkarmayanlara iyilik yapmanızdan ve onlara adaletli davranmanızdan sizi sakındırmaz. Çünkü Allah, adalet yapanları sever. (60/Mümtahine:8)*

15. *Allah, ancak din konusunda sizinle savaşanları, sizi yurtlarınızdan sürüp-çıkaranları ve sürülüp-çıkardığınız için arka çıkanları dost edinmenizden sakındırır. Kim onları dost edinirse, artık onlar zalim olanların ta kendileridir."(60/Mümtahine:9)*

Bu noktada, "Düşmanca bir tavır takınmayan kâfirlere adaletli davranmak elbette makuldür ama sadece onlara mı adaletli davranılacaktır? Diğer kâfirlere adaletsizce davranılabilir mi?" gibi sorular bazılarımızın zihnini karıştırabilir. Ancak ayetin siyak ve sibakından da anlaşılacağı üzere, "adalet" kavramı burada özel bir anlam içinde kullanılmıştır. Yani, "Şayet bir kimse size düşmanlık yapmıyorsa, sizin de ona karşı düşmanlık yapmamanız adaletin gereğidir. Düşmanlık yapan ile yapmayanın aynı kefeye konması adaletsizliktir. Size sırf Müslüman olduğunuz için zulmeden, ülkenizi terk etmenize neden olan ve daha sonra bile peşinizi bırakmayan kimselere gelince, onlara karşı şiddetli (sert) bir tavır takınmak sizin hakkınızdır. Ancak size zulmetmemiş olan kâfirlerin -ki sizlerin yakın akrabalarıdır- üzerinizde hakları varsa, onlara hakkını eksiksiz ödeyin ve iyilikte bulunun.

Ayetin ifadesine göre çıkaracağımız sonuç; "dine karşı olan gruplar içerisinde size savaş açan gruplarla savaşın" olmalıdır. Bizzat dine karşı olmalarından dolayı onlara düşmanlık etmeyin. Bırakın Allah'ın dini kalsın ortada. Onlarla yani din karşıtlarıyla fitnenin ortadan kalktığı, savaşın ve düşmanca tavırların olmadığı bir platformda tartışın, dini onlara ulaştırın. Ama size düşmanlık yapmadıkları ve saldırmadıkları sürece savaşmayın. Siz fitneyle mücadele edin, onlarla medeni ve güvenilir bir ortamda kozlarınızı paylaşın deniliyor. Sonuç olarak Hz. Peygamberin savaşlarına baktığımızda bu savaşların hakkı ve hak savunucularını güven altına almak için verilmiş mücadeleler olduğunu açık bir şekilde görürüz.

Önceki ayetlerde kâfirlerle ilişkinin kesilmesi emrediliyordu. Ancak bundan kâfirler ile her türlü münasebetin koparılması gerektiği gibi yanlış bir anlam çıkabileceğinden, bu ayetlerde onlarla ilişkiyi kesmenin sebebinin kâfir olmaları değil, müminlere zulüm ve şiddet uygulamaları olduğu tasrih edilmektedir. Bu bakımdan Müslümanlar, kendilerine karşı düşmanca bir tutum izleyen kâfirlerle, izlemeyenlerin arasını ayırmalıdır. Müslümanlara bir kötülük yapmamış olan kâfirlere iyi davranmak gerekir. Nitekim bunun en güzel açıklaması, Hz. Esmâ binti Ebu Bekir ile kâfir annesi arasındaki olaydır. Hz. Ebu Bekir'in hanımlarından Kuteyle binti Abdüluzza kâfirdi ve kocasının hicret etmesinden sonra bile Mekke'de kalmayı tercih etmişti. Hz. Esmâ ise onun kızıdır. Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Mekke ile Medine arasında gidiş gelişin başlaması üzerine, o da kızını görmek için Medine'ye gelerek, ona birtakım hediyeler getirir. Hz. Esmâ'nın rivayet ettiğine göre, kendisi Hz. Peygamber'e (s.a) "Annem ile görüşeyim mi" diye sorar ve Hz. Peygamber'de (s.a) kendisine "Evet, ona iyi davran" diye cevap verir. (Müsned-i Ahmed, Müslim, Buharî) Hz. Esmâ'nın oğlu Abdullah bin Zübeyr bu olayı daha ayrıntılı bir şekilde şöyle anlatır: "Annem (Hz. Esmâ) annesiyle önce görüşmek istememişti ama daha sonra Hz. Peygamber'in (s.a) izin vermesi üzerine onunla görüştü." (Müsned-i Ahmed, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim) Bu olaydan, bir Müslümanın kâfir olan anne ve babasına hizmette bulunmasının, kardeşlerine ve akrabalarına yardım etmesinin İslâm düşmanı olmamaları şartıyla caiz olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bir Müslüman, Zimmî fakirlere de sadaka verebilir. (Ahkam-ul Kur'an, El-Cassas)¹⁹⁵

16. *"Hiç şüphesiz Allah, kendi yolunda, sanki birbirlerine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever." (61/Saf:4)*

Bu ayetten öncelikle, müminlerin ancak canlarını feda etme tehlikesini göze aldıklarında, Allah'ın rızasını kazanabilecekleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Allah'ın ancak şu üç vasfa sahip olan orduyu tasvip ettiği vurgulanmaktadır: a) İmanlı ve Allah yolunda savaştıklarının şuuruna ermiş askerlerden müteşekkil, b) Dağınık olmayıp, disiplin içinde ve düzenli saflar halinde savaşan, c) Düşmana

¹⁹⁵ Tefhim, VI/244.

kurşunla kaynatılmış duvarlar gibi (sağlam ve sarsılmaz bir şekilde) karşı koyan bir ordudur bu. Özellikle bu ordunun son vasfı dikkat çekicidir. Çünkü hiçbir ordu savaş meydanında, şu aşağıdaki özellikleri uhdesinde bulundurmaksızın kurşunla kaynatılmış duvarlar gibi duramaz.

I. İnanç ve hedef bakımından mükemmel bir görüş birliği, yani subaylar ve erler arasında mükemmel bir dayanışma olmalıdır.

II. Askerler birbirlerine samimi bir şekilde bağlı olmalıdır. Ancak bu bağlılık, gayeye ihlâsla sarılmadıkça ve ortada yüce gaye olmadıkça gerçekleşemez. Aksi takdirde, savaş gibi çetin bir imtihanda, niyetlerdeki zaafların saklı kalması mümkün değildir. Dolayısıyla güven sarsıldığında, askerler itimatlarını kaybeder ve birbirlerinden şüphe etmeye başlarlar.

III. Yüksek derecede ahlâk sahibi olmalıdırlar. Şayet bir ordunun subay ve erleri ahlâken zayıf kimselerse, aralarında saygı ve sevgi yok demektir. Bu ahlâki zaafı dolayısıyla da birbirleriyle kavga ve münakaşa etmekten kurtulamazlar.

IV. Ordu mensupları arasında, gaye ve hedefe duyulan arzu ve onu elde etmek için gösterilen kararlılık, öyle bir etkileşim meydana getirir ki, hiçbir güç onları yenemez ve onlar savaş meydanında kurşunla kaynatılmış duvarlar gibi sağlam, sarsılmaz bir şekilde çarpışırlar.

İşte bu esaslar, Rasulullah'ın (s.a) liderliğinde muhteşem bir askeri güç meydana getirmiştir. Bu güce en büyük kuvvetler bile karşı koyamamış ve asırlarca tüm dünya onlarla baş edememiştir.¹⁹⁶

F. ŞURA

Tefhimu'l- Kur'an'da yer alan ve siyasi içerikli bir kavram olan "şura" kavramıyla ilgili yapılan yorumların tasnifini bu başlık altında yaptık. "Şura", Hz. peygamberin siyasi hayatı içerisinde de önemli bir yere sahip olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. "Nasıl ki Rasulullah (s.a.v), Allah'tan aldığı tebliği ulaştırma konusunda masum idi ve ulaştırdığı bu tebliğ sırf vahiyden ibaret

¹⁹⁶ Tefhim, VI/264.

olduğu için kendi hevâsından konuşmaz idiyse, aynı şekilde "emr: siyaset" konusunda da ictihad yapan ve istişare eden bir şahsiyetti. O halde Rasulullah dini tebliğ noktasında; kendisine vahiy gönderilen bir insan, devlet yönetiminde ise içtihatla bulunan ve istişare yapan bir beşerdi."¹⁹⁷ Bu sebeple kavramla ilgili müfessirimizin yaptığı yorumları ayrı bir başlık altında değerlendirmeye almamızın uygun olacağını düşündük.

Kur'an'ın ilk muhataplarının yaşadığı dönemde farklı kültür ve dine mensup pek çok insan bir arada yaşıyordu. Bu ortamda yeni dine giren Müslümanlar da bu farklı kesimlerden insanlarla muhatap olmak durumundaydılar. "İslam dinine inananlar cemaati, dini esaslara göre yönetiyor ve dini işlerini Kur'an-ı Kerim'in ayetleri düzenliyordu. Zira Kur'an- Kerim, din konusunda anayasalarının kökeniydi. Siyaset ve devlette ve onların fonksiyonlarında ise kuşkusuz İslam'a inanmış cemaat, Müslüman olmayan Medine'deki vatandaşlarla yeni devlette siyasi ümmeti oluşturuyordu. Onları topyekûn İslam'a "iman" ilişkisi değil vatandaşlık ilişkisi birbirine bağlıyordu. Medine Devleti'nde vatandaşlık ilişkisiyle Müslümanlarla irtibat kuran bu gayri müslim vatandaşlar, Müslümanlarla anlaşma yapan ve onlarla birlikte Kureyş kâfirlerine ve müşriklerin taraftarlarına karşı saldırıda bulunmak için yepyeni bir devlet oluşturan Yahudi kabilelerinden ibaretti."¹⁹⁸

Hız. Peygamber, Medine'de bir devlet kurmuş ve bu devletin hususiyetlerini anayasasında belirtmiştir. " Bununla beraber bu devlet, hayat tarzları pek farklı, kendi aralarında kavgalı kabilelerin yanı sıra, Müslümanlarla ne din, ne sosyal hayat ne de riyasette herhangi bir ortak tarafları bulunmayan, kalelere çekilmiş Yahudi Kabilelerinden teşekkül ediyordu."¹⁹⁹ O dönemin Newyork'u da Medine olmuştur.

"Hız. Peygamber, Yesrib'e gelişinin ilk günü, bir mescit inşa ettirdi ki, Müslümanların dini ve dünyevi müşkülleri işte burada çözümleniyordu. Müminler imkân ölçüsünde günde beş defa cumaları da mecburi olarak burada namaz için

¹⁹⁷ Ammara, *Laiklik Ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti*, s. 338.

¹⁹⁸ Ammara, *Laiklik Ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti*, s. 107.

¹⁹⁹ Hatipoğlu, *İslam'da Devlet Ve İktidar*, s.47.

toplanmaktadır. Bir mescit namaz yeri olduğu kadar aynı zamanda da müşavere yeri, elçileri kabul salonu, hastane, misafirhane.... mahkeme hatta eğlence ve bayram yeri idi."²⁰⁰ Bu da bize gösteriyor ki; Hz. Peygamber döneminde vatandaşlık bağıyla birbirine bağlı olan insanların hayatında, siyasi, hukuki, ekonomik vs. işlerinde istişare çok önemli bir yere sahiptir.

Mevdudi 3 farklı surede olmak üzere 3 ayette şura kavramıyla ilgili yorumlarını ayrıntılı olarak sunmuştur. Müfessirimiz, öncelikle şuranın toplumsal hayattaki yerine değinmiş, bu konuda çeşitli tespitler yapmış ve ahlaki bir takım çıkarımlarda bulunmuştur. Ayrıca yönetimde de bir şura meclisinden bahsetmiş, meselenin siyasi boyutunu da açıklamıştır. Şura kavramıyla ilgili siyasi içerikli yorumların yapıldığı sureler ve ayetler aşağıdaki şekildedir:

(27/Neml:32), (42/Şura:38), (50/Kaf:12-13).

1. *"Dedi ki: "Ey önde gelenler, bu işimde bana görüş belirtin, siz (her şeye) şahitlik etmedikçe ben hiç bir işte kesin (karar veren biri) değilim."(27/Neml:32)*

Metinde kullanılan kelimeler. "Hattateşhedûn" (siz hazır bulunmadıkça veya siz şahit olmadıkça) ibareleridir. Yani " önemli konularda karar alacağım zaman, ben yanımda olmanıza önem verir ve aldığım kararların doğru ve uygunluğunu onaylamanız için sizin de orada bulunmanızı isterim. " Söz konusu ifadeler, krallık olmasına rağmen Sebelilerdeki idare şeklinin bir diktatörlük olmadığını, aksine zamanın hükümdarlarının mühim işlerde, devletindeki önemli zevatla istişare ettikten sonra karar verdiğini gösterir.²⁰¹

2. *"Rablerine icabet edenler, dosdoğru namazı kılanlar, işleri kendi aralarında şûrâ ile olanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak edenler..."(42/Şura:38)*

Bu, müminlerin en iyi özelliklerinden kabul edilir. Öyle ki bu husus Al-i İmran: 159'da "emir" şeklinde beyan edilmiştir. Dolayısıyla, İslâm toplumunda

²⁰⁰ Hatipoğlu, *İslam'da Devlet Ve İktidar*, s.62.

²⁰¹ Tefhim, IV/110,111.

istişare önemli bir yer işgal eder. İslâm toplumunda istişare yapmaksızın işleri yürütmeye çalışmak sadece cahillik değil, Allah'ın nizamına karşı gelmektir de. Bunun en açık örneğini Hz. peygamberin yaklaşımında da görmekteyiz. Kendisi pek çok önemli konuda sahabe ile istişare ederdi. Onun otoritesi mutlak, eleştirilemez bir otorite olmaktan uzaktı. Ve o cihadın en kıymetlisinin zalim idareciye karşı söylenen hak söz olduğunu ifade ederken de buna vurgu yapmaktadır.

İslâm istişareye niçin önem vermiştir? Bu soru üç temel nedene dayalı olarak cevaplandırılabilir:

a) Şayet bir mesele iki ya da ikiden fazla kimseyi ilgilendiriyorsa ve buna rağmen söz konusu mesele hakkında bir kişi karar verirse, diğerlerine haksızlık etmiş olur. Dolayısıyla ortak yapılan bu işte hiç kimsenin kendi keyfine göre karar vermeye hakkı yoktur. İşte bu nedenden ötürü adil bir sonuca varabilmek için, konuyla ilgili tüm şahıslarla istişarede bulunmak gerekir. Yine bir mesele karara bağlanacaksa ve karardan çok büyük bir kitle etkileneceği için istişare mümkün değilse, o insanların seçtikleri ve güvendikleri kimselerle istişare yapılmalı ve sonra mesele karara bağlanmalıdır.

b) Şayet bir kimse, ortak çalışmalarda sorunu kendi başına göre halletmeye çalışıyorsa, bilinmelidir ki onun böyle davranmasının ardındaki neden, ya kendi çıkarlarıdır, ya da o şahıs kendisini herkesten üstün görerek başkalarını aşağılamaktadır. Oysa ahlâk bakımından bu iki neden de kötüdür ve bir mümin bu iki çirkin özellikten beridir. Mümin kişi, başkalarının hakkını meşru olmayan bir yolla ele geçirerek haksızlık yapmaz. Yine bir mümin, kendini beğenmiş bir halde herkesten daha iyi bildiği zannına kapılmaz.

c) Bir iş, şayet başkalarının hak ve çıkarları ile ilgili ise o iş hakkında karar vermek çok büyük bir sorumluluğu müdrük olmayı gerektirir. Kalbinde Allah korkusu olan bir kimse, bu yükü yalnız başına taşımayı katiyetle istemez. Aksi bir davranış, yani, böylesine bir sorumsuzluk ancak, kalbinde Allah korkusu olmayan ve ahirette vereceği hesaba aldırmayan kimseler tarafından yapılır. Allah'tan korkan ve ahiret hesabına iman eden insanlar, kat'î surette herkesi

ilgilendiren meseleler hakkında, kendi başlarına karar vermek istemezler. Onlar söz konusu meseleyle ilgili olan kimselerle veya onların seçtiği ve ilgilendiği temsilcilerle istişare eder ve tarafsız bir şekilde karara varırlar. Sonuçta verilen kararda herhangi bir yanlışlık dahi söz konusu olsa, bir tek kişi sorumlu olmaz.

Bu üç hususa dikkat edecek olursak şayet, istişarenin İslâm'ın ahlâkî yapısının temel taşı olduğunu ve ondan (istişareden) kaçınmanın İslâm'ın tahammül edemeyeceği derecede bir ahlâksızlık olduğunu müşahede ederiz. İslâm, büyük veya küçük her işte istişare ile karara varmayı emreder. Öyle ki, evdeki işlerin bile evin beyi ile hanımı arasındaki istişarenin sonucunda karara bağlanmış olmasını ister. Hatta çocukların yaşı büyükse istişareye katılımının sağlanması gerekir.

Ayrıca köy, kasaba vs. hakkında bir karar alınacaksa akil ve baliğ olan herkes ile istişare yapılmalıdır. Şayet bir toplumu idare etmek için bir yönetici seçilecekse, o yönetici toplumun tüm bireylerinin onayıyla seçilmelidir. Toplumun güvenini kazanmış olan ehli rey toplumun işlerini yürütmeli, ancak bu güveni kaybettiklerinde ise istifa etmelidirler. Zorla toplumun başına musallat olmamalıdır. Müminlerden toplumun onayını cebir, hile ve rüşvet ile etkilemeye çalışıp, kendini seçtiren veya yönetimde kalmaya çalışan bir kimse kötü niyetlidir ve sadece kendi çıkarı için böyle davranmaktadır. Bu kimseler "Onların işleri aralarında istişare iledir" ayetine zahiren uyduklarını göstermeye çalışırlar, fakat aslında bu ilahi beyana uymazlar. Onlar hem Allah'ı hem de halkı aldatmaya çalışırlar. Ancak halk onların bu sahtekârlıklarını anlamayacak kadar ahmak değildir. Ve Allah'ı da zaten hiç kimsenin aldatmaya gücü yetmez.

"Onların işleri aralarında istişare iledir" ayeti beş temel düsturu tazammun eder:

a) Karara bağlanacak bir meseleyle ilgili olan ve karardan etkilenecek herkes mesele hakkında aydınlatılmalıdır. Ayrıca meseleyle ilgili kendi düşüncelerini söyleyebilmeleri için her türlü hak istisnasız onlara verilmelidir. Bunun yanı sıra alınacak kararları açıkça eleştirebilmeli, protesto edebilmeli ve kararlara itiraz edebilme hakkına sahip olmalıdırlar. Tüm bu haklarını

kullanmalarına rağmen, gidişat hakkında olumlu bir değişiklik gözlenmemişse, yöneticileri değiştirebilmelidirler. Toplumun özgürlüğünü ellerinden almak ve onlara danışmadan, yine onların işlerini yürütmek açıkça o topluma hıyanet etmektir. Böylesine bir tavır içerisinde halkı idare etmeye yeltenenler, söz konusu ayeti çiğnemiş olurlar.

b) Toplumsal sorumluluk alacak olan kimseler, halkın onayıyla seçilmelidirler. Halk onları hiçbir korku duymadan, hiçbir baskıya maruz kalmadan ve serbestçe seçilebilirken, seçilme durumunda olanlar da gayri meşru metotlara (Örneğin, rüşvet, hile, tehdit vs.) başvurmamalıdır. Çünkü bu tür yöntemlerle halktan alınan onay, onay değildir. Bu şekilde toplumun başına geçen kimse, o toplumun gerçek lideri değildir. Gerçek lider, halkın kendisini sevdiği ve onu özgür iradesiyle seçtiği kişidir.

c) Toplumun başındaki liderin şura heyeti, o toplumun güven duyduğu kimselerden oluşmalıdır. Halkın onayını para, tehdit, yalan ve hile gibi yollarla elde etmiş olan kimseler aslında halkın güvenini hak etmiş değildirler.

d) İstişare esnasında şura heyetine mensup temsilciler, tercihlerini iman, ilim ve samimiyet çerçevesi dâhilinde kullanmalıdırlar. Tercihlerini özgürce yapabilmeleri için baskı, rüşvet ve grup çıkarlarından etkilenmeden, kendi inandıkları ve bildikleri doğrultuda hareket etmelidirler. Şayet onlar tercihlerini bu şekilde kullanmayacak olurlarsa, mezkûr ayeti ihlal etmiş olurlar.

e) Ehli rey, yani, "şura" mensupları, bir konuda ittifak ile ve çoğunlukla karar alırlarsa, o karar itirazsız kabul edilmelidir Çünkü her şahıs veya grup kendi bildiğini okursa şayet, istişarenin bir anlamı olmaz. Nitekim Allah, sadece "Onların işleri aralarında istişare ile", demekle kalmamış ve "Yapacağın işler hakkında onlarla istişare et" diye emretmiştir. Bu, "Onlara sadece danışın" demek değildi, aksine "Onlarla istişare ettikten sonra, ittifak ve çoğunlukla alınan karara uyun" demektir.

Bu bağlamda, istişare yoluyla karar alma yetkisinin sınırsız olmadığı iyice bilinmelidir. Çünkü üzerinde istişare edilmesi söz konusu olan saha dinin

kaideleriyle sınırlanmıştır. Ana prensip şu şekilde belirlenmiştir: "Şayet bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah ve Resulü'ne döndürün" veya "Aranızda anlaşmazlıklar hakkında karar vermek sadece Allah'a aittir." Bu ana prensip dolayısıyla Müslümanlar, ancak naslardan çıkarılan yorum ve düşünceler ile kendisiyle amel edilen kurallar hakkında istişarede bulunabilirler. Yoksa hiç kimse Allah ve Resulü'nün açık açık bildirdiği bir husus üzerinde istişarede bulunmaya yetkili değildir.²⁰²

3. *"Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı ve Semud (kavmi) de yalanladı. Ad, Firavun ve Lût'un kardeşleri," (50/Kaf:12-13)*

"Firavun kavmi", yerine sadece Firavun'un adı anılmıştır. Çünkü o milletine öyle musallat olmuştu ki; onun karşısında milletin hiçbir şahsî görüş ve kanaati, hür düşüncesi ve inancı kalmamıştı. Onun gittiği yanlış yolda millet de peşine düşmüş gidiyordu. Bundan dolayı tüm kavminin sapkınlığının sorumlusu sadece o kişi kabul edilmiştir. Milletin görüş, kanaat ve hareket hürriyetinin olduğu yerde, o millet yaptığı işlerden sorumlu tutulur, vebaline katlanır. Bir adamın diktatörlüğü milleti güçsüz bırakıp zavallı hale getirmişse, bu durumda tek başına o adam bütün milletin günahının yükünü kendi omuzlarına almış olur. Bir tek kişinin bu sorumluluğu yüklenmesi, milletin sorumluluktan kurtulması demek değildir. Çünkü böyle bir durumda öyle bir diktatörün tepelerine musallat olmasına tahammül etme acizliğini göstermelerinin sorumluluğu da kendilerine aittir. Zuhuf Suresi'nin 54. ayetinde bu konuya işaret vardır. "Firavun, kavmini basite aldı, onlar da ona itaat ettiler. Şüphesiz ki onlar fasık bir kavimdi."²⁰³

G. ADALET

Müfessirimiz Kur'an-ı Kerim'de sıkça dile getirilen ve yönetimde önemi vurgulanan adalet ve eşitlik kavramıyla ilgili olarak da siyasi içerikli diyebileceğimiz yorumlar yapmıştır. Bu yorumlarını aşağıdaki şekilde 8 ayrı surede olmak üzere 12 ayetin açıklamasında dile getirmiştir:

²⁰² Tefhim, V/244-247.

²⁰³ Tefhim, V/476.

(8/Enfal:58) (8/Enfal:72) (26/Şuara:141) (27/Neml:33) (27/Neml:34)
(28/Kasas:4) (28/Kasas:4) (33/Ahzap:32) (33/Ahzap:33) (49/Hucurât:13)
(55/Rahman:7.8.9) (59/Haşr:7)

1. "Eğer bir kavmin ihanet edeceğinden kesin olarak korkarsan, sen de açık ve adil bir tutumla (onlarla olan anlaşma metnini ve diplomatik ilişkiyi yüzlerine) at."(8/Enfal:58)

Mevdudi bu ayetin yorumunda şunları dile getirmiştir:

Hiz. Peygamber (s.a.v), İslam'ın uluslar arası politikasını bu ayete dayandırmıştır. Herhangi bir tarafla anlaşmaya giren bir kimse anlaşmanın süresi bitinceye kadar o anlaşmaya bağlıdır. Eğer bozmaya zorlanırsa her iki tarafın da eşit olması için anlaşmayı karşı tarafın önünde bozar.²⁰⁴

İmam Maverdi ise, İslam'ın uluslar arası politikasında önemli bir yeri olan adaletten bahsederken şunları dile getirmiştir: Edeb, iki kısımdır: Şeriat edebi, siyaset edebi. Şeriat edebi farzları yerine getirir. Siyaset edebi de yeryüzünü mamur eder. Bunların her ikisi de, saltanatın selametinin ve memleketin imarının sebebi olan adalete bağlıdır. Çünkü farzı terk eden kimse kendi nefesine, yeryüzünü tahrip eden kimse de başkasına zulmetmiş olur.²⁰⁵

İmam Mâverdî, halifenin, veli ve hâkimlerden seçip tayin ettiği zatların bütün bu işleri hakkıyla yapmaya muktedir, güvenilir ve adaletli kimselerden olmasına dikkat etmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁰⁶

2. "Gerçek şu ki, iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler ile (hicret edenleri) barındıranlar ve yardım edenler, işte birbirlerinin velisi olanlar bunlardır."(8/Enfal:72)

Bu ayet, İslam anayasasının çok önemli bir maddesini içermekte ve Müslümanlar arasında "velayet" ilişkisinin şartlarını ortaya koymaktadır. Buna

²⁰⁴ Tefhim, II/179.

²⁰⁵ Ebû'l- Hasan el Mâverdî, *Edebü'd-Dünya Ve'd-Din*, trc. Ali Akın, Çelik Yayınları, İstanbul, 1998, s.200.

²⁰⁶ Ebû'l- Hasan el Mâverdî, *Maddi ve Manevi Yüce Hedefler*, trc. Bergamalı Cevdet Efendi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 364.

göre, sadece Darü'l-İslam'da yaşayanlar veya oraya hicret edenler velayet ilişkisi ile bağlı olabilirler. İslam devletinin sınırları dışında yaşayan Müslümanlar içinse sadece İslam kardeşliği bağı var olacak, fakat onlarla velayet ilişkisi içinde olunamayacaktır. Aynı şekilde küfür diyarından İslam diyarına hicret etmeksizin sadece bir yabancı gibi ziyaret için gelen Müslümanlarla da velayet ilişkisi içinde olunamayacaktır. O halde bu ayet İslami siyasal ve anayasal vatandaşlığı sadece devlet sınırları içinde geçerli kılmakta ve ülke sınırları dışında yaşayan Müslümanlarla olan ilişkileri bu özel ilişkinin dışında kabul etmektedir. Hz. Peygamber (s.a) de aynı şeyi ifade etmektedir: "Müşrikler arasında yaşayan hiç bir Müslüman'a sorumluluk borcum yok."²⁰⁷

3. *"Semud (kavmi) de, gönderilen (peygamber)leri yalanladı."*
(26/Şuara:141)

Ad'ın helâkinden sonra Semud, iktidar ve ihtişama ulaştı. Medeniyet alanındaki ilerleme açısından öncülerinin izleri ardınca gittiler. Gün geçtikçe, hayat standartları arttıkça arttı ve buna karşılık insanlık standartları düştükçe düştü. Bir yandan, ovalarda büyük büyük binalar dikerler ve Hindistan'daki Ellora ve Acanta mağaraları gibi tepelerden güzel güzel evler oyarlarken, öte yandan, putlara ibadet ediyorlar ve ülkelerini zulüm ve baskıyla kirletiyorlardı. İktidara ve iş başına en kötü adamları geliyordu. Bu yüzden, Salih Peygamber'in (a.s) Hak mesajı yalnızca düşük sosyal katmanlara mensup yoksullarca kabul görüyor ve yüksek sınıflara mensup olanlar kendisine inanmayı reddediyorlardı.²⁰⁸

4. *"Dediler ki: "Biz kuvvet sahibiyiz ve zorlu savaşçılarız, iş konusunda karar senindir, artık sen bak, neyi emredersen (biz uygularız)."*
(27/Neml:33)

5. *"Dedi ki: "Gerçekten hükümdarlar, bir ülkeye girdikleri zaman, orasını bozguna uğratırlar ve halkından onur sahibi olanları hor ve aşağılık kılarlar; işte onlar, böyle yaparlar."*(27/Neml:34)

²⁰⁷ Tefhim, II/187.

²⁰⁸ Tefhim, IV/53.

Bu bir cümle ile emperyalizmin mükemmel bir tenkidi yapılmıştır. Kralların başka ülkeleri işgal etmeleri, galip orduların esareti altına girmiş olan halklara karşı uyguladıkları baskı ve şiddet, hiçbir zaman onların ıslahı ve hayrı uğruna olmamıştır. Bir topluma Allah'ın lütfettiği imkân ve gıda kaynaklarını ele geçirmek ve sömürmek işgallerde her zaman değişmez hedefler olagelmıştır. Böylece o toplum, direnemeyecek ve ülkenin imkânlarından hiçbir pay alamayacak bir şekilde kuvvetsiz ve zayıf bir duruma düşürülür. Bu hedefe ulaşmak için de ülkenin refah, güç ve saygınlığını sağlayan tüm kaynaklarına el koyar. Bir milletin saygınlık ve bağımsızlığını sağlayan her şeyini yok eder. Ayrıca kölelik, dalkavukluk, ihanet ve birbirini jurnal etmek gibi aşağılık davranışlar benimsettirilerek ülkenin asıl sahibi olan kimseler dejenere edilip soysuzlaştırılır. Neticede yerlilerin, sömürgeci emperyalistleri taklit ve kültürlerine karşı hayranlık duymaları sağlanmış olur. Bunun yanı sıra, yerli halkın, kendi kültür ve şahsiyetini oluşturan ortak değerleri küçümseme kompleksine kapılması için ne gerekiyorsa yapılır. Böylece, kültürlerine ait en kutsal ata miraslarını satmaktan çekinmeyecek ve ülkenin gerçek sahiplerini menfaat karşılığı her türlü ihaneti yapmaya hazır aşağılık bir şahsiyetler derekesine düşürmüş olacaklar.²⁰⁹

6. *"Gerçek şu ki, Firavun yeryüzünde (Mısır'da) büyüklenmiş ve oranın halkını birtakım fırkalara ayırıp bölmüştü; onlardan bir bölümünü güçten düşürüyor, erkek çocuklarını boğazlayıp kadınlarını diri bırakıyordu. Çünkü o, bozgunculardandı."*(28/Kasas:4)

Metinde geçen "Âlafilardi" kelimeleri kapsamlı bir şekilde şu anlama gelir. Firavun boyun eğmiş bir kul gibi davranacağı yerde, ülkede isyankâr tavrı benimsedi ve tebaasına zorba ve mağrur bir yönetici gibi baskı yapmaya başladı.

Yani, "Tebaasını tümüne eşit haklar sunarak yönetmedi, aksine onları parçalara bölen bir siyaset izledi. Kimini yönetici sınıfa dâhil etmek üzere hak ve imtiyazlara boğuyor, kimisini de ezmek ve sömürmek üzere köle haline getiriyordu."Burada hiç kimse şu şüpheye kapılmamalıdır: İslâmî hükümet de

²⁰⁹ Tefhim, IV/111.

Müslümanlarla zimmî tebaa arasında ayırım yapar, onlara eşit haklar tanımaz; o veya bu şekilde bir tarafı kayırır... Böyle bir şüphe yersizdir; çünkü Firavun'un siyasetinin aksine, böyle bir ayırım, ırk, renk, dil ve sınıf esası üzerine değil, bilakis ideoloji ve hayat tarzı esası üzerine yapılmıştır.

İslâmi sistemde Müslümanlar ile zimmi'lerin yasal hakları konusunda kesinlikle bir ayırım söz konusu değildir. Tek ayırım onların siyasal haklarıyla ilgilidir ve bu da şu basit sebepten ötürüdür: Bir ideoloji devletinde yönetici sınıf yalnızca devletin temel ideolojisine inananlardan oluşabilir. Bu ideolojiyi kabullenen herkes bu sınıfa girebilir. Reddedenlerse dışarıda kalır. Dolayısıyla bu ayırımla, Fir'avnî ayırım arasında hiçbir benzerlik yoktur, zira Fir'avnî ayırıma göre ezilen sınıfın hiçbir üyesi, hiçbir şekilde (kesinlikle) yönetici sınıfına giremez; ezilen kavim temel insan (kul) haklarından yararlanamaz, siyasî ve ekonomik haklarından dem vuramaz. Hatta onlar yaşama ve hayatta kalma haklarından bile mahrumdur, her ne olursa olsun herhangi bir hakları güvencede değildir, buna mukabil tüm özel imtiyaz ve haklar, devletin yüksek kademeleri, hayatın nefis nimetleri, yönetici sınıfa ve bu sınıf içinde doğmuş bulunan herkese tahsis edilmiştir.²¹⁰

7. *"Ey peygamberin kadınları, siz kadınlardan herhangi biri (gibi) değilsiniz; eğer sakınıyorsanız, artık sözü çekicilikle söylemeyin ki, sonra kalbinde hastalık bulunan kimse tamah eder. Sözü maruf bir tarzda söyleyin."* (28/Kasas:4) (33/Ahzap:32)

8. *"Evlerinizde vakarla-oturun (evlerinizi karargâh edinin), ilk cahiliye (kadınları) nın süslerini açığa vurması gibi, siz de süslerinizi açığa vurmayın, dosdoğru namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a Resulü'ne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt, gerçekten Allah, sizden kiri (günah ve çirkinliği) gidermek ve sizi tertemiz kılmak ister."*(33/Ahzap:33)

Metindeki "garne" kelimesi bazı dilbilimcilere göre "karâr" dan, bazılarına göre ise vekâr dan türemiştir. Birinciyi kabul edersek "oturun, sebat edip durun", ikinciyi kabul edersek "Huzur içinde olun, vakarla oturun" anlamına

²¹⁰ Tefhim, IV/158.

gelir. Her iki durumda da ayet, kadının faaliyet alanının ev olduğu anlamına gelir. Kadın faaliyetlerini bu çerçevede dâhilinde huzur içinde sürdürmeli ve ancak zarurî bir ihtiyaç olduğunda evinden dışarı çıkmalıdır. Bu anlam, ayetin ifadesinden ortaya çıkmaktadır ve bunu daha şiddetle vurgulayan hadisler de vardır. Hafız Ebu Bekir Bezzar, Hz. Enes'den (r.a), kadınların Hz. Peygamber'e (s.a) şöyle bir şikâyette bulduklarını rivayet eder: "Bütün sevapları erkekler kazanıyor: Savaşa gidiyorlar ve Allah yolunda büyük ameller işliyorlar. Savaşa gidenlerin sevabını kazanmak için bizim ne yapmamız lazım?" Hz. Peygamber (s.a) şu cevabı verdi: "Sizin aranızda evinde oturan, savaşa giden kadar sevap kazanır." Hz. Peygamber'in (s.a) anlatmak istediği nokta şuydu: Savaşa giden kimse, ancak, evinde her şeyin yolunda olduğundan, karısının eve ve çocuklara baktığından ve karısının, yokluğunda kendisini aldatmasının imkânsız olduğundan emin olursa huzur içinde savaşılabılır. Savaşa giden kocasına bu emniyet ve huzuru veren kadın, evde oturduğu halde savaşta kocasına ortak olmuş gibidir. Bezzar ve Tirmizi'nin Hz. Abdullah bin Mes'ud'dan rivayet ettikleri başka bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Kadın tesettürlü ve peçeli olmalıdır. O evinden çıktığında şeytan ona gözünü diker. Kadın evinde olduğu zaman Allah'ın rahmetine daha yakındır."

Kur'an'ın bu açık ve kesin emri ışığında, Müslüman kadınların meclis ve parlamentolara üye olmasına, evin dışında sosyal faaliyetlere katılmalarına, devlet dairelerinde erkeklerle yan yana çalışmalarına, kolejlerde erkeklerle beraber eğitim yapmalarına, hastanelerin erkek kısmında hemşire olarak çalışmalarına, uçaklarda hosteslik yapmalarına veya eğitim için yurt dışına gönderilmelerine asla müsaade edilemez. Kadınların ev dışı faaliyetine izin verildiğini savunanların en kuvvetli delili, Hz. Aişe'nin (r.a) Cemel savaşında rol almış olmasıdır. Fakat bu delili öne sürenler herhalde Hz. Ayşe'nin (r.a) bu konudaki görüşünü bilmiyorlar. Abdullan bin Ahmed bin Hanbel Zevaid'üz-Zühd'ünde, İbn Münzir, İbn Ebi Şeybe ve İbn Sa'd'da kitaplarında Mesrük'tan şöyle bir hadis rivayet ediyorlar: Hz. Aişe Kur'an okurken (ve karne fi büyütikünne) ayetine geldiğinde elinde olmadan

ağlamaya başlardı, öyle ki başörtüsü gözyaşlarından ıslanırdı. Çünkü bu ayet, ona Cemel Savaşı sırasında işlediği hatayı hatırlatırdı.²¹¹

Kanaatimizce Hz. Aişe'nin bir kadın olarak bir savaşta yer alması bizatihi bir hata değildir. Kaldı ki yapılan bir hata varsa da bu, onun kadın olmasıyla değil insan olmasıyla ilgilidir. Ayrıca yukarıda kadınların ev dışında sosyal hayat içerisinde varlıklarını sürdürmelerine ve parlamentolara üye olmalarına müsaade edilemez diyen Mevdudi'nin ülkesinde yapılan seçimlerde Müslüman bir kadın aday olan Fatma CİNNAH'ı desteklediği bilinmektedir. Mevdudi'nin tefsirin içerisine de dâhil ettiği bu cümlelerini abartılı bulduğumuzu ifade etmek isteriz. Zira İslam toplumunda gerekli düzenlemeler yerli yerinde yapıldığı takdirde kadınların sosyal hayat içerisinde varlıklarını göstermeleri engellenecek bir tutum olmaktan çok desteklenmesi gereken önemli bir adımdır. Fakat şu da var ki bu gün Türkiye'de ve dünyada Müslüman kadınların inançlarını gerçek anlamda yaşamak istemelerinden ötürü yaşadıkları sıkıntılarının da farkında olunması ve bu sıkıntılarının en kısa sürede giderilmeye çalışılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde kadınlar da İslam toplumunun sosyal, siyasi, hukuki, ekonomik ve özellikle de eğitim alanlarının vazgeçilmez değerleri olacaklardır.

9. *"Ey insanlar, gerçekten, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için siz halklar ve kabileler (şeklinde) kıldık. Hiç şüphesiz, Allah katında sizin en üstün (kerim) olanınız, takvaca en ileride olanınızdır. Hiç şüphe yok Allah, bilendir, haberdar alandır."* (49/Hucurât:13)

Önceki ayetlerde iman ehline hitap edilerek İslam toplumunu bozukluklardan korumak için gerekli talimat ve bilgiler verilmişti. Bu ayette ise bütün insan türüne hitap edilerek tüm zamanlarda, bütün dünyayı içine alan o büyük sapıklık düzeltilmektedir. Yani nesil, renk, dil, vatan ve milliyet taassubu en eski zamanlardan bu güne kadar, her devirde, insanoğluna bütün insanlığı bir tarafa bıraktırarak kendi çevresinde küçük küçük bir takım daireler izdirmiştir. İnsanoğlu bu daireler içinde yaratılanları kendinden, dışında yaratılanları da kendinden ayrı kabul etmiştir. Bu daire herhangi bir akıl, mantık ve ahlak temeli

²¹¹ Tefhim, IV/411, 412.

üzerine değil, yaradılış tesadüflerinin temeli üzerine çizilmiştir. Bazı yerlerde onların iddiaları bir soy, kabile veya nesil içinde doğmaktır. Diğer bir yerde ise coğrafi herhangi bir bölgede yahut kendine has bir renk taşıyan veya kendine has bir dil konuşan millet içinde doğmaktır. Daha sonra bu temellere dayanarak kendinden veya yabancı diye koyduğu ayırım, başkalarına nispetle kendinden olana daha iyi sevgi ve daha çok yardımlaşmalarını sağlamış, diğerlerine karşı ise nefret, düşmanlık, aşağılama ve hakaret, hatta işkence ve zulüm en kötü biçimlerine ulaşmıştır.

İrk taassubu konusunda felsefe kurulmuş, bin bir çeşit görüşler icat edilmiş, kanunlar konmuş, ahlaki temeller atılmıştır. Milletler, imparatorluklar bunu kendilerine bir prensip yaparak, bir düstur kabul ederek asırlar boyu uygulamışlardır.

Yahudiler bu ırkçılık duygularına dayanarak İsrail oğullarını Allah'ın seçkin kulları kabul etmişler ve kendi dini emirlerinde bile İsrail oğullarından olmayanların haklarını ve seviyelerini, İsrail oğullarından daha aşağı tutmuşlardır. Hinduların kast sistemini bu ayırım döllendirmiştir. Bu yüzden Brahmanların üstünlüğü kurulmuş, yüksek tabakadan olanlar karşısında diğer bütün insanlar aşağı ve pis kabul edilmiştir ve paryalar zillet ve rezaletin çukurlarına atılmışlardır.

Siyah ve beyaz ayırımının, Afrika ve Amerika'da siyah cinsten olanlara yaptırdığı zulüm ve işkenceyi tarih sayfalarından aramaya gerek yok. Bugün 20. asırda herkes gözleri ile bunları görebilir. Avrupalıların Amerika kıtasına giderek Kızılderililere yaptıklarının, Asya ve Afrika'nın zayıf milletleri üzerine hâkimiyet kurarak yaptıkları zulümlerin altında hep kendi millet ve ırkının çemberi dışında olanların can, mal ve namusunun kendilerine mubah olduğu düşüncesi yatmaktadır. Ve bu düşünce onlara, başka milletleri yağmalamalarını, köle yapmalarını, hatta gerekirse varlık âleminden silip atmalarını hakları kabul ettirmektedir.

Batı milletleri ırkçılığının, bir milleti diğer bir millete karşı nasıl canavarlaştırdığının en kötü örnekleri yakın zaman savaşlarında görülmüştür ve hala da görülmektedir.

Amerika'da yönetime yeni gelen başkan Barak Hüseyin Obama, binlerce Amerikalının katıldığı büyük yemin töreninde ırkçılığın vardığı boyutları ve kanaatimizce dünya dengelerini etkileyen değişimi şu cümlesiyle özetlemiştir: "Bundan 60 yıl önce ben ve benim gibilerin restoranlara bile alınmadığı bu ülkede çok şey değişti." Zira bunu söyleyen ve bir dönem sırf mensup olduğu ırktan dolayı sıkıntılar yaşayan siyahî adam bu gün o sıkıntıları yaşadığı ülkenin başkanı olabilmıştır.

Bilhassa Nazi Almanyası'nda ırk felsefesi ve German ırkının üstünlüğü düşüncesinin, İkinci Dünya Savaşı'nda sergilediği korkunç tablolar göz önüne alındığında insan rahatlıkla, bunun korkunç ve müthiş bir sapıklık olduğunu anlayacaktır.

İşte bunu ıslah için Kur'an-ı Kerim'in bu ayeti nazil olmuştur. Bu kısacık ayette Allah Teâlâ bütün insanlığa hitap ederek son derece önemli üç temel gerçeği açıklamıştır.

Birincisi şudur; hepinizin aslı birdir. Sizin her türünüz bir tek erkek ve kadından yaratıldı ve bugün dünyada var olan bütün ırklarınız da aslında bir anne ve babadan başlayan bir temel ve ilk ırkın dallarıdır. Bu yaratılış dizisinin hiçbir yerinde o ayrımlar ve sakat iddialarla müptela olduğunuz alt ve üst tabaka veya üstün ve aşağı ırk görüşlerine zemin hazırlayan hiçbir şey yoktur. Yaratıcınız bir olan Allah'tır. Çeşitli insanları çeşitli ilahlar yaratmamıştır. Bir tek maddeden hepiniz yaratıldınız. Bazı insanlar temiz ve pak maddelerden yaratılmış ve diğer bir kısım da pis ve adi maddelerden yaratılmış değildir. Bir anne ve babanın çocuklarıdır. İlk insan çiftleri çok olup da dünyanın çeşitli yerlerinde değişik topluluklar meydana gelmiş de değildir.

İkincisi ise şudur: Asıl ve temel yönü ile siz bir olmanıza rağmen milletlere, soylara ayrılmanız yaratılış icabı idi. Yeryüzünün her tarafında bütün

insanların bir tek aile olamayacağı meydandadır. Neslin çoğalması ile beraber sayısız ailelerin, daha sonra da ailelerden soyların ve milletlerin meydana gelmesi kaçınılmazdı. İşte bunun gibi yeryüzünün çeşitli bölgelerinde yerleştikten sonra renk, şekil, dil ve yaşayış tarzlarının mutlaka çeşitli olması da gerekli idi. Aynı bölgede yaşayanların birbirine yakınlık duyması, uzak bölgelerde yaşayanların aralarındaki duyguların uzak olması da tabii idi. Fakat bu yaratılıştan gelen farklılıklar ve ayrılıklar asla onun temeli üzerinde aşağı, üstün, soylu, adi, üstün sınıf ve aşağılık kabul etmesini, bir ırkın diğer bir ırka üstünlük kurmasını ve insan hakları konusunda bir zümrenin diğerine üstün tutulmasını da gerektirmezdi. Yaratıcının, insan topluluklarını milletler, soylar, kabileler şeklinde düzenlemesi sadece onların arasında tanışma ve doğuştan gelen yardımlaşmanın bu şekilde olmasından dolayı idi. Sadece bu yolla bir sülale, bir soy, bir kabile ve bir milletin insanları birleşerek ortak bir cemiyet düzeni kurabilir ve hayatta karşılaştıkları her işte birbirine yardımcı olabilirlerdi.

Fakat Allah'ın birbirini tanıma sebebi olarak yarattığı fitratı, şeytani cehalet, birbirine karşı üstünlük taslama ve birbirinden nefret etme vasıtasına dönüştürmüştür. Tabii sonuç, zulüm ve düşmanlık halini almıştır.

Üçüncüsü de şudur: İnsanlar arasında bir üstünlük ve fazilet varsa ve olabilirse o da sadece ahlaki üstünlük ve fazilettir.

Yaratılış bakımından bütün insanlar eşittir. Çünkü onları yaratan birdir, onların yaratıldığı madde ve yaratılış yolu da birdir. Hepsinin bağı bir anne ve bir babaya dayanır. Bir de bir kimsenin, herhangi bir milletin yurdunda veya aile topluluğu içinde yaratılması, kendi iradesi ve seçiminin dışında ve hiçbir çalışma ve çabası olmadan, ilahi irade ile meydana gelmiş bir olaydır.

Bu bakımdan birinin diğerine üstünlük elde etmesi için hiçbir makul sebep yoktur. Birinin diğerlerine üstün olmasını gerektiren asıl şey, o kişinin diğerlerinden daha çok Allah'tan sakınması, kötülüklerden kaçınması ve dürüstlük ve doğruluk yolunda yürüyen kimselerden olmasıdır.

Böyle bir insan hangi milletten, hangi soydan ve hangi memleketten olursa olsun, bu onun şahsi güzelliğinden dolayı değildir. Bunun aksine olan biri de ister siyah ya da beyaz olsun, ister doğuda doğmuş olsun, ister batıda aşağı derecede bir adamdır ve kesinkes bayağı bir insandır.

Kur'an-ı Kerim'in kısacık bir ayetinde anlatılan bu gerçekleri Hz. Peygamber (s.a) çeşitli hutbelerinde ve buyruklarında daha da açarak izah buyurmuşlardır. O, Mekke'nin fethinde Kâbe'yi tavaf ettikten sonra yaptıkları bir konuşmada şöyle buyurmuştu: "Sizden cahiliyet ayıplarını ve büyüklenmelerini uzaklaştıran Allah'a hamdolsun. Ey insanlar! Tüm insanlar iki gruba ayrılır. Bir grup iyilik yapan, iyi olan ve kötülüklerden sakınanlardır ki, bunlar Allah nazarında değerli olan kimselerdir. İkinci grup ise günahkâr, isyankâr olanlardır ki, bunlar da Allah nazarında değersiz olanlardır. Yoksa insanların hepsi Hz. Âdem'in çocuklarıdır. Allah da Âdem'i topraktan yaratmıştır."

Veda Haccı sırasında teşrik günlerinin ortasında yaptığı bir konuşmada da Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Dikkat edin, Rabbiniz birdir. Hiçbir Arabın Arap olmayana üstünlüğü yoktur ve hiçbir Arap olmayanın da hiçbir Araba üstünlüğü yoktur. Siyah renkte olanın hiçbir beyaz renkte olana, beyaz renkte olanın da hiçbir siyah renkte olana üstünlüğü yoktur. Üstünlükler ancak takva iledir. Şüphesiz ki Allah katında en değerliniz Allah'tan en çok sakınanızdır. Dikkat edin, tebliğ ettim mi?" Hepsi de "Evet tebliğ ettin ya Rasulullah" dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz de (s.a), "Öyle ise burada olanlar olmayanlara bunları ulaştırın" buyurdu."

Bir hadisi şerifte Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır: "Hepiniz Âdemoğullarısınız, Âdem de topraktan yaratılmıştır. İnsanlar, babaları ve dedeleri ile öğünmekten vazgeçsinler. Çünkü onlar Allah nazarında küçük bir karıncadan daha değersizdirler."

Diğer bir hadiste de şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ kıyamet günü sizin soyunuzdan sopunuzdan sormayacaktır. Şüphesiz ki Allah katında en üstün olanınız kötülüklerden en çok sakınanızdır." Diğer bir hadisin ifadesi de

şöyledir: "Allah sizin mallarınıza ve şekillerinize bakmaz, fakat o sizin kalplerinize ve amellerinize bakar."

Bu talimat sadece sözden ibaret kalmamış, İslam bunlara uygun olarak, Müslümanlardan kurulu dünya çapında, renk, ırk, dil, vatan ve millet farkı olmayan bir kardeşliği tesis etmiştir. Bu kardeşlikte üstünlük, aşağılık, ayrımcılık ve taassubun hiçbir izi yoktur. Bu kardeşliğe giren her insan, hangi millet, ırk, memleket ve vatandan olursa olsun tamamen eşit haklarla bu kardeşliğe ortak olmuştur ve olmaktadır.

İslam'a karşı olanlar bile, İslam toplumunda insan eşitliği ve birliğinin başarılı bir şekilde uygulanmasını, başka herhangi bir dinde ve düzende bulamadıklarını itiraf etmektedir. Sadece İslam Dini'dir ki yeryüzünün her tarafına dağılmış sayısız milletleri ve ırkları birleştirerek bir ümmet yapmıştır.

Bu arada yanlış bir düşünceyi de ortadan kaldırmak gerekiyor. Evlilik konusunda İslam'ın denk olmaya verdiği önemi bazıları yanlış yorumlayarak, bazı insanların üstün, bazılarının da aşağı kabul edildiği, bunlar arasında evliliklere itiraz edildiği iddia edilmektedir. Fakat bu, temelden yanlış bir düşüncedir. İslam hukukuna göre her Müslüman erkek her Müslüman kadın ile evlenebilir. Fakat evlilikteki aile hayatının başarısı eşler arasındaki adetlere, özelliklere, huylara, hayat tarzına dayanmaktadır. Eşlerin ailelerinin durumları, ekonomik durumları, ictimai seviyelerinin uygunluk göstermesi, birbirine uyum sağlayıp saygılı olmasını sağlamaktadır. İşte denkliğin gayesi budur.

Erkek ve kadın arasında bu açıdan çok büyük farkların olduğu yerlerde hayat boyu arkadaşlığın düzenli yürümesi beklenemez. Bu bakımdan İslam hukuku böyle bir izdivacı arzu etmez. İki taraftan birinin üstün, diğerinin aşağı oluşundan dolayı değil, arada açık farklılıklar olup, benzerlikler olmadığı takdirde, kurulan evliliklerin devam etme ihtimalinin daha az oluşundan dolayıdır.²¹²

²¹² Tefhim, V/458-462.

10. "Gök ise, onu da yükseltti ve mizanı yerleştirip-koydu. Sakın mizanda 'haksızlık ve taşkınlık yapmayın.' Tartıyı adaletle tutup-doğrultun ve tartıyı noksan tutmayın." (55/Rahman:7.8.9)

Yaklaşık tüm müfessirler "mizan" kelimesinden "adalet" anlamını çıkarmışlardır. Bu koca kâinat içindeki bunca varlık ve fezada dolaşan sayısız yıldız, gezegen vs. adalet ve denge üzerine kurulmuş bir nizama tabi kılınmasaydı, bu kâinat bir saniye bile ayakta duramazdı. Nitekim milyonlarca yıldan bu yana kâinatın ayakta durması, bu gerçeğe şahitlik etmektedir. Çünkü hava, su, toprak ve diğer unsurlar arasında uyum sağlanmamış olsaydı, hayatın devam etmesi bir yana, yaşamak mümkün bile olmazdı.

"Çünkü kâinatın nizamı adalet ve dengeye dayanır. Dolayısıyla size verilen yetki ve hareket dairesi içerisinde adaleti teessüs etmeniz gerekir. Şayet siz, kendinize tevdi edilmiş bir başkasının hayatını telef ederseniz, böyle yapmakla temelinde adalet saklı olan bu nizamı ifsat etmiş olursunuz. Bu nizam haksızlık ve adaletsizliği kabul etmez. Değil büyük bir zulüm, terazide hile yapmak suretiyle müşterinin hakkını yemek gibi küçük bir haksızlık dahi, adalet ve denge üzerine kurulu bu âlemin nizamını sarsar.

Bu üç ayette, Kur'an talimatının biri tevhit, diğeri adalet olan iki önemli bölümünden, ikincisi açıklanmıştır. Böylece bu kısa cümlelerle, Rahman olan Allah'ın Kur'an vasıtasıyla gönderdiği hidayet vurgulanmış olmaktadır.²¹³

11. "Allah'ın o (fethedilen) şehir halkından peygamberine verdiği fey, Allah'a, peygambere, (peygamberle) yakın akrabalığı olanlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Öyle ki (bu mallar ve servet) sizden zengin olanlar arasında dönüp-dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne verirse artık onu alın, sizi neden sakındırırsa artık ondan sakının ve Allah'tan sakınıp-korkun. Şüphesiz Allah, cezası (ikâbı) pek şiddetli olandır."(59/Haşr: 7)

İslâm toplumunun veya devletinin ekonomik politikasının temelini teşkil eden kurallardan biri de, Kuran'ın vazettiği bu önemli esastır. Yani zenginlik tüm

²¹³ Tefhim, VI/68, 69.

topluma yayılmalıdır. Servet sadece zenginler arasında dolaşmamalı veya zenginler günbegün daha da zenginleşirken, fakirler daha da fakirleşmemelidirler. Kur'an sadece mücerret (soyut) bir prensip ortaya koymakla kalmamış, bunun yanı sıra faizi haram kılıp, zekâtı emretmiştir. Ayrıca ganimetlerden beşte birinin verilmesini emrederken sadakaya ek olarak tekrar tekrar, çeşitli kefaretlere vasıtasıyla zenginliğin akışının fakirler tarafına olması için infak edilmesini telkin etmiştir. Yine her vefat edenin bıraktığı servetin en geniş kitleye yayılmasını sağlayacak bir veraset hukuku ihdas etmiştir. Ahlâkî bakımdan cimrilik kötülenirken, cömertlik fazilet olarak nitelenmiştir. Zenginlere mallarında fakirlerin payı olduğu ve bu payın hayrat olarak değil, onların hakkı olarak verilmesi gerektiği bildirilmiştir. Fey hakkında emredilen kanuna göre, onun bir kısmı toplumdaki fakir ve muhtaçlara yardım olarak kullanılmalıdır. Burada İslâm Devleti'nin en önemli gelir kaynağının biri zekât, diğerinin Fey olmak üzere iki tane olduğuna dikkat edilmelidir. Zekât, tüm Müslümanlardan belli bir miktar üzerindeki sermaye, hayvanlar, ticari mal ve zirai gelirden alınır. Buradan elde edilen gelir fakirlere harcanır. Fey ile birlikte cizye, haraç ve diğer tüm gelirler Müslüman olmayanlardan alınır ve elde edilen gelirlerin büyük bir bölümü yine fakirlere dağıtılır. Bu gerçek, İslâm Devleti'nin gelir ve giderlerinin (bütçenin) ve genel olarak tüm mali ve iktisadi ilişkilerin, gelir kaynakları üzerinde zenginlerin tekel kuramayacakları ve servetin akışının fakirlerden zenginlere değil, zenginlerden fakirlere akacağı bir biçimde düzenlenmesi gerektiğine açık bir delildir.²¹⁴

²¹⁴ Tefhim, VI/208.

SONUÇ

"Din"li bir hayat ve "hayat"lı bir din için atılması gereken en önemli adımlardan olan Kur'an'ı Kerim'i anlama işi Müslümanlar için son derece önem arz eden bir konudur. Çağlara hitap edebilen yapısıyla Kur'an, mesaj merkezli bir yaklaşımla insanların yaşamını düzenlemeleri ve en üstün ahlaka sahip olabilmeleri için gerekli her türlü rehberliği eksiksiz yapmaktadır. Önemli olan ise Kur'an'ın bu rehberliğini doğru okumak ve doğru algılayabilmektir. Bunun için öncelikle önyargısız bir bakış açısı ve art niyet olmaksızın bir okuma gerekmektedir.

Kur'an ve İslam dini sanıldığı gibi aksine insanların yaşamının yalnızca ibadetler boyutuyla değil hayatlarının her alanıyla ilgilidir ve bütün bu alanlarla ilgili prensipler vazeder. Ama bunu yaparken de insanları bir kavanozun içerisindeymiş gibi nefessiz, hareketsiz bırakacak tarzda da bir yaşam istemez. Sağlanmasını istediği prensiplerin yerleşmesi halinde de hayatın her alanında sınırları oldukça geniş bir özgürlük alanı sunmaktadır. İnsanlar bu alan içerisinde Allah'ın değişmez hükümlerine bağlı kaldıkları sürece kendi bireysel tercihlerini istedikleri gibi gerçekleştirme hürriyetine sahiptirler.

Bu gün İslam dünyasını ve inanların bakış açılarını gözlemlediğimizde gördüğümüz bir yanlış anlamaya Mevdudi de değinmekte ve bunu eleştirmektedir. Öyle ki Müslüman bireyler dinlerini hayatlarının çok dar bir alanına hapsedmişler ve dini yalnızca ibadetlerle ilgili ritüelleri yerine getirmekten ibaret saymışlardır. Bu bakış açısı ise tam anlamıyla bir yanılgıdır. Çünkü İslam dini siyasi yönetimden, ekonomiye, aile ile ilgili uygulamalardan ahlaki tutum ve davranışlara, sosyal ilişkilere kadar pek çok meseleye dair söz söylemekte ve çeşitli hükümler koymaktadır. Bütün bunları bir kenara iterek yalnızca ibadetler kısmında takılıp kalmak İslam dinini ve din kavramını elbette ki yanlış ve eksik anlamak demektir. Bu konuya dair Mevdudi'nin de büyük ölçüde çabaları olmuş ve kendisi ümmetin din algısını değiştirmek adına çeşitli uygulamalara imza

atmıştır. Bunlardan en önemlisi ve kalıcı olanı da hiç şüphesiz tefsirini yazması olmuştur. Biz tezimizin genelinde Mevdudi'nin de önemle üzerinde durduğu siyasi içerikli yorumlarını ele alırken Müslümanların bakış açılarını kendi gözlemlerimize de değerlendirerek bir takım sonuçlara ulaşmaya çalıştık. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, İslam dini bireyleri hayatın içerisinde özellikle de yönetim ve idare konusunda aktif görevlere çağırılmaktadır ve bu görevleri yapacak kişilerin sorumlulukları üzerinde de önemle durmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de ifadesini bulan hâkimiyet ise, metafizik ve ontolojik anlamdaki hâkimiyettir. Din ve ibadetlerle ilgili her türlü yetki ve hüküm Allah'a aittir. Din kavramı da bir bütün olarak yaşamın her alanını ifade ettiğinden, bu durumda hayatın her alanıyla ilgili olarak tek hüküm sahibi Allah'tır. Dünya ve ahiretle ilgili hükümlerin sahibi olan Allah, insanlara bu değişmez hükümler çerçevesinde hareket serbestliği sunmuştur. Yeryüzünde insanların birbirini yönetmesi anlamındaki hâkimiyet insana aitken, ona bu yetkiyi veren Allah dünya ve ahiretle ilgili her türlü hükmün kaynağıdır. Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'de hâkimiyet kavramının bizzat siyasi olarak kullanımı söz konusu değilken, hüküm ve hikmet kelimeleriyle Allah'ın hâkimiyeti anlatılmış ve insanlara Allahın hükümleri çerçevesinde hareket serbestliği tanınmıştır.

Tezimizin giriş bölümünde de dile getirdiğimiz gibi siyaset, hayatın her alanı ile ilgili çeşitli düzenlemelerin ve yol haritalarının bulunduğu, etkisi geniş alanlara ve kitlelere rahatlıkla ulaşabilen önemli bir kavramdır. Bu anlamda Mevdudi'nin de ümmetin dini algılayışındaki eksik ve hataları göstermede bu yolu tercih etmesini akıllıca bir üslup olarak değerlendirebiliriz. Onun ümmete ulaşmanın en etkili yollarından birini eserlerinde kullanıyor olmasından dolayı bu durumu bir eleştiri vasıtası yapmanın kimseye bir faydası olmayacaktır. Fakat şu da var ki Kur'an-ı Kerim ve onun yüce anlamı söz konusu olunca daha dikkatli bir yaklaşıma sahip olunması gerekmektedir. Mesajın merkezinden uzaklaşmaya sebebiyet verecek her türlü ifadeden titizlikle kaçınmak gerekmektedir. Biz Mevdudi'nin tefsirinde bu konuyla ilgili olarak titizlikle durulduğunu gözlemledik. Kendi yaşamı içerisindeki olayların güncel hayat içerisinde

değerlendirmesini yaparken sürekli olarak Kuran'a başvurmuş, entelektüel ve sistematik bir bakış açısıyla değerlendirmeler yapmıştır.

Mevdudi'nin tefsiri ayrıntılı ve dikkatli bir okumayla ele alındığında görülecektir ki onun en önemli kaygısı İslami yaşam tarzını kendi yaşamına ve yeni nesillere ulaştırmaktır. O tefsirinin tamamında Müslüman bireylere cesur ve aynı zamanda da sistematik bir yaklaşımla hareket edildiği zaman dinin ikame edilmesi noktasında her türlü engelin aşılabacağından bahsetmektedir. Bu uğurda verilen mücadelenin öncelikle ilmi ve en önemlisi siyasi alanda olması gerektiğine de sürekli vurgu yapmakta ve gençleri İslam'ı doğru algılama ve yaşamaya çağırılmaktadır.

Sonuç olarak Tefhimu'l-Kur'an içerisinde geçen siyasi içerikli yorumların tespiti için dikkatli ve ayrıntılı bir okuma sonucunda genel olarak bütün okurların ulaşabileceğini düşündüğümüz önemli bir mesaj varsa bu da; Mevdudi gibi akılcı ve görüşlerini sağlam bir zeminde dile getirebilen, bütün amacı İslam ve Kuran'ı anlamak ve uygulamak olan bir birey olabilmeyi başarmaktır.

Ayşe YILDIRIM

2009 KONYA

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrazık, Ali, *İslam'da İktidarın Temelleri*, Birleşik, İstanbul, 1995.

Andrew Heywood, *Siyaset, Liberte*, Ankara, 2006.

Ammara, Muhammed, *Laiklik Ve Dini Fanatizm Arasında İslam Devleti*, Endülüs, İstanbul, 1991.

Anıs Ahmad, *'Mevdûdi'*, DİA, İstanbul, 1992.

Barbier, Maurice, *Modern Batı Düşüncesinde Din Ve Siyaset*, Kaknüs, İstanbul, 1999.

Birişik, Abdülhamit, *Mevdudi, Hayatı, Görüşleri Ve Esreleri*, İnsan, İstanbul, 2007.

Cranston, Maurice, *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri*, (tr. Nejat Muallimoğlu), M.Ü. İFAV., İstanbul, 1995.

Dursun, Davut, *Siyaset Bilimi*, Beta, İstanbul, 2002.

Ebû'l- Hasan el Mâverdi, *El-Ahkâmu's- Sultâniye*, (tr. Ali Şafak), Bedir, İstanbul, 1976.

Ebû'l- Hasan el Mâverdi, *Edebü'd-Dünya Ve'd-Din*, (tr. Ali Akın), Çelik, İstanbul, 1998.

Ebû'l- Hasan el Mâverdi, *Maddi ve Manevi Yüce Hedefler*, (tr. Bergamalı Cevdet Efendi), Milli Eğitim, İstanbul, 1993.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İşaret, Ankara, 1997.

El Arabî, Muhammed Abdullah, *İslam'da Yönetim Sistemi*, (tr. Süleyman Güzel), Şura İstanbul, 1991.

El-Bustani, Şeyh Abdullah, *El-Bustan*, Emirgan, Beyrut, 1967.

El-Ferahidi, Halil B. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn Mu'cemün Lügaviyyün Tüراسiyyün*, Mektebetü Lübnan, 2004.

Fahrudin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, Daru'l Kitab el-İlmiye, Beyrut, 2004.

Hasan El-Bennâ, Seyyid Kutub, E. A. Mevdudi, *İslam'da Cihad*, I.I.F.S.O, ts.

Heywood, Andrew, *Siyasi İdeolojiler*, (tr. Ahmet Kemal Bayram), Adres, Ankara, 2007.

Heywood, Andrew, *Siyaset*, Liberte, Ankara, 2006.

Hatipoğlu, Mehmed S. , *İslam'da Devlet ve İktidar (Ma'rûf Devâlibî'den)*, Dergah, İstanbul, 1985.

İbn Teymiye, Siyaset (es-Siyasetü's- Şeriyye), (tr. Vecdi Akyüz), Dergâh, İstanbul, 1985.

İbn Fâris, *Mu'cem Makâyis el-Luğa*, (nşr. Abdesselâm Muhammed Hârûn), Mısır, 1969.

İslamoğlu, Mustafa, *İmamlar Ve Sultanlar*, Denge, İstanbul, 2006.

İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kur'an'il Azim*, Daru't-Tayyibe, Riyad, 2005.

İbn Cerir Et-Taberi, *Cami'u'l-Beyan An-Te'vilu'l-Kur'an*, Dar'u İhya-i Tüراسi'l-Arabi, Beyrut, 2001.

- İbn-i Haldun, *Mukaddime*, trc. Halil Kendir, Ankara, 2004.
- Korkmaz, Fahrettin, *Gazali'de Devlet*, TDV, Ankara, 1995.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam'ı Laikleştirme Girişimine Teolojik Katkının İmkânsızlığı Üzerine*, İslâmiyât, c.8, sy.3, Temmuz-Eylül 2005, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2006, s.145–146.
- Kerimoğlu, Yusuf, *Devlet ve Siyaset*, Ankara, 1995.
- Mevdudi, *İslam'da Hükümet*, Hilal, Ankara, 1976.
- Mevdudi, *İslam'da İhya Hareketleri*, Hilal, Ankara, 1967.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la, *İtikadî, İktisadî, Sosyal Ve Fıkhî Meselelere FETVALAR*, Nehir, İstanbul, 1992.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la, *İslam'da Siyasi Sistem*, Özgün, İstanbul, 1997.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Pınar, İstanbul, 1992.
- Mevdudi, *İslam'da Hayat Nizamı*, Hilal, Ankara, 1965.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la, *İslam Nizamı*, Hilal, İstanbul, 2005.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la, *İslam Anayasası*, Nida, İstanbul, 1969.
- Mevdûdî, *Kur'an'a Göre Dört Terim*, Beyan, İstanbul, 2005.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ, *Kur'an'a Göre Dört Terim*, Beyan, İstanbul, 2005.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ, *İslâm İnkılâbının Süreci*, Özgün, İstanbul, 1997.
- Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan, İstanbul, 1991.
- Mevdudi, *El-Cihad Fi Sebilillah*, Kahire, 1977.
- Mevdudi, Ebu'l A'lâ, *Kur'ân'ı Nasıl Anlayalım*, (tr. Bekir Karlığa), İşaret, İstanbul, 1997.

Mevdudi, *İslami Hareketin Ahlaki Temelleri*, (tr. Ali Arslan), Hilal, İstanbul, 1967.

Nedvi, Ebu'l Hasan, *Din ve Medeniyet Üzerine*, (tr. Enes Harman), Akyay Kaynak, İzmir, 1976.

Ogan, M. Raif, *Hükümlerin Zaman İle Değişmesi*, İslâmiyât, c.8, sy.4, Ekim-Aralık 2005, Özkan, Ankara, 2006.

Özel, Mustafa, *Kur'an'da Anahtar Siyasi Kavramlar*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. XV, Kış-İlkbahar, İzmir, 2002.

Rosenthal, Ervin, *Orta Çağda İslam Siyaset Düşüncesi*, (tr. Ali Çaksu), İz, İstanbul, 1996.

Seyyid Ebu'l-A'la, Mevdudi, *Gelin Bu Dünyayı Değiştirelim*, Özgün, İstanbul, 1999.

Şenel, Alâeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim Ve Sanat, Ankara, 1995.

Tannenbaum, Donalt ve Sohultz, David, *Siyasi Düşünce Tarihi, Filozoflar ve Fikirleri*, (tr. Fatih Demirci), Adres, Ankara, 2005.

Türcan, Talip, *Devletin Egemenlik Unsuru Ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*, Ankara Okulu, Ankara, 2001.

Türköne, Mümtaz'er, *Siyaset*, Lotus, Ankara, 2005.

TDV *İslam Ansiklopedisi*, Güzel Sanatlar, İstanbul, 1997.

Udeh, Abdulkadir, *İslam'da Mal Ve İdare*, (tr. Durmuş Ali Kayapınar), Sebat, Konya, 1977.

Uçar, Şahin, *İslam'da Mülk Ve Hilafet*, Beyajans, Konya, 1992.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim, İstanbul, ts.